

EKSPERIMENTALNI PROGRAM
ZDRAVSTVENOG ODGOJA I
OBRAZOVANJA
ZA TROGODIŠNJE SREDNJE ŠKOLE

(Konačni prijedlog)

Nositelj: Udruga GROZD – Glas roditelja za djecu

Zagreb, travanj 2006.

PREDGOVOR

Prijedlog eksperimentalnog programa zdravstvenog odgoja i obrazovanja u osnovnim i srednjim školama izrađen je prema propozicijama utvrđenima u natječaju koji je raspisalo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske 23. veljače 2006. godine.

U izradi programa sudjelovali su znanstvenici i stručnjaci iz tematskih područja utvrđenih natječajem u suradnji s nastavnicima odnosno stručnjacima iz školske prakse. Programi su usklađeni s temeljnim načelima Hrvatskog nacionalnog obrazovanog standarda (HNOS-a).

Za ove je programe predviđen malen broj nastavnih sati, no stručnjaci koji su izrađivali program prišli su mu s puno pozornosti znajući da se u dobroj korelaciji s drugim programima i izvanškolskim aktivnostima, s uključivanjem roditelja i lokalne zajednice može njegov učinak pojačati i ostvariti željena odgojno-obrazovna postignuća.

POPIS AUTORA

- Marijana Bastić, prof., OŠ Rudeš, Zagreb
- Marija Cahunek-Žunec, prof., Odjel ovisnosti, KB "Sestre milosrdnice", Zagreb
- dr.sc. Dubravka Ciliga, Kineziološki fakultet, Zagreb
- Martin Ćuk, dr.med., Klinika za pedijatriju, KB "Sestre milosrdnice", Zagreb
- mr.sc. Marija Ćurlin, Medicinski fakultet, Zagreb
- mr.sc. Renata Glavak, Institut društvenih znanosti "Ivo Pilar", Zagreb
- Domagoj Gregov, učenik 2. razreda XV. gimnazije, Zagreb
- mr.sc. Vesna Hercigonja Novković, Poliklinika za neurologiju i psihijatriju, Zagreb
- Ladislav Ilčić, prof., udruga "GROZD", Zagreb
- Damir Jagačić, prof., Univerzalna športska škola JUNIOR, Varaždin
- prof.dr.sc. Dubravka Kocijan Hercigonja, dr.med., Edukacijsko rehabilitacijski fakultet, Zagreb
- doc.dr.sc. Željko Krznarić, dr.med., KBC Zagreb, Medicinski fakultet, Zagreb
- Nenad Marković, prof., Zagreb
- dr.sc. Renato Matić, Visoka policijska škola, Zagreb
- doc.dr.sc. Tonči Matulić, Katolički bogoslovni fakultet, Zagreb
- Kristina Pavlović, prof., V. gimnazija, Zagreb
- Suzana Perinčić, dr.med., specijalistička ambulanta za ginekologiju i porodništvo, Zadar
- doc.dr.sc. Ljubica Pribanić, Edukacijsko rehabilitacijski fakultet, Zagreb
- mr.sc. Snježana Šalamon, ZJZ grada Zagreba, Služba za prevenciju ovisnosti, Zagreb
- doc.dr.sc. Iris Tićac, Odjel za filozofiju Sveučilišta u Zadru
- dr.sc. Darija Vranešić, Vitaminoteka d.o.o., Zagreb, Hrvatska udruga za boljitak prehrane
- Konzultant:
- prof.dr.sc. Nivex Koller Trbović, Edukacijsko rehabilitacijski fakultet, Zagreb

SADRŽAJ

	Str.
Naslov	
Predgovor	1
Popis autora	2
Sadržaj	3
	4
1. Uvodna polazišta programa	
1.1. Važnost i potreba zdravstvenog odgoja i obrazovanja	
1.2. Važnost zdravstvenog odgoja i obrazovanja za cjeloživotno učenje	6
1.3. Uvodna polazišta programa po područjima	
1.3.1. Kvaliteta života	
1.3.2. Ljudska spolnost	
1.3.2.1. Vrijednosna supstancija spolnoga odgoja	
1.3.2.2. Transverzalne vrijednosti ljudske spolnosti i spolnoga odgoja	
1.3.2.3. Pristup spolnome odgoju: spolni odgoj kao dio cjelovitog odgoja	
1.3.3. Prevencija ovisnosti	
1.3.4. Kultura društvene komunikacije	
1.3.5. Prevencija nasilničkog ponašanja	
1.4. Bitne vrijednosti odgoja	
2. Opći cilj programa	17
3. Struktura programa	17
3.1. Povezanost i fleksibilnost unutar programa	
3.2. Povezanost s ostalim nastavnim programima	
4. Metodička usmjerenost programa	18
4.1. Dobra metodička usmjerenost: ključ učinkovitosti programa	
4.2. Preporuke za metodičku izvedbu programa	
4.3. Dodatni metodički postupci predviđeni programom	
4.4. Specifične preporuke obzirom na dob i spol djece	
4.5. Preporuke za rad s učenicima s posebnim odgojno – obrazovnim potrebama	
5. Mogućnosti ostvarivanja programa	24
5.1. Ostvarivanje unutar sata razredne zajednice	
5.2. Ostale mogućnosti ostvarivanja programa i suradnje	
5.3. Suradnja s roditeljima	
6. Usklađenost programa sa zakonima i nacionalnim strategijama	25
6.1. Usklađenost programa s postojećim zakonima i propisima	
6.2. Usklađenost programa s nacionalnim programima i strategijama	

7.	Razrada programa za trogodišnju srednju školu	26
7.1.	Popis modula/tema po razredima	
7.2.	Razrada programa za prvi razred trogodišnje srednje škole	28
7.2.1.	Polazišta programa za 1. razred	
7.2.2.	Cilj programa za 1. razred	
7.2.3.	Razrada modula (tema) za 1. razred	
7.2.4.	Očekivani rezultati za 1. razred	
7.2.5.	Popis tema za rad s roditeljima na roditeljskim sastancima u 1. razredu	
7.3.	Razrada programa za drugi razred trogodišnje srednje škole	41
7.3.1.	Polazišta programa za 2. razred	
7.3.2.	Cilj programa za 2. razred	
7.3.3.	Razrada modula (tema) za 2. razred	
7.3.4.	Očekivani rezultati za 2. razred	
7.3.5.	Popis tema za rad s roditeljima na roditeljskim sastancima u 2. razredu	
7.4.	Razrada programa za treći razred trogodišnje srednje škole	54
7.4.1.	Polazišta programa za 3. razred	
7.4.2.	Cilj programa za 3. razred	
7.4.3.	Razrada modula (tema) za 3. razred	
7.4.4.	Očekivani rezultati za 3. razred	
7.4.5.	Popis tema za rad s roditeljima na roditeljskim sastancima u 3. razredu	
8.	Vrednovanje i samovrednovanje (evaluacija)	67
8.1.	Evaluacija s pozicije nastavnika	
8.2.	Evaluacija s pozicije učenika	
8.3.	Evaluacija s pozicije roditelja	
9.	Materijalni, financijski i kadrovski uvjeti	68
9.1.	Materijalni uvjeti	
9.1.1.	Učionica	
9.1.2.	Nastavna sredstva i pomagala	
9.2.	Financijski uvjeti	
9.2.1.	Troškovi za nastavna sredstva i pomagala	
9.2.2.	Financiranje rada nastavnika	
9.2.3.	Troškovi edukacije i stručnog usavršavanja nastavnika	
9.2.4.	Ostali troškovi	
9.2.5.	Procjena broja sati rada nastavnika tjedno u provođenju programa	
9.3.	Kadrovski uvjeti	
9.3.1.	Sustav stalnog voditelja	
9.3.2.	Nastavnici/voditelji programa i vrsta stručne spreme	
9.3.3.	Stručne kompetencije nastavnika za izvođenje programa (profesionalni razvoj)	
9.3.4.	Ostale kompetencije nastavnika (osobni razvoj)	
9.3.5.	Supervizija i suradnja nastavnika	
10.	Literatura koja je korištena u izradi programa	72
11.	Literatura koja se preporuča nastavnicima	78

1. UVODNA POLAZIŠTA PROGRAMA

1.1. Važnost i potreba zdravstvenog odgoja i obrazovanja

Napretkom tehnike, a napose razvojem medija, informacije su postale svima dostupne, a njihov utjecaj na izgradnju životnih predodžbi, stavova i vrijednosti ogroman, i to osobito kod mladih ljudi. Mediji su mladima prvi i najznačajniji izvor informacija o mnogim, za njih i njihov razvoj, važnim životnim pitanjima. To se odnosi prvenstveno na časopise, televiziju, video i internet. Jasno je da izvorima tih informacija nisu prioriteti kvaliteta i istinitost informacija te sretno odrastanje mladih u zrele i odgovorne osobe, pa tako niti očuvanje tjelesnog i duševnog zdravlja i kvalitete života već, nažalost, zarada odnosno profit.

U takvom kaosu informacija dominantan postaje trend. Mlada osoba često ne zna što treba misliti, kakve stavove treba zauzeti i kako se ponašati, pa slijedi grupu vršnjaka kako bi se od nje osjetila prihvaćenom. Misao "kako rade svi, tako ću i ja" daje mladoj osobi određenu sigurnost i potvrdu da je njezino ponašanje dobro. U svemu tome vidljiv je nedostatak svijesti i hrabrosti za donošenje slobodnih, osobnih i odgovornih odluka.

Tradicionalni nositelji odgoja (obitelj, škola, crkva) imaju, nažalost, sve manji utjecaj na odrastanje i izgradnju vrijednosti kod mladih. Mladu osobu svakako najviše vole njezini roditelji. Međutim, oni provode u prosjeku malo vremena sa svojom djecom i malo s njima razgovaraju, još od ranog djetinjstva. Kada dođe vrijeme puberteta sa svojim novim "škakljivim" pitanjima, onda još i manje. Nedefinirane poruke poput "pamet u glavu!" ili "pazi što radiš!" odražavaju činjenicu da roditelji često ne znaju niti kako niti o čemu da razgovaraju sa svojom djecom. Kada su oni bili mladi, neki su se stavovi podrazumijevali i oni nisu imali potrebu razmišljati o njima, a sada se teško nose s današnjim izazovima. Jedan je novinar u jednom dnevnom listu nedavno napisao da bi mnogi roditelji mogli nositi majicu s natpisom "Ne slijedite me, i ja sam se izgubio!".

Teme koje su važne za osobno odrastanje i izgradnju mladih ljudi obrađuju se, doduše, u mnogim školskim predmetima, ali ti sadržaji ostaju više-manje na razini informacije, uglavnom zbog zahtjevnog nastavnog programa i nedostatka vremena odnosno nemogućnosti za odgojni i osobni pristup.

Stoga, kada govorimo o odnosu između mladih i odraslih osoba, moramo reći da mladi ljudi često nemaju dovoljno prilike niti s kim, niti gdje, niti kada razgovarati o svojim osobnim pitanjima i problemima s kojima se svakodnevno susreću. Za razgovor im preostaju jedino njihovi vršnjaci, njihovi prijatelji, koji, kako i istraživanja pokazuju, uz medije igraju najvažniju ulogu u oblikovanju njihovih stavova i ponašanja.

U opisanoj situaciji u kojoj se prosječni mladi čovjek danas nalazi, potreba odgojnog djelovanja i osobnog pristupa postala je mnogo veća nego prije. Zapravo je takav pristup postao nužan da bi se mlada osoba mogla snaći i da bi postala sposobna izgraditi svoje stavove i donositi slobodne i svjesne odluke o vlastitom ponašanju. Mlada osoba je na neki način žrtva jer često ne postoji nitko tko bi joj pomogao da se razvije u zrelu osobu koja bi se znala samostalno i odgovorno postaviti prema životnim izazovima. U našem društvu ne postoji sustavna i cjelovita briga o kvaliteti, točnosti i povezanosti informacija i kako će one u odgojnom smislu djelovati na djecu i mlade.

Rezultat svega toga je upuštanje mladih ljudi, adolescenata, u nezrela i rizična ponašanja na mnogim područjima koja su često međusobno povezana. Na taj način često ugrožavaju svoje tjelesno, društveno i socijalno zdravlje te značajno smanjuju kvalitetu svog života. Mlada osoba se ne boji opasnosti. Njoj je zdravlje nešto samo po sebi razumljivo, brojke i statistike tiču se nekog drugog a ne nje. Neugodno je iznenađena ako dođe do posljedica, od kojih su najočitije one na tjelesnom planu, ali jednako tako bolne su i one druge, na emocionalnom, psihičkom planu: "slomljena srca", gubitak sigurnosti u sebe, gubitak samopoštovanja, osjećaj iskorištenosti, nedostatak optimizma.

Iako su fizičke posljedice zaista velik problem, posljedice na psihičkom planu i na planu cjelovite sposobnosti mladih ljudi da postignu potrebnu zrelost i ostvare se kao osobe, iako se o njima manje govori, još su veće i značajnije.

Situacija s mladima i njihovim odgojem za temeljne ljudske i civilizacijske vrijednosti, među kojima zdravlje ima važno mjesto, izravno je i čvrsto povezana s općom situacijom u društvu i razvojem društva u cjelini.

Nakon svega navedenog jasno je da je veoma potreban svaki potez koji ide u smjeru sustavnog i cjelovitog odgoja i obrazovanja mladih ljudi u cilju njihovog sretnijeg odrastanja u zrele i odgovorne osobe, a time i u cilju razvoja kvalitetnog društva. Uvođenje programa zdravstvenog odgoja i obrazovanja u škole jedan je od takvih poteza koji, kao takav, ima pred sobom veliku priliku i veliku odgovornost za mlade ljude i za društvo u cjelini.

Zdravstveni odgoj i obrazovanje mladih ljudi od velike je potrebe i važnosti, no jednako je važno i to kakav će taj odgoj i obrazovanje biti, tko će ga provoditi i kakav će biti njegov utjecaj na znanje, vještine, sposobnosti, stavove, vrijednosti i – kao najvažnije – na ponašanje mladih ljudi sada i u budućnosti.

Ovaj program, iako obiluje svim potrebnim obrazovnim sadržajima, naglasak stavlja na odgoj jer polazi od zdravlja kao vrijednosti (težnje) i kao temeljnog odgojnoga cilja u Hrvatskoj. Stoga je težište interpretacije sadržaja na stjecanju stavova o zdravlju i zdravom življenju. U programu je naglašena potrebitost razvoja svih razina svijesti kod učenika o svim dimenzijama zdravlja: tjelesnoj, emocionalnoj, mentalnoj, društvenoj i duhovnoj. Pristup u programu je afirmativan jer zdravlju daje puno veću vrijednost od puke odsutnosti bolesti i nemoći. U programu najviši standard predstavlja voljni aspekt odnosno zalaganje za zdravo življenje, što podrazumijeva sve prevencije.

1.2. Važnost zdravstvenog odgoja i obrazovanja mladih za cjeloživotno učenje

Danas, zbog ubrzanog povećanja znanstvenih spoznaja i razvoja novih tehnologija stalno se povećava količina znanja koju učenici trebaju usvojiti u školskim programima. Suvremena društva nazivaju se društvima znanja.

Na razini Europske unije utvrđena su ključna znanja, vještine i stavovi kojima europski obrazovni sustavi trebaju opremiti mlade kako bi bili osposobljeni za cjeloživotno učenje i kvalitetan život u društvu znanja.

Ovim će se programom pružiti interdisciplinarna (cjelovita) podrška mladima u istraživanju svoje osobnosti i identiteta u različitim životnim situacijama, u osnaživanju zdravog samopouzdanja, u razvoju komunikacijskih vještina ključnih za uspješan i kvalitetan život u suvremenom društvenom okruženju. To je moguće zbog toga što se mladima u ovom programu ne nude gotovi koncepti u vidu činjenica i generalizacija koje moraju zapamtiti i trajno usvojiti. Umjesto takvog pristupa mladi će, polazeći od stvarnih životnih situacija u interaktivnom procesu slušanja, zaključivanja, učenja dolaziti do zajedničkih pravila i spoznaja koje će ih mijenjati iznutra i oblikovati njihove stavove o vlastitoj neprocjenjivoj vrijednosti i jednako neprocjenjivoj vrijednosti drugih. Na taj način i ovaj program, iako je ograničen malim brojem sati, pomaže učenicima da trajno razvijaju kompetencije za cjeloživotno učenje i napredovanje.

1.3. Uvodna polazišta programa po područjima

Iako ovaj prijedlog programa zdravstvenog odgoja i obrazovanja obuhvaća pet područja: očuvanje zdravlja i kvalitete života, ljudsku spolnost, prevenciju ovisnosti, kulturu društvene

komunikacije i prevenciju nasilničkog ponašanja, treba odmah reći da je područje očuvanja zdravlja i kvalitete života toliko široko da bi se i sva ostala područja mogla svrstati u njega.

Naime, niti kvalitetnu društvenu komunikaciju, niti život bez nasilja i bez droge i alkohola, niti zdravo življenje ljudske spolnosti nije moguće ostvariti neovisno o brizi za očuvanje zdravlja, a sve je to zajedno pretpostavka za rast kvalitete života.

No, budući da su u ovom programu sva ova područja obrađena zasebno, u području očuvanja zdravlja i kvalitete života obrađene su one teme koje predstavljaju najneophodnije dijelove brige za očuvanje zdravlja i kvalitete života, a nisu obuhvaćene niti jednim od preostalih područja. To je prije svega važnost i potreba pravilne prehrane i redovite tjelesne aktivnosti u svrhu očuvanja zdravlja i kvalitete života.

Iako je, dakle, u samom području očuvanja zdravlja i kvalitete života u programu dan naglasak na fizički aspekt ljudskog zdravlja i kvalitete života, program je u cijelosti napravljen tako da mlade ljude osposobljava i odgaja za cjelovito shvaćanje i življenje tih vrijednosti. Stoga ovaj tekst o uvodnim polazištima programa po područjima zdravstvenog odgoja i obrazovanja počinje obrazloženjem cjelovitog pojma kvalitete života.

1.3.1. Kvaliteta života

1. Koncept "kvalitete života" je postao omiljen tek u suvremenoj znanstveno-tehničkoj civilizaciji koja je omogućila uspostavu suvremenoga društva koje je izvršilo prevrednovanje jedne vrijednosti bitne za ljudsku egzistenciju kao takvu. Ta se vrijednost tiče pojedinca kao individuumu koji označava konkretnu ljudsku osobu s vlastitom individualnošću, s vlastitom biografijom i vlastitim sposobnostima. Suvremeno društvo ili, točnije, dominantni pogledi u suvremenom društvu omogućili su da se pojedinac kao individuum izdigne iznad samoga sebe i da svoju individualnost shvaća i tumači individualistički, tj. apsolutno autonomno, da svoju biografiju shvaća i tumači izolacionistički, tj. bez odnosa prema tradiciji i običajima, a da svoje sposobnosti shvaća i tumači samodostatno, tj. kao prigodu za ostvarenje vlastitih želja i prohtjeva.

2. Koncept "kvalitete života", prema svojem civilizacijskom i sociokulturalnom podrijetlu, obilježen je zahtjevima individualizma na tri zasebna, ali ipak međusobno isprepletena područja života jer subjekt na sva tri područja života je uvijek isti – čovjek kao pojedinac. Prvo područje života je privatni – u određenom smislu osobni – život u kojem svatko može, ali i mora biti "krojač vlastite sreće". Drugo područje života je javni – u određenom smislu društveni – život u kojem bi trebalo važiti kao jedino pravilo ponašanja i djelovanja ono po kojemu "nema uplitanja sa strane u privatne odluke pojedinaca dok te odluke ne štete drugima ili zajednici". Treće područje života je tržišni – u određenom smislu potrošački – život u kojem kao apsolutno načelo vrijedi načelo ponude i potražnje, ali ne samo ekonomskih dobara, nego ama baš svega, pa tako i onog specifično ljudskog u čovjeku kao osobi.

3. Koncept "kvalitete života" po svojim je povijesnim i misaonim ishodištima veoma dvoznačan, pa čak i poguban koncept, jer olako može zavesti, a stvarno i zavodi na stranputicu ako nije prethodno kritičnije vrednovan, temeljitije isplaniran i vrijednosno definiran. U tom smislu koncept "kvalitete života" nije za odbaciti, upravo suprotno, ali mu je prethodno potrebno odrediti vrijednosnu supstanciju.

4. Koncept "kvalitete života" treba biti vrednovan u skladu s temeljnim određenjem onog specifično ljudskog u čovjeku kao osobi. Drugim riječima, mjera kvalitete života je osoba, a ne ni ono što se ima ni ono što se planira imati, nego ono koliko se već **jest** na osobnoj razini i koliko se još **planira postati**. Očito da je u tome teško postaviti jasnu granicu, jer većina osoba može i više od onoga što je realno ostvarila i postigla u životu. Prema tome, kvaliteta života, ako uistinu želi ostati kvaliteta ljudskoga života, bilo osobnoga bilo društvenoga, treba se stalno konfrontirati s onim specifično ljudskim u čovjeku kao osobi, a koje se želi postići. Planiranje kvalitete života *de iure* i *de*

facto podrazumijeva planiranje ljudskoga života u skladu s temeljnim zahtjevima onog specifično ljudskog u čovjeku kao osobi. Zbog toga vrijednosna definicija kvalitete života, kao kvalitete eminentno ljudskoga života, ne može niti podcijeniti niti precijeniti, a niti zaobići vrijednosnu strukturu onog specifično ljudskog u čovjeku kao osobi. Ukratko, kvaliteta života treba od početka uključivati vrijednosne dimenzije čovjeka kao osobe, tj. njezine svrhe i njezine dobrobiti. Kvaliteta života, dakle, treba sadržavati jasno definirane kriterije za očovječenje čovjeka kao osobe. To, drugim riječima, znači da se koncept "kvalitete života" treba ravnati vrijednosnom logikom biti ljudske osobe, tj. njezine intimne svrhe i dobrobiti, a ne čisto materijalnom, tehničkom, ekonomskom i potrošačkom logikom imanja, posjedovanja i raspolaganja. U tom smislu koncept "kvalitete života" osigurava vrijednosne kriterije za vrednovanje mukotrpnog odgojnog procesa koji nastoji oko realizacije autentične osobnosti pojedinca.

1.3.2. Ljudska spolnost

1.3.2.1. Vrijednosna supstancija spolnoga odgoja

Obrazloženje

1. Pojam "vrijednosna supstancija" označava vrijednosnu strukturu moralnog stava o nekom vrijednosnom pitanju. Vrijednosna supstancija obuhvaća skup vrijednosti koje zajedno, a nipošto odvojeno i pojedinačno, sačinjavaju moralnu bit nekog vrijednosnog pitanja.

2. Pojam "odgoj" označava ostvarivanje bitne sposobnosti čovjeka da ljudski sazrije i živi na specifično ljudski način, tj. na način koji odgovara vrijednosti i dostojanstvu čovjeka kao osobe.

3. Pojam "za odgovornu spolnost" označava dva vida jedne te iste stvarnosti. Prvo, spolnost, shvaćena kao eminentno humanistička kategorija i zbilja, ima vrijednosnu strukturu koja obuhvaća skup vrijednosti koje sačinjavaju njezinu moralnu bit. Ljudska spolnost stoga nije i ne može biti čisto biološka kategorija i zbilja, iako i nju uključuje i podrazumijeva, nego je ona eminentno vrijednosna – ljudska – kategorija i zbilja koja ima snagu potvrđivanja onog specifično ljudskog u čovjeku kao osobi. Drugo, potvrđivanje onog specifično ljudskog u čovjeku kao osobi moguće je na uistinu ljudski način samo pomoću odgovornosti, tj. moralnog postulata koji individualnu – osobnu – slobodu stavlja u bitan odnos prema vrijednosti samoga sebe, prema vrijednosti drugoga i prema vrijednosti društva kao zajednice ljudskih osoba.

4. Vrijednosna supstancija odgoja za odgovornu spolnost istovremeno otkriva i upućuje na temeljnu vrijednosnu strukturu onog specifično ljudskog u čovjeku koje se pred svakog pojedinca, kao slobodne i odgovorne osobe, nameće kao moralni imperativ, u smislu cilja ili svrhe za kojom treba težiti. Samo iz te svrhe moguće je mudro i razborito iščitavati zadaće odgojne aktivnosti, a u ovom slučaju zadaće odgojne aktivnosti usmjerene na jačanje i izgrađivanje odgovornog spolnog djelovanja i ponašanja.

Vrijednosna supstancija spolnoga odgoja

1. Vrijednosna supstancija spolnoga odgoja označava vrijednosnu strukturu moralnog stava o ljudskoj spolnosti. Vrijednosna supstancija ljudske spolnosti, stoga, obuhvaća skup vrijednosti koje zajedno, ali nipošto odvojeno i pojedinačno, sačinjavaju moralnu bit ljudske spolnosti. Svrha spolnoga odgoja, kao uostalom i svake odgojne aktivnosti usmjerene na druge sposobnosti i kvalitete čovjeka kao osobe, određuje se iz same biti ljudske spolnosti, kao temeljne ljudske vrijednosti. U tom smislu valja najprije razlikovati vrijednosti koje konstituiraju ljudsku spolnost kao takvu i omogućavaju joj da ona postane, bude i ostane specifično ljudska spolnost, tj. spolnost koja izbija iz onog specifično ljudskog u čovjeku kao osobi. Drugim riječima, ne određuje spolnost ono specifično ljudsko u čovjeku, nego ono specifično ljudsko u čovjeku određuje spolnost tako da ova potonja

može postati uistinu ljudska spolnost. Inače se izlaže opasnosti da se na ljudsku spolnost gleda samo kao na biološku – nagonsku – dimenziju čovjeka koju treba kontrolirati.

2. Puko kontroliranje spolnosti, koje se baš danas redovito povezuje s kvalitetom života, najčešće podrazumijeva individualistički i tehnicistički pristup ljudskoj spolnosti. Individualistički pristup ljudskoj spolnosti insistira na poimanju spolnosti kao na tek jednoj u nizu ljudskih sposobnosti, dok tehnicistički pristup ljudskoj spolnosti izručuje spolnost isključivo prevencijskoj logici sredstava, tehnika i mehanizama zaštite od spolno prenosivih bolesti i/ili neželjene – preuranjene – trudnoće. U prvom slučaju ljudska spolnost se shvaća kao sposobnost koju valja razvijati na način kako to zahtijeva sama spolnost, dakle na način spolne aktivnosti. U drugom slučaju, a u bitnoj povezanosti s prvim, ljudska spolnost se shvaća kao spolna aktivnost koju valja obavljati na način kako kaže, primjerice, Svjetska zdravstvena organizacija (WHO), Hrvatska liječnička komora (HLK), Zavod za javno zdravstvo (ZJZ) ili, pak, neka druga strukovna zdravstvena organizacija, a to redovito znači na način zaštite od spolno prenosivih bolesti i/ili neželjene trudnoće.

3. U obadva prije spomenuta slučaja ne radi se o elementima spolnoga odgoja, pa prema tome ni o valorizaciji i promicanju vrijednosne supstancije ljudske spolnosti u svjetlu onog specifično ljudskog u čovjeku kao osobi. Da bi se došlo do vrijednosne supstancije spolnoga odgoja potrebno je krenuti sasvim drugim putem, upravo putem valorizacije i promicanja onoga specifično ljudskoga u čovjeku kao osobi koje omogućava da spolnost bude rasvijetljena i za uzvrat integrirana uz cjelinu osobnosti, nadalje da spolnost zadobije ono određenje koje joj omogućava da uistinu bude ljudska, a ne primjerice primatska spolnost te da spolnost doista postane jedno vrhunsko, poželjno i pozitivno osobno dobro, a ne izvor fobija, frustracija ili neuroza.

1.3.2.2. Transverzalne vrijednosti ljudske spolnosti i spolnoga odgoja

1. Pod pojmom transversalnih vrijednosti ljudske spolnosti podrazumijevaju se one vrijednosti bez kojih ljudska spolnost nije i ne može biti uistinu ljudska, tj. nije u stanju potvrditi ono specifično ljudsko u čovjeku kao osobi. Transverzalne vrijednosti ljudske spolnosti su ljubav, uzdržljivost i vjernost. Nisu bitne samo vrijednosti kao takve, nego je bitan i njihov raspored, tj. redoslijed. Transverzalne vrijednosti ljudske spolnosti stoga nisu vrijednosti koje se mogu stjecati i učiti u nekom točno određenom periodu osobnoga, uključujući i spolnoga, sazrijevanja, nego one same sačinjavaju bit cjelokupnoga ljudskog sazrijevanja, odrastanja i postajanja odgovornom osobom.

2. *Ratio amoris* ljudske spolnosti sačinjava bitnu dimenziju onoga specifično ljudskog u čovjeku kao osobi, jer upravo ljubav bitno, štoviše, nepremostivo razlikuje čovjeka od svih ostalih živih bića. *Ratio amoris* ljudske spolnosti otkriva, jednostavno i nepristrano, da je ljudska spolnost prije svake aktivnosti najprije dar, tj. jedno vrhunsko dobro koje svoju istinsku svrhu i autentično ispunjenje može dobiti samo u ljubavnom darivanju između dviju osoba različitoga spola. *Ratio amoris* ljudske spolnosti otkriva također da je ljudska spolnost prije svake brige oko zaštite najprije pro-kreativnost, tj. jedno vrhunsko dobro koje svoju istinsku svrhu i autentično ispunjenje može dobiti samo u uzajamnom osobnom oplođivanju koje stvara i rađa život, dakako najprije život osoba koje se vole, a zatim i novi život kojeg one zajedno vole. Ljudska spolnost i ljubav su jednostavno nerazdvojive vrednote iz perspektive onog specifično ljudskog u čovjeku kao osobi.

3. Uzdržljivost ljudske spolnosti sačinjava bitnu dimenziju onoga specifično ljudskog u čovjeku kao osobi, jer uzdržljivost također bitno razlikuje čovjeka od ostalih živih bića. Uzdržljivost može biti shvaćena kao samokontrola, a to je jedna sasvim strana kategorija u svijetu nagonškoga i nužnoga događanja među ostalim živim bićima. Uzdržljivost, kao samokontrola, omogućava razvijanje jedne važne karakterne osobine ili osobne vrline za spolni život. To je čistoća, dakako, shvaćena ponajprije kao duhovna čistoća koja se ne ravna logikom ni nadmenog puritanizma ni prikrivene hipokrizije, nego se isključivo ravna logikom čistog ljubavnog darivanja među osobama različitoga spola. Ljudska spolnost i čistoća, shvaćena i kao uzdržljivost i samokontrola, sačinjavaju dvije vrednote koje su nerazdvojive iz perspektive onoga specifično ljudskog u čovjeku kao osobi.

4. Vjernost ljudske spolnosti sačinjava bitnu dimenziju onoga specifično ljudskog u čovjeku kao osobi, jer i vjernost bitno razlikuje čovjeka od ostalih živih bića. Vjernost najprije samome sebi,

tj. vjernost prema onom specifično ljudskom u svojoj osobi. Zatim vjernost prema drugome, tj. vjernost prema onom isto – identično – specifično ljudskom u drugoj osobi. Takva vjernost garantira stalnost, njeguje povjerenje, potiče vjeru, hrani pouzdanje i omogućava vjerodostojan suživot među osobama, pogotovo među osobama koje izražavaju ljubav jedna drugoj. Ljudska spolnost i vjernost sačinjavaju dvije vrednote koje su nerazdvojive iz perspektive onoga specifično ljudskoga u čovjeku kao osobi.

5. Transverzalne vrijednosti ljudske spolnosti omogućavaju da se ljudska spolnost, najprije kao sposobnost, a zatim i kao aktivnost stavi u službu realizacije onoga specifično ljudskog u čovjeku kao osobi. Organiziranje aktivnosti spolnoga odgoja stoga treba stalno voditi računa da govor o ljudskoj spolnosti, kao i posredovanje informacija i sadržaja o ljudskoj spolnosti budu protkani vrijednosnim elementima ljubavi, uzdržljivosti i vjernosti, jer samo pomoću njih mlada osoba može razvijati ispravnu svijest o vrijednosnoj strukturi ljudske spolnosti koja obuhvaća skup vrijednosti koje zajedno, ali nipošto odvojeno i pojedinačno, sačinjavaju njezinu moralnu bit. To bi trebao biti smisao i svrha spolnoga odgoja, jer ovaj potonji cilja na ljudsku osobu. Svrha spolnoga odgoja ne određuje svrhu kao takvu ljudske osobe, nego ova potonja određuje svrhu spolnoga odgoja. Posljedično, dobrobit, blagostanje i vrlina ljudske osobe trebaju sačinjavati glavnu preokupaciju i motivaciju cjelokupne odgojne aktivnosti usmjerene na spolnost.

1.3.2.3. Pristup spolnome odgoju: spolni odgoj kao dio cjelovitog odgoja

Istraživanja vezana uz područje spolnosti koja prate informiranost mladih o spolnosti, njihovo spolno ponašanje i stavove adolescenata, ukazuju na potrebu sustavnog spolnog odgoja.

Međutim, kada se govori o tome kakav bi taj odgoj trebao biti, najčešće se, a često i jedino, u prvi plan stavljaju fizičke posljedice nezrelih i rizičnih ponašanja kod mladih ljudi na području spolnosti, a to su prvenstveno spolno prenosive bolesti i neželjene trudnoće. Uz zarazu virusom HIV-a, koja kod nas srećom još nije poprimila veće razmjere, najveći javnozdravstveni problemi na ovom području su HPV i Chlamydia trachomatis. Naime, prema istraživanjima Doma zdravlja studenata (Topalović, 2003) gotovo je 9% zagrebačkih bruošica zaraženo HPV-om (vodećim uzročnikom raka vrata maternice), dok ih je još veći broj (oko 15%) zaražen Chlamydijom trachomatis (koja može uzrokovati neplodnost). Također ne treba zaboraviti veliki problem neželjenih maloljetničkih trudnoća i pobačaja.

Te su fizičke posljedice doista velike, no nisu jedine, već su samo jedan od pokazatelja situacije među mladima koja je puno složenija. Osim toga, te se posljedice, budući da su na fizičkom planu, često pokušava zaskočiti preventivnim programima koji se usredotočuju isto tako isključivo na fizički (medicinski) aspekt spolnosti. Najčešće se radi o upućivanju mladih da koriste prezervativ. Međutim, osim što niti jedno sredstvo kontracepcije, pa tako niti prezervativ, ne predstavlja sigurnu zaštitu niti od trudnoće niti od spolno prenosivih bolesti (Weller, Davis, 2005), uzroci koji dovode do tih posljedica puno su dublji, pa se niti te posljedice ne mogu riješiti površinski, a da se ne uđe u korijen problema.

Iskustva inozemnih stručnjaka te nedavno objavljena istraživanja to i potvrđuju. Edward C. Green (2005), medicinski antropolog i viši znanstveni istraživač na Populacijskim i razvojnim studijama centra Harvard, koji je i sam više godina radio na promoviranju prezervativa i ostalih kontracepcijskih sredstava, sada smatra kako se prevencija AIDS-a ne može temeljiti isključivo na promoviranju prezervativa.

Stephen J. Genuis (2004) s Odjela za porodništvo i ginekologiju Sveučilišta Alberta iz Edmontona u Kanadi u svom članku, govoreći o problematici spolnih bolesti, navodi kako niti kontraceptivi niti prezervativi nisu dali očekivane rezultate te smatra nužnim da ponovno preispitaju prevencija i strategije kontroliranja spolno prenosivih bolesti. Uz to, govori o uspjehu preventivnih programa koji se bave primarnim seksualnim ponašanjem.

Da bi se mlade odgajalo za takvo primarno seksualno ponašanje koje će očuvati i unaprijediti njihovo fizičko i psihičko zdravlje, potrebno je pomoći im u pronalaženju orijentacije u pitanjima

spolnosti te u razvijanju sposobnosti za donošenje ispravnih i obrazloženih odluka na tom području, čega nema bez odgoja za općeljudske vrijednosti (navedene pod 1.3.2.1).

Potreba za orijentacijom egzistencije mladog čovjeka osobito je narasla u današnjem vremenu koje s jedne strane karakterizira pluralizam vrijednosti, a s druge strane upitnost mjerila vrednovanja. To posebice pogađa djecu i mlade čije suočavanje s brzim promjenama i izloženost raznolikim utjecajima pojačava njihovu nesigurnost i frustracije koje su inače inherentne procesu rasta i razvoja, što se posebice očituje na području spolnosti.

Mladi ljudi nose u sebi želju za ostvarenjem i potrebu da budu prihvaćeni. Pitanje spolnosti zadire u mnoge sfere, posebice sferu osobnosti i nije ga moguće tretirati neovisno o nizu pitanja, važnih u procesu sazrijevanja, kao što su pitanja: tko sam, što mi je činiti, kako trebam djelovati i živjeti.

Stoga spolni odgoj treba imati uporište u znanstvenim spoznajama, ali se također oslanjati na neke opće principe.

Spolnost je jedna od bitnih dimenzija cjelovite ljudske osobe te tako i spolni odgoj treba uključivati cjelovit pogled na ljudsku spolnost u svim njezinim aspektima: fizičkom, emocionalnom, intelektualnom, društvenom i duhovnom. Budući da je spolnost sama srž ljudske osobe, spolni odgoj je zapravo odgoj osobe općenito. Zanimarivanjem bilo koje dimenzije ljudske osobe odnosno njene spolnosti niti spolni odgoj više nije cjelovit.

Polazište takvog pristupa spolnom odgoju jest tijelo. Tijelo je ono koje izražava cjelokupnu osobu. Svaki tjelesni čin ima svoju vrijednost i značenje jer odražava osobu u cjelini.

Zadaća spolnog odgoja ne iscrpljuje se samo u posredovanju informacija nego uključuje i razinu ponašanja. Nisu dostatna znanja, već i odgoj volje. Za mladog čovjeka važno je da upozna razloge i motive svog djelovanja, što bitno ovisi o obzoru vrijednosti i o slici kakvu ima o sebi.

Spolni odgoj treba pomoći mladim ljudima da odgovorno i svrhovito upravljaju sobom i vlastitim životom te da izrastu u savjesnu i afektivno zrelu osobu, što uključuje odgoj za odgovorno ponašanje, ispravnu uporabu slobode, kreposti kao što su strpljivost, sposobnost odricanja, samosvladavanja, odgovornu ljubav. To pretpostavlja otvorenost spram vrijednosti, prepoznavanje, doživljavanje i usvajanje određenih općeljudskih, temeljnih čudorednih vrijednosti i stavova. Stoga odgoj spolnosti ne može biti "vrijednosno neutralan". Vrijednosni kriteriji su važni, jer utemeljuju ciljeve prema kojima ljudsko biće usmjerava svoje težnje i djelovanje.

Spolni odgoj treba posebnu pažnju posvetiti budućnosti mladih. Izgradnja stavova i njihovo spolno ponašanje u adolescenciji značajno određuju njihovu sposobnost za pravu ljubav i za kasnije ostvarivanje uspješnog braka i obitelji. Kako brak i obitelj predstavljaju osnovne jedinice društva, rad na stvaranju sposobnosti za ostvarenje uspješnog braka i obitelji predstavlja značajan doprinos razvitku zdravog društva. Pronatalitetna politika također u osnovi leži na sposobnosti za ljubav te na tjelesnom, duševnom i socijalnom zdravlju ljudi. Stoga spolni odgoj treba predstavljati priliku za spajanjem odgojno-obrazovne, zdravstvene, obiteljske i pronatalitetne politike.

Budući da u suvremenom pluralističkom društvu ne postoji jedinstveno shvaćanje na tom području, teme se trebaju raspravljati na način otvorene komunikacije koja potiče razvoj sposobnosti argumentiranog dijaloga i koja se odvija u atmosferi povjerenja. Obzirom da je pitanje spolnosti kompleksno, za uspješan spolni odgoj potreban je interdisciplinarni pristup, koordinacija pojedinih nastavnih predmeta, kao i suradnja različitih odgojnih činitelja, posebice škole i obitelji, ali i šire zajednice.

1.3.3. Prevencija ovisnosti

Istraživanja u području provedbe preventivnih programa pokazuju da oni moraju biti dugotrajni i kontinuirani s ponovljenim intervencijama kako bi se postigli postavljeni ciljevi zbog toga što pozitivni efekti provedbe preventivnih programa u osnovnoj školi slabe bez daljnje provedbe programa u srednjoj školi (Van der Stel i Voordewind, 1998). Preventivni programi moraju biti prilagođeni dobi djece, no s obzirom da su osnovni ciljevi prevencije za osnovnu i srednju školu slični (prevencija zlorabe sredstava ovisnosti), važno je naglasiti da se specifični ciljevi prevencije razlikuju u dva osnovna aspekta: 1. djeca srednjoškolske dobi pod većim su rizikom za uzimanje sredstava ovisnosti od djece osnovnoškolske dobi, što pokazuju i istraživanja prevalencije zlorabe sredstava ovisnosti u osnovnim i srednjim školama, 2. određeni broj djece će u srednjoj školi početi eksperimentirati sa sredstvima ovisnosti. Zbog navedenih razloga, osim što je cilj preventivnih programa prevencija zlorabe sredstava ovisnosti, potrebno je spriječiti da djeca koja su već eksperimentirala sa sredstvima ovisnosti ne nastave njihovu zlorabu kako bi se pravovremeno spriječio razvoj ovisnosti. Također je važno zadržati takvu djecu u školovanju, odnosno spriječiti da odustanu od školovanja jer je to važan rizični čimbenik za razvoj ovisnosti (Sakoman, 2005).

Osnovni principi preventivnih programa za djecu srednjoškolske dobi trebaju biti usmjereni na postizanje boljeg školskog uspjeha i razvoj socijalnih kompetencija pomoću sljedećih vještina: stjecanje radnih navika, razvoj komunikacije, adekvatnih odnosa s vršnjacima, samo-efikasnosti i asertivnosti, usvajanje negativnih stavova prema sredstvima ovisnosti i jačanje osobnih vještina za odupiranje pritisku za zlorabu sredstava ovisnosti (NIDA, 2004). Znanje o sredstvima ovisnosti i njihovoj zlorabi važno je za donošenje odluka te oblikovanje vrijednosti i stavova o sredstvima ovisnosti. Priroda informacija o sredstvima ovisnosti te vrijeme i način na koji se te informacije prenose imaju značajan utjecaj na to kako ih djeca primaju. Odluka o tome koje će se informacije o sredstvima ovisnosti prezentirati djeci ovisi o tome što djeca već znaju o njima, vrijednostima, stavovima i percepcijama djece te koje vještine su već usvojili i koje vještine još trebaju razviti (Canning, Millward, Raj i Warm, 2004). Potrebno je postići balans između znanja, stavova, vrijednosti i vještina. Nastavnici trebaju kod učenika poticati da stečena znanja i vještine primjenjuju u socijalnim situacijama i općenito u životu.

Učenici srednjoškolske dobi moraju biti upoznati sa zakonima koji se odnose na zlorabu sredstava ovisnosti, legalnih i ilegalnih. Moraju biti upoznati s posljedicama koje zloraba sredstava ovisnosti može uzrokovati, kao što su promjene u načinu kako se osoba ponaša i osjeća, odnosno općenito rečeno da zloraba sredstava ovisnosti ima emocionalne, socijalne, ekonomske, etičke i zakonske posljedice. Trebaju poznavati koncept apstinencije i biti upoznati s alternativama zlorabi sredstava ovisnosti. Djeca trebaju biti spremna prihvatiti odgovornost za vlastite postupke i vlastitu sigurnost, kao i prihvaćanje različitosti stavova i vjerovanja drugih ljudi o sredstvima ovisnosti i ljudima koji ih koriste. Trebaju biti sposobni identificirati problemne i rizične situacije i donijeti odluke na temelju čvrsto usvojenih stavova i vrijednosti. Važno je naučiti djecu kako nositi se utjecajem vršnjaka i braniti vlastite stavove i uvjerenja odnosno biti asertivni u rizičnim situacijama. Trebaju prepoznati i nositi se s različitim osjećajima i promjenama u odnosima s vršnjacima kroz vrijeme i znati da u odnosima s vršnjacima imaju i prava i odgovornosti. Važno ih je upoznati s time kome se mogu obratiti kada se suoče s nekim problemom, te koje su ustanove specijalizirane za djecu srednjoškolske dobi.

Preventivni programi učinkovitiji su kada su usmjereni na učenika i kada se koriste interaktivne metode - diskusijske skupine, igranje uloga, odgovaranje na pitanja učenika, učenje asertivnosti i slične tehnike. Pritom je potrebno stvoriti atmosferu podrške, otvorenosti i prihvaćanja, treba biti osjetljiv za potrebe i preferencije učenika budući da je školska okolina i klima u razredu jedan od najvažnijih čimbenika uspjeha preventivnih programa. S obzirom da je škola institucija u

kojoj djeca provode velik dio svog vremena, njihovi nastavnici uz roditelje imaju najvažniji odgojni utjecaj. Stoga je u pristupu ovog preventivnog programa predviđeno da ga provode nastavnici koje učenici poznaju i koji su dio razredne klime.

1.3.4. Kultura društvene komunikacije

Programska tema "kultura društvene komunikacije" integrirana je u brojne programske teme i module čiji sadržaji pripadaju drugim područjima. Naime, kvalitetna komunikacija ključna je za rješavanje pitanja iz svih drugih područja zdravstvenog odgoja i obrazovanja bez obzira radi li se o području ljudske spolnosti, prevencije nasilničkog ponašanja ili prevencije ovisnosti. Dakle, i na području kulture društvene komunikacije polazi se od konkretnih životnih situacija u kojima su se našli učenici, koje su im bliske i poznate, u kojima su imali određenih pozitivnih ili negativnih iskustava. Takvim konstantnim radom na unaprjeđivanju kulture društvene komunikacije potiče se razvoj prosocijalnog ponašanja učenika, posebice razvoj socijalnih i komunikacijskih vještina, odnosno socijalne kompetentnosti.

S druge pak strane, područje vezano uz komunikaciju ogleda se posebice u načinu izvođenja ovog programa, kroz poštovanje načela aktivnog sudjelovanja, participacije učenika, suradnje, učenja metodom vlastite kože te samostalnog dolaženja do zaključaka, a o čemu će biti više riječi pod točkom 4.

Stjecanjem znanja i vještina kvalitetne komunikacije prema sebi, učenicima, roditeljima i drugima u različitim životnim situacijama, učenik stječe samopoštovanje i pouzdanje u svoje sposobnosti i stavove što je preduvjet za asertivno ponašanje.

Oснаživanje samopoštovanja i sigurnosti u sebe otvara put za zdravo odrastanje jer se njime sprječavaju razni oblici neodgovornog ponašanja, nasilja i ovisnosti.

Da bi se u punini mogao ostvariti odgojni cilj ovoga programa, neophodno je da ga slijede i nastavnici svih drugih odgojno-obrazovnih predmeta. Naime, način komunikacije i komunikacijsko ozračje koje učenici stvaraju u razredu može osnažiti učeničko samopouzdanje ili ih obeshrabriti i učiniti nesigurnima u sebe, što vodi konačnom gubitku samopouzdanja i volje za učenjem.

Iz područja komunikologije ukazuje se na važnost emocionalne podrške djeci.

Iz emocionalne sigurnosti razvija se samopouzdanje iz kojeg se gradi samosvijest, spoznaja onoga što smo i tko smo te samopoštovanje, spoznaja da vrijedimo samim time što postojimo.

Ukazuje se i na to da pomanjkanje samopouzdanja nije psihički, već pedagoški problem.

Samopouzdanje proizlazi iz spoznaje o našim sposobnostima, o tome u čemu smo jaki.

Slab osjećaj samopouzdanja, odnosno slaba samosvijest očituje se kao malodušnost, povlačenje u sebe, strah od neuspjeha, strah od života, a mogu se javiti i razne smetnje poput probavnih, zlouporaba lijekova, droga i alkohola. Slab osjećaj samosvijesti očituje se i kao hvalisanje, oholost, pretjerivanje, nasilje i sl.

Komunikacijsko ozračje koje slabi osjećaj samopouzdanja uključuje: strateško dirigiranje, emocionalno neutralno ponašanje, superiorno nadmetanje, sumnjičenje, potkazivanje, sramoćenje, optuživanje, zadirkivanje, netaktičnost, prijetnje, izazivanje, ismijavanje, ironiziranje, oponašanje. (P. Brajša 1994.)

Komunikacijsko ozračje koje osnažuje osjećaj samopouzdanja uključuje: povjerenje i suradnju, uvažavanje sugovornika, neuspjelim se pokušajima koristi da bi se nešto naučilo, izražava se shvaćanje drugoga, ističu se jake strane učenika, učenicima se pomaže da se dožive kao sposobne osobe, svaki se učenik u odgojno-obrazovnom procesu vodi tako da bude uspješan. Pogreške djeteta učitelj koristi da bi u suradnji s drugim učiteljima, učenicima i prije svega s roditeljima djeteta pomogao da se nadoknadi manjak. Zbog toga u uvodnom modulu grupa određuje pravila skupine koja su jednoznačna, jasna i uvijek se provode.

Učenici s teškoćama trebaju imati kod učitelja "poseban tretman" jer im je potreban netko tko će ih razumjeti, reći im lijepu riječ, koji će ih pozitivno potaknuti, reći im da su dragocjeni, da je vrijedno što postoje, da nije najvažnije jesu li uspješni, već su dragocjeni po samom svom postojanju.

1.3.5. Prevencija nasilničkog ponašanja

Obzirom na premreženost svih razina društva nasiljem (od obiteljske razine do razine globalnog "svjetskog" društva) djeca su već do susreta s ovim programom u 5. razredu osnovne škole usvojila ili prešutno prihvatila mnoge oblike nasilja kao normalnu pojavu i kao normalan oblik društvenog međudjelovanja (Matić, 2006.).

To se prije svega odnosi na oblike nasilja o kojima se i ne govori kao o nasilju jer se opravdavaju (Habermas, 1989.) različitim vrstama društvene legitimacije: primjerice ratovi koji se vode "u ime demokracije, slobode" i sl., potom različiti oblici nasilja državnih institucija koji se događaju pod okriljem ili "u ime zakona", nasilje u ekonomskom području društvenog življenja koje se opravdava "u ime razvoja", nasilje u političkom području društva koje se opravdava "u ime demokratizacije društva", te nasilje u društvenom području kulture, posebno u medijima s iznimno jakim socijalizacijskim učinkom (Davis, 1980.).

Potom dolazi područje nasilja koje se uglavnom prepoznaje kao nešto "što nije u redu", "ali, što se može, kada ne postoji pošten način dolaska do cilja" te su oni koji mu pribjegavaju "sposobni", "poduzetni", "snalažljivi" ili jednostavno "uspješni" (Matić, 2003.).

Slijede oblici nasilja koji su društveno obilježeni kao negativne pojave, ali i u tom krugu postoje oblici čije prihvatanje osigurava "društveni ugled", ako ne u svijetu "odraslih" koji je ionako sam po sebi dovoljno odbojan, onda svakako u kategoriji vršnjaka. Pohvale, ali i prijekori vršnjaka su itekako funkcionalni za izbor budućih aktivnosti (Lemert, 1972.).

Svakako treba spomenuti tzv. oblike popularnog nasilja koje se svakih nekoliko mjeseci otkrije kao svojevrsan hit, a koji zauzimaju udarna mjesta u političkim istupima, u medijskom prostoru i zbog kojih se publiciraju nebrojeni naslovi. Riječ je o: "obiteljskom nasilju", "nasilju na radnom mjestu", "nasilju u školi" i sl. Zajednički im je nazivnik što se prezentiraju i doživljavaju kao novi, do tog trenutka nepostojeći oblici nasilja u društvu, i što njihova promocija u prvi plan gurne nekoliko novih političkih, novinarskih, ali i ponešto stručnih imena. Prisutnost takvih oblika "popularnog" nasilja uglavnom je povod za "atmosferu linča" koji se razvija ako se otkrije, ili barem posumnja, u nečiju umiješanost (Agnew, 1992.).

S obzirom na takvu vrstu izloženosti, za pretpostaviti je da su sve tri razine učenja prožete spoznajom i iskustvom nasilja. Učenici su već informativno upoznati sa svim spomenutim oblicima nasilja, svakako su naučili i neke vještine njihove primjene u svakodnevnom životu, ali su s obzirom na socijalizacijsku izloženost izgradili i vrijednosni okvir koji uključuje barem neke oblike nasilja kao poželjan obrazac društvenih aktivnosti (Clinard, 1992.).

Stoga će jedina učinkovita prevencija nasilja biti moguća ako program, kroz sve razrede, bude uključivao učenje na sve tri razine. Takvo učenje se najbolje može ostvariti kroz učenje na temelju iskustva (igranje uloga ili radionica) odnosno na temelju uočavanja izravne uzročno- posljedične veze (određeno će ponašanje ili aktivnosti bez ikakvih međukoraka dovesti do posljedice). Racionalnom raščlambom događaja učenici će kod sebe i kod drugih naučiti prepoznati nasilne oblike komunikacije, odnosno samo nasilje. Aktivnim, doživljajnim učenjem kroz prepričavanje, svjedočenje, dramatiziranje, simuliranje procesa suđenja te igru uloga učenici neće samo postajati svjesni negativnih posljedica nasilja, već će učiti kvalitetne oblike nenasilne komunikacije te će, suosjećajući sa žrtvom, razvijati vještine izbjegavanja i suprotstavljanja nasilničkom ponašanju te stvarati mirotvorne stavove. Raspoznat će da nasilna komunikacija vodi osobnom isključivanju i isključivanju drugih, da proizlazi iz neznanja i čovjekove slabosti, da se njome dugoročno gubi te da se njome smanjuju šanse za uspjeh u društvu (Amos, 2001.).

Uz otkrivanje uzroka nasilja koji najčešće leže u nerazumijevanju i neprihvatanju razlika u stavovima, izboru i pripadnosti, naglasak je u programu stavljen na afirmativan pristup pronalaženja načina nenasilnog rješavanja problema te na isticanju pozitivnih primjera. Učenici će spoznati prednosti nenasilne komunikacije u stvaranju povoljnijih uvjeta za puni razvoj svojih sposobnosti (Plummer, 2001.), pri čemu se povećava broj suradnika i prijatelja, a smanjuje broj neprijatelja i isključenih.

1.4. Bitne vrijednosti odgoja

1. Uz transverzalne vrijednosti odgoja bez kojih je svaki odgoj, kao specifično ljudska – humana – djelatnost unaprijed osuđena na promašaj, postoje također i druge bitne vrijednosti odgoja koje se, za razliku od transverzalnih vrijednosti, mogu stupnjevati, tj. prilagođavati dobnoj strukturi odgajnika. Naravno, njihovo dobno prilagođavanje ne podrazumijeva apsolutno izoliranje, u smislu da se o njima ne smije govoriti prije ili kasnije, nego samo podrazumijeva obazrivost odgojne aktivnosti prema dobnim, tj. afektivnim, emocionalnim, intelektualnim i duhovnim afinitetima pojedinog godišta. Na temelju toga bilo bi poželjno da se u svakom pojedinom godištu, počevši od petog razreda osnovne škole do četvrtog razreda srednje škole, a u sklopu školske aktivnosti zdravstvenoga odgoja posebna pažnja posveti pojedinim vrijednostima koje su od osobitog značenja, ali i interesa za dotično godište. Na taj bi se način dodatno ublažila oporost i suhoparnost pukog prenošenja informacija, a isto tako bi se prethodne transverzalne vrijednosti učinilo aktualnijima i životnijima.

Kako ovom programu prethodi program zdravstvenog odgoja i obrazovanja za osnovne škole, ističemo i odgojne naglaske za pojedine razrede osnovne škole kako bi bila vidljiva vertikalna prohodnost i logična zaokruženost programa za osnovne i srednje škole.

2. Za peti razred osnovne škole (OŠ) bilo bi poželjno naglasak staviti na vrijednosti *prijateljstva*, kao čovjekoljublja, kao načina ostvarivanja plodnoga međuljudskoga odnosa.

3. Za šesti razred OŠ bilo bi poželjno naglasak staviti na vrijednosti *altruizma*, kao solidarnosti, kao načina iskrenog zauzimanja za bližnjega u potrebi.

4. Za sedmi razred OŠ bilo bi poželjno naglasak staviti na vrijednosti *tolerancije*, kao snošljivosti, kao načina autentičnog prihvaćanja drugoga radi njega samoga.

5. Za osmi razred OŠ bilo bi poželjno staviti naglasak na vrijednosti *dijaloga*, kao autentične ljudske komunikacije, kao načina potpunog prihvaćanja sugovornika kao ravnopravnog partnera.

6. Za prvi razred srednje škole (SŠ) bilo bi poželjno staviti naglasak na vrijednosti *umjerenosti*, kao stožerne vrline koja omogućava određivanje ispravne sredine između dviju krajnosti (previše-premalo). U središte pozornosti dolazi rasudna moć pojedinca.

7. Za drugi razred SŠ bilo bi poželjno staviti naglasak na vrijednosti *pravednosti*, kao stožerne vrline koja omogućava da se svakome dade što mu pripada po pravu i pravičnosti, ali i da se shvati ozbiljnost socijalne osjetljivosti u društvu. U središte pozornosti dolazi društvo i socijalno područje.

8. Za treći razred SŠ bilo bi poželjno staviti naglasak na *jakosti*, shvaćenoj kao hrabrost, tj. kao stožerna vrlina koja omogućava pojedincu smjelo i pouzdano suočavanje sa životnim problemima i izazovima. U središte pozornosti dolazi požrtvornost i zauzetost.

9. Za četvrti razred SŠ bilo bi poželjno staviti naglasak na *mudrosti*, tj. stožernoj vrlini koja bi trebala pokazati da ni puko znanje, tj. poznavanje činjenica, a ni puko iskustvo bez znanja nisu dostatni sami za sebe za oblikovanje autentične osobnosti, tj. odrasle, zrele i odgovorne osobe spremne za samostalno hvatanje u koštac sa životnim problemima i izazovima.

10. Pored transverzalnih vrijednosti ljudske osobnosti, za OŠ su predložene još druge važne vrijednosti (prijateljstvo, altruizam/solidarnost, tolerancija, dijalog) koje omogućavaju sazrijevanje i odrastanje onoga specifično ljudskog u čovjeku kao osobi za život u suvremenom društvu, dok su za SŠ predložene stožerne vrline kao stupovi na kojima počiva cjelokupna struktura moralnog karaktera svake odrasle i zrele ljudske osobe. Jer, to je svrha kako cjelokupnoga tako i specijalističkoga zdravstvenog odgoja, naime da mladi ljudi postanu čim prije odgovorne osobe. Zbog toga je čitavo ovdašnje izlaganje od početka do kraja bilo motivirano idejom kako dosegnuti ideal odgovornog ponašanja i djelovanja.

2. OPĆI CILJ PROGRAMA

Cilj programa zdravstvenog odgoja i obrazovanja je ponuditi cjeloviti odgojno-obrazovni pristup u smislu zaštite tjelesnog, duševnog i društvenog zdravlja kao jedne od najvećih vrijednosti, promicanja kvalitete života i sveobuhvatnog razvoja djece i mladih u zrele, slobodne i sretne osobe.

3. STRUKTURA PROGRAMA

Ovaj program je namijenjen učenicima prvih, drugih i trećih razreda trogodišnje srednje škole. Program sadržava teme iz sljedećih područja:

- a) Očuvanje zdravlja i kvalitete života
- b) Ljudska spolnost
- c) Prevencija ovisnosti
- d) Kultura društvene komunikacije
- e) Prevencija nasilničkog ponašanja.

Ovaj se program nadovezuje na program zdravstvenog odgoja i obrazovanja za osnovne škole.

Prilikom stvaranja programa vođena je briga o unutarnjoj korelaciji među temama samog programa kao i o korelaciji s drugim nastavnim programima. Program korelira i s nekim programima na nacionalnoj razini (*o tome više pod točkom broj 6*).

3.1. Povezanost i fleksibilnost unutar programa

Cjelokupni program čini jednu cjelinu, dakle nije podijeljen na pet zasebnih programa za pet područja, već se teme iz spomenutih područja horizontalno nadovezuju, isprepliću i nadopunjavaju. Program je i vertikalno prohodan. Naime, uzimajući u obzir proširenje znanja te razvoj vještina i stavova kod učenika, teme se iz razreda u razred spiralno razvijaju odnosno proširuju i nadograđuju. U strukturiranju programa nastojalo se, dakle, izbjeći rascjepkanost te postići jedinstveni, sveobuhvatni pristup.

Obzirom na unutarnju tematsku i vremensku povezanost sadržaja svih područja unutar programa, nastojalo se vremenski okvir za izvođenje pojedinih tema, koliko je to moguće u zadanim granicama, ostaviti rastezljivim. To se postiglo na način da nastavne teme nisu stavljene u fiksni okvir nastavnog sata, već u tzv. nastavne module. Program za svaki razred sastavljen je od 9 do 10 modula od kojih svaki traje jedan do dva nastavna sata, a zajedno ispunjavaju vremenski okvir od 12 sati godišnje po razredu.

Učenicima se u uvodnom modulu na početku školske godine kratko predstavljaju svi moduli predviđeni za tu školsku godinu. Nakon predstavljanja modula učenici ispunjavaju uvodnu anketu u kojoj boduju svoj interes za određeni modul. Prema rezultatima te uvodne ankete odlučuje se koliko će se vremena utrošiti za obradu pojedinih modula.

Razrada tema po modulima nalazi se pod točkom 7. Unutar pojedinih modula neki su sadržaji ispisani kosim slovima. Ti su sadržaji izborni odnosno obrađuju se ukoliko učenici pokažu za njih posebni interes. U tablicama s razradom pojedinih tema navedene su i unutarnje korelacijske veze.

3.2. Povezanost s ostalim nastavnim programima

Obzirom na korelacije s ostalim nastavnim programima, neke se teme iz programa zdravstvenog odgoja i obrazovanja nadovezuju na već prethodno obrađene teme iz redovnog programa i temeljene su na već stečenom znanju, vještinama i stavovima ili pak neke teme iz zdravstvenog odgoja i obrazovanja, koje prethode sličnim temama iz redovnih nastavnih programa, olakšavaju rad u redovnim programima. Za očekivati je da će se obrada sličnih tema ponekad i vremenski poklapati.

Nastavni programi srednje škole koji su povezani s područjima i temama programa zdravstvenog odgoja i obrazovanja su: program biologije, program hrvatskog jezika, program etike, program vjeronauka, program tjelesne i zdravstvene kulture te program sata razredne zajednice.

Korelacijske veze između pojedinih tema zdravstvenog odgoja i obrazovanja i ostalih nastavnih programa navedene su u tablicama s razradom pojedinih tema.

4. METODIČKA USMJERENOST PROGRAMA

4.1. Dobra metodička usmjerenost: ključ učinkovitosti programa

Ovaj prijedlog eksperimentalnog programa zdravstvenog odgoja i obrazovanja zamišljen je kao nadopuna i poveznica sadržaja iz postojećih nastavnih programa, s posebnim zadatkom da se na znanje, koje je najzastupljenije u postojećim nastavnim programima, nadogradi proces koji je daleko manje zastupljen u njima, a to je stjecanje vještina i izgradnja stavova i vrijednosti kod učenika. Drugim riječima, ovim se programom nastojalo ne samo posredovati informacije učenicima, već im pružiti pravu pomoć za život.

Stoga se velika pažnja posvetila s jedne strane stručnoj utemeljenosti i cjelovitosti programa u pogledu tema i sadržaja, a s druge strane učinkovitosti programa, kako se ne bi dogodilo da ti sadržaji, ma kako oni stručno bili utemeljeni, završe u "slijepoj ulici", ne ispunivši svoj krajnji cilj, a to je pomoć učenicima da se razviju kao osobe i budu spremni za život.

U tom je smislu ovaj prijedlog programa na tragu opće usmjerenosti Hrvatskog nacionalnog obrazovnog standarda prema "kvalitetnijoj hrvatskoj školi" i težnji da razvoj obrazovanja, osim "što treba biti usmjeren prema procesima kojima je cilj stjecanje temeljnih znanja, sposobnost rješavanja problema, pripremanje za izazove budućnosti i razvijanje svih sposobnosti učenika, a u duhu istinskih moralnih vrijednosti" bude usmjeren i "prema razvijanju sposobnosti promatranja, kritičkog razmišljanja, prosuđivanja i logičkog zaključivanja."

Također i u smislu opće težnje za rasterećenjem učenika, ovaj program ne bi smio biti novi školski "predmet" u klasičnom smislu, a time i novi teret za učenike, već bi trebao biti krajnje motivirajući za njih te nešto čemu bi se oni veselili i rado u njemu sudjelovali.

4.2. Preporuke za metodičku izvedbu programa

Jedna od ključnih stvari za postizanje očekivanih rezultata kod učenika je poštivanje načela aktivnog učenja odnosno aktivnog uključivanja i sudjelovanja učenika. Dakle, pristup i način rada s učenicima u načelu je temeljen na interaktivnim metodama. Orijentacija je na stvaralačku, kreativnu i istraživačku nastavu. Nastavnik potiče, moderira, koordinira i usmjerava nastavni proces, no suradnja i aktivno sudjelovanje učenika temeljno je obilježje nastavnog procesa.

Aktivno sudjelovanje učenika ostvaruje se u: izražavanju mišljenja, kritičkom razmišljanju i argumentaciji, postavljanju i rješavanju problema, aktivnom slušanju drugih, navođenju praktičnih primjera i situacija iz svakidašnjeg života, samootkrivanju, iskustvenom učenju odnosno učenju "metodom vlastite kože", timskom radu, samostalnom dolaženju do zaključaka, samoevaluaciji, i sl.

Za samu izvedbu programa predlaže se izmjenjivanje sljedećih oblika i metoda interaktivnog učenja: interaktivne radionice, "brainstorming", rad u parovima, grupni rad, prezentacije i demonstracije, vježbanje i igranje uloga, ankete, kvizovi i sl.

Predlaže se pojačana uporaba audiovizualnih nastavnih sredstava i prikladne literature, a kao dodatni poticaj za raspravu o pojedinim temama preporuča se iskoristiti sadržaje tinejdžerskih časopisa i drugih medija, primjerice inserte iz filmova, emisija i sl.

Frontalna nastava u osobnim i osjetljivim temama ovog programa može čak rezultirati kontraefektom. Naime, podučavanje "ex catedra" mladi često doživljavaju kao nametanje nekog i nečijeg stava. Danas niti nastavnici, a niti bilo tko drugi, nemaju kod mladih autoritet koji je dovoljan da ga mladi slijepo poslušaju, bez obzira kako pametno i argumentirano govorio. Tek kad se učenicima postavljaju pitanja, oni putem verbalizacije svojega mišljenja i tijekom razmišljanja i rasprave dolaze do sve kvalitetnijih odgovora, koje u konačnici iznose kao svoj stav. Upravo je sposobnost hrabrog iznošenja i argumentiranja svog stava najbolji način postizanja sposobnosti asertivnog ponašanja.

U ovakvom obliku nastave nastavnik je koordinator, moderator nastavnog procesa. U obradi nekih sadržaja, osobito onih koji su više usmjereni na stjecanje znanja, bit će potrebno kraće izlaganje nastavnika. No, i tada je bolje da nastavnik pita učenike što već znaju i razumiju, a onda ispravi i nadopuni činjenice. U obradi sadržaja u kojima je naglasak na usvajanju vještina i izgradnji stavova, nastavnik je tu da potiče i usmjerava komunikaciju u duhu partnerske rasprave.

Opisani pristup zahtijeva pozitivnu radnu atmosferu i okruženje koje za učenike nije zastrašujuće već im omogućuje da slobodno i bez sustezanja izraze svoje mišljenje. Za izgradnju takve atmosfere potrebno je određeno vrijeme, primjereni prostor, određena "pravila grupe" te što bolji i učinkovitiji metodički postupci, usklađeni s dobi i interesima učenika. Obzirom na prostor, trebalo bi omogućiti da "sredina odgovara poruci". Primjerice, preporuča se sjedenje u krugu jer takvo sjedenje potiče učenike i nastavnika da slušaju i odgovaraju jedan drugome s iste pozicije.

U radu s učenicima posebnu pažnju treba posvetiti diskreciji i povjerenju između nastavnika i učenika unutar grupe. To se posebno odnosi na područje ljudske spolnosti koje je najosobnije i najintimnije i u kojem postoji sasvim prirodan i razumljiv osjećaj stida i opreza kod učenika. Tu treba osobito inzistirati na pravilu grupe prema kojem se ono što se iznese unutar grupe temelji na povjerenju i ne iznosi se izvan nje.

Da bi nastavnik mogao uspješno ostvariti kvalitetnu pedagošku komunikaciju i opisanu pozitivnu i otvorenu radnu atmosferu, treba se osposobiti i dodatno educirati u stručnom, psihološkom i metodološkom smislu, ali posjedovati i neke ljudske kvalitete kao što je, primjerice, iskren, otvoren, povjerljiv, dobronamjeran i autentičan odnos prema učenicima.

Za postizanje kvalitetne pedagoške komunikacije i atmosfere povjerenja u grupi između učenika međusobno i učenika prema nastavniku neophodno je vrijeme. Zbog toga se za provođenje programa predlaže sustav stalnog voditelja grupe, a ne sustav gosta ili gostiju predavača.

O prednostima sustava stalnog voditelja grupe i o potrebnim kvalitetama nastavnika više će biti riječi u poglavlju 9.3. o kadrovskim uvjetima programa.

4.3. Dodatni metodički postupci predviđeni programom

Osim ovih općenitih preporuka, u programu su predviđeni dodatni postupci s ciljem što aktivnijeg uključivanja učenika:

- a) Izražavanje interesa učenika za pojedine teme i sadržaje programa:
 - ispunjavanje uvodne ankete (u sklopu uvodnog modula)
 - kvizovi i ankete tijekom izvođenja programa

- ispunjavanje završne ankete na kraju programa, uz poticaj da učenici daju svoje prijedloge i primjedbe na teme, sadržaje i način izvođenja programa, s ciljem unapređivanja programa
- b) Uvođenje tzv. učeničkih projektnih skupina
 - učenici se, prema interesima, u sklopu uvodnog modula dijele u tzv. projektne skupine i dobivaju projektne zadatke
 - sa svakom pojedinom skupinom dogovara se vremenski okvir za zadatke, način rada, način prezentacije i sl.
 - slijedi rad u učeničkim projektnim skupinama putem tzv. domaće zadaće, rada na problemu, konzultacija s nastavnikom i sl.
 - module u samoj nastavi provode učeničke projektne skupine, a nastavnik je moderator. Pritom je skupine potrebno tako pripremiti da prilikom svoje prezentacije maksimalno uključe sve učenike u razredu. To mogu postići interaktivnim metodama navedenim na početku ovog poglavlja, a osobito sljedećim metodama: igranje uloga, izlaganje i tumačenje postera, korištenje drugih medija ako je moguće, grupne rasprave, rad u paru, rasprava u "duplom krugu", rad u manjim grupama te pismene i ilustrativne tehnike koje potiču aktivnost.
 - materijali koji su nastali u pripremi određene teme (poster, video materijali, letci i sl.) mogu se naknadno prezentirati u prostorima škole, školskim časopisima, natjecanjima i sl.

Preporuke za metodičku obradu pojedinih nastavnih tema navedene su zasebno u sklopu tablica s razradom modula odnosno tema za svaki razred. U slučaju da u navedenim tablicama postoji više preporuka za metodičku obradu, nastavnik i učenička projektna skupina mogu izabrati najprikladniju metodu.

Detaljna metodička razrada nije strogi uputnik onome tko će program realizirati, već predstavlja tek primjer za razradu, jer program pretpostavlja autonomiju voditelja.

4.4. Specifične preporuke obzirom na dob i spol djece

U metodičkoj izvedbi programa treba respektirati učenička pitanja i potrebe za informiranjem na raznim stupnjevima životne dobi, njihov individualni položaj i socijalnu strukturu razreda/skupine. Osobnim pitanjima i problemima može se posvetiti u savjetodavnim individualnim razgovorima.

Specifični problemi, potrebe i interesi djece obzirom na njihovu dob i stupanj psihofizičkog razvoja navedeni su u sklopu polazišta programa odnosno teorijske utemeljenosti programa za svaki razred posebno.

Prema pedagoškim zahtjevima uvažavanja razvojnog stupnja i različitog tempa i procesa spolnog sazrijevanja kod dječaka i djevojčica, prilikom obrade pojedinih tema iz područja ljudske spolnosti preporuča se primijeniti odvojenu nastavu za učenike i učenice. Naime, jedna od važnih komponenti programa u području spolnosti je samootkrivanje odnosno samorazumijevanje, pri čemu se kreće od tijela. Djevojke prate i bilježe fiziološke promjene i osjećaje tijekom menstrualnog ciklusa u tablice praćenja. Mladići također prate svoje emocije i raspoloženja. Iako i jedni i drugi uče i o svojem i o suprotnom spolu, oni to čine u različitom opsegu i redoslijedu. Stoga se za provođenje modula s navedenom preporukom predlaže da se formiraju dvije grupe, jedna ženska i jedna muška.

Preporuka za odvojenu nastavu nalazi se u samim tablicama s razradom tema, tamo gdje je to potrebno.

4.5. Preporuke za rad s učenicima s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama

4.5.1. Uvodne napomene

Srednjoškolsko obrazovanje učenika s invaliditetom (s većim teškoćama) organizirano je pri posebnim odgojno-obrazovnim ustanovama koje mogu prilagoditi program zdravstvenog odgoja i obrazovanja za potrebe učenika polaznika njihovih programa radnog osposobljavanja. U redovne trogodišnje srednje škole uglavnom se integriraju učenici s lakšim oblicima teškoća, odnosno invaliditeta. Da bismo zadovoljili njihove potrebe u programu zdravstvenog odgoja i obrazovanja potrebno je, u prvom redu, dobro upoznati karakteristike njihovog invaliditeta. Dakle, uz informiranje o dijagnozi, jednako je važno upoznati i mogućnosti, tj. „jake strane“ učenika. Dakle, ne samo poznavati njegove biološke slabosti već psihičke, socijalne i duhovne vještine i navike. Ključ uspjeha edukacijske integracije nalazi se u osvještavanju i prihvaćanju različitosti pojedinca te u promjeni stavova prema tim različitim i „drugačijim“ potrebama. Upravo i program zdravstvenog odgoja i obrazovanja treba pridonijeti edukaciji mlade generacije na putu razumijevanja, prihvaćanja i podržavanja osoba s posebnim potrebama.

Od učenika s posebnim odgojno obrazovnim potrebama u redovnoj srednjoj školi, očekuje se potpuno uključivanje u sve dijelove nastavnog procesa, odnosno samostalno sudjelovanje u aktivnostima onoliko koliko mu njegove mogućnosti maksimalno dopuštaju. Nastavnik mu je, s druge strane, dužan osigurati aktivno sudjelovanje i uključenost s ostalim učenicima. Budući da se ovim programom promovira timski rad učenika, priprema i izrada projekata na odabranu temu, pri čemu je nastavnik samo koordinator, potrebno je potaknuti i uključiti i učenika s teškoćom u radnu skupinu, temu, ako je potrebno, i definirati zadatke unutar skupine.

Budući da su velike individualne razlike među učenicima s posebnim odgojno obrazovnim potrebama u odnosu na njihove posebne vještine i mogućnosti, potrebno je dobro poznavati ono što učenik može, način na koji može svladati zadanu temu i u kojem obimu, da bismo mu mogli definirati zadatke i da bismo mu mogli pružiti stjecanje predviđenih vještina i navika te u potpunosti ostvariti cilj koji smo nastavnom jedinicom definirali.

U razredima s integriranim učenicima s posebnim odgojno obrazovnim potrebama, u modulima koji donose teme o sportskim i općim tjelesnim aktivnostima bilo bi poželjno upoznati učenike s pojmom „paraolimpijada“ (istaknuti primjer Ane Sršen, naše paraolimpijke, svjetske i europske rekorderke u plivanju, ambasadorice mira); upoznati ih npr. s uspjesima hrvatskih gluhih sportaša (Hrvatska rukometna reprezentacija gluhih osvojila zlatnu medalju na Olimpijskim igrama za gluhe u Melbourneu, 2005; zlatnu medalju na 8. europskom prvenstvu gluhih u rukometu 2005. u Istanbulu) i sličnim aktivnostima društava koja brinu o osobama s posebnim potrebama. Time se suučenike senzibilizira za potrebe osoba s invaliditetom i promjenu tradicionalnih stavova prema tim osobama.

Stručnu defektološku podršku nastavnicima u redovnim srednjim školama u kojima su integrirani učenici s posebnim edukacijskim potrebama mogu pružiti specijalizirane odgojno-obrazovne ustanove koje se bave odgojem, obrazovanjem i rehabilitacijom djece i mladeži s teškoćama u razvoju: edukacijsko-rehabilitacijski programi za ublažavanje i uklanjanje specifičnih razvojnih teškoća učenika; informacije o specifičnoj didaktičkoj i rehabilitacijskoj opremi – nabava i primjena; stručna literatura o znanstvenim, tehničkim i tehnološkim inovacijama iz područja edukacije, rehabilitacije, zdravstva i drugih srodnih znanosti koje mogu unaprijediti i olakšati neovisno življenje i školovanje učenika s posebnim edukacijskim potrebama; instruktivni edukacijski rad s učenikom; seminari za nastavnike i dr.

U drugom dijelu ovog poglavlja date su samo neke opće preporuke za rad u srednjoj školi s učenicima s nekim oblicima teškoća. Preporuke su, u konačnici, usmjerene na razvoj bolje slike o sebi, čime se povećava motivacija za učenje i suradnju te razvoj boljih odnosa među učenicima. *Važno je prihvatiti učenika s invaliditetom kao vrijednu osobu i dati mu to do znanja.*

Detaljnije informacije o općim karakteristikama pojedine kategorije učenika s teškoćama te o metodičkom prilagođavanju mogućnostima pojedinog učenika mogu se naći u preporučenoj literaturi za područje rada s učenicima s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama.

4.5.2. Posebnosti za učenike s oštećenjem vida

Učenici oštećena vida, ovisno o stupnju oštećenja mogu biti slijepi ili slabovidni. Za slijepe osobe najvažnija je taktilna percepcija, sluh i govor. Svakako se koriste i ostaci vida, ako postoje. Zbog specifičnosti taktilne percepcije (postupnost, mala distanca), fragmentarnosti, manjkavosti i često

izobličene vizualne percepcije slabovidnih, ovim učenicima potrebno je osigurati više vremena za pojedine aktivnosti, omogućiti im da dio zadatka pripreme ili dovrše kod kuće.

Preporuke učiteljima:

- učenik s oštećenjem vida treba sjediti, za njega, na najboljem mjestu u razredu;
- obavijestiti ga o svim promjenama u prostoru (npr. novi raspored klupa, novi ormar);
- pobrinuti se da vas uvijek dobro čuje, a sadržaj koji se piše na ploču izgovarati glasno da učenik može slijediti i zapisivati bilješke;
- pri davanju uputa biti konkretan, precizan i kratak (npr. umjesto "tamo" reći "s tvoje lijeve / desne strane");
- koristiti bez ustručavanja riječi poput: gledaj, vidiš, pogledaj;
- omogućiti snimanje diktafonom na satu;
- pri demonstriranju, kad je moguće, koristiti stvarni predmet o kojem se govori;
- ako se nešto demonstrira uz pomoć učenika, neka učenik s oštećenjem vida bude model;
- osigurati učeniku individualni materijal za pojedine nastavne jedinice;
- provjeravati je li vas učenik razumio, odvojiti koju minutu za individualni rad;
- imati uvijek na umu da dodir i sluh slijepom djetetu zamjenjuju vid;
- uključiti učenika u sve aktivnosti razreda, jer on to može.

4.5.3. Posebnosti za učenike s oštećenjem sluha

Učenici oštećena sluha, ovisno o stupnju oštećenja mogu biti gluhi ili nagluhi. Posljedice oštećenja sluha su: teškoće učenja govora i jezika, problemi u pismenom izražavanju, agramatičnost, otežano razumijevanje pisanog teksta. Uslijed teškoća verbalne komunikacije vidljive su i poteškoće socijalne komunikacije.

Učenici oštećena sluha mogu biti vrlo uspješni u svladavanju redovnog programa, uz primjenu specifičnih metodičkih postupaka u tijeku izvođenja nastave. Tijekom školovanja učenicima je nužno osigurati dodatnu pomoć u učenju. Mogu se koristiti i usluge edukacijskog tumača i prevoditelja za znakovni jezik (služba je u razvoju u Hrvatskoj).

Preporuke učiteljima:

- omogućiti učeniku oštećena sluha sjedenje u prvim klupama;
- učiteljev govor treba biti izražajan, stvoriti naviku stajanja/sjedenja ispred učenika bez pozadinskog svjetla, govor licem u lice – to stvara mogućnost očitavanja s lica i usana i korištenje preostalih ostataka sluha;
- osigurati što više vizualnih sredstava: naglasak na metodama demonstracije, praktičnog rada, dramatizacije, crtanja;
- provjeravati je li učenik razumio uputu ili zadatak, dati učeniku povratnu informaciju;
- nepoznate riječi dodatno pojasniti; ključne pojmove ponoviti na kraju sata;
- ostaviti više vremena za usvajanje sadržaja;
- ostaloj djeci objasniti kako oštećenje sluha nije bolest, ali otežava komunikaciju.

4.5.4. Posebnosti za učenike s poremećajima govorno-glasovno-jezične komunikacije i specifičnim teškoćama u učenju

U redovne srednje škole uglavnom se integriraju djeca s lakšim oblicima govorno-glasovno-jezičnih poremećaja.

Govorne i glasovne teškoće uključuju poremećaje izgovora glasova, zamjene ili dodavanje glasova, mucanje, disfoniju, nazalni izgovor, nerazumljiv govor i drugo. Nepravilan izgovor glasova ili nepravilan govor privlači negativnu pažnju kod slušatelja, utječe na međusobnu komunikaciju, uzrokuje teškoće kako na socijalnom tako i na emocionalnom planu.

Jezične teškoće uključuju siromašan vokabular, kratke rečenice, nepravilnu građu rečenica, nemogućnost praćenja instrukcija, nepravilnu morfološku strukturu, probleme s imenovanjem; nepravilnu uporabu prepozicija; selektivni mutizam, pričanje sa samim sobom, pričanje u pjesmicama ili ponavljanje fraza; česta uporaba gesti, slaba mogućnost izvođenja definicija i drugo.

Karakteristike jezičnih poremećaja kod učenika u procesu učenja:

- većinom su to teškoće ekspresivnog izražavanja;

- problemi središnjeg slušnog procesuiranja;
- deficit pri tumačenju ili učenju simbola;
- vrlo slabe semantičke vještine;
- ti poremećaji ostavljaju dugotrajni učinak na školovanje i socijalizaciju tih učenika.

Učenici s jezičnim teškoćama i specifičnim teškoćama u učenju (disleksija, disgrafija, diskalkulija) imaju probleme s auditivnom percepcijom, lingvističkim procesuiranjem i kognitivnim procesuiranjem. Njegov intelektualni potencijal nije narušen.

Preporuke nastavnicima:

- predvidjeti duže vremensko razdoblje za usvajanje nekih tema;
- koristiti različite vrste podražaja – vidne, slušne, taktilne kod obrade novih sadržaja;
- dati prednost usmenim oblicima u poučavanju;
- sustavno provjeravati je li učenik razumio sadržaj, pojmove, definicije te, ako je potrebno, dodatno pojasniti;
- izbjegavati učenikovo čitanje na glas ili pisanje na ploči pred razredom kada su u tom području veće teškoće (osim ako učenik ne izrazi sam želju);
- koristiti prerađene, sažete, jednostavnije tekstove;
- jasno označiti mjesta koja su bitna – pravilo, primjer, slika, postupak;
- koristiti mnogo konkretnih primjera, slika, pokusa povezanih s učenikovim iskustvom;
- zadavati manji broj zadataka odjednom;
- učenika stalno ohrabrivati na spontano izražavanje i poticati ga na samostalnost u radu.

4.5.5. Posebnosti za rad s učenicima koji imaju tjelesnu invalidnost i kronične bolesti

Osnovne karakteristike učenika s tjelesnom invalidnosti (motoričkim oštećenjima) i kroničnim bolestima su različiti oblici i težina poremećaja pokreta i položaja tijela, smanjena/onemogućena funkcija pojedinih dijelova tijela (najčešće ruku, nogu i kralježnice) te nepostojanje dijelova tijela: urođena nerazvijenost dijelova ruku ili nogu ili je dijete ostalo bez dijela/cijelog ekstremiteta zbog bolesti ili nezgode. U ovu se skupinu ubrajaju:

- djeca s oštećenjem lokomotornog aparata,
- djeca s oštećenjem središnjeg živčanog sustava,
- djeca s oštećenjem perifernog živčanog sustava i
- djeca s oštećenjima koja su posljedica kroničnih bolesti drugih sustava.

Učenicima s tjelesnom invalidnosti i kroničnim bolestima koji su uključeni u redovnu srednju školu najčešće su potrebne prilagodbe koje uključuju metodičke specifičnosti u obradi pojedinih tema i dobivanju povratnih informacija od učenika pismenim putem osobito kada se traži preciznost i brzina te korištenju posebnih pomagala u radu.

Učenicima s kroničnim bolestima ponekad će biti potrebno prilagođavati tempo rada (ako se zbog bolesti ili medikamentozne terapije brže umaraju i sporije reagiraju), a ostale posebnosti u odnosu na zdravstvene potrebe učenika treba dogovarati sa stručnom službom škole, roditeljima i učenikovim liječnikom.

Preporuke nastavnicima:

Učeniku treba omogućiti *pisanje* na većim formatima, ponekad samo velikim tiskanim slovima, a izuzetno učenik neće moći samostalno pisati olovkom pa se koriste drugi oblici (diktiranje drugoj osobi, snimanje pismene obveze na diktafon ili korištenje računala za pisanje uz nužne prilagodbe tipkovnice i miša). Nekim učenicima bit će potrebno papir za pisanje ili bilježnicu fiksirati za podlogu, a pribor za pisanje prilagoditi njihovim posebnostima. Učenicima treba osigurati više vremena za izvođenje grafičkih aktivnosti, a tekst predviđen za plan ploče najčešće treba biti kopiran i nalijepljen u učenikovu bilježnicu. Pismeni ispiti znanja moraju se prilagoditi manualnoj sposobnosti učenika (širi prostori za pisanje, zaokruživanje ponuđenih odgovora, pomoć druge osobe u pisanju, korištenje računala za pisanje, samo usmeno odgovaranje).

- čitanje - pomagalo za držanje knjige u optimalnom položaju ili pomagalo za okretanje stranica;
- u praktičnim radovima omogućiti korištenje specifičnih pomagala u radu, pomoć druge osobe;
- za izvanučionički rad osigurati prijevoz i prатnju druge osobe za učenike koji se ne mogu samostalno kretati ili se brzo zamaraju.

5. MOGUĆNOSTI OSTVARIVANJA PROGRAMA

5.1. Ostvarivanje unutar sata razredne zajednice

Ovaj prijedlog programa zdravstvenog odgoja i obrazovanja za trogodišnju srednju školu se, prema propozicijama natječaja Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa za eksperimentalne programe zdravstvenog odgoja i obrazovanja, ostvaruje u sklopu sata razredne zajednice i traje (maksimalnih) dvanaest nastavnih sati svake školske godine, od prvog do trećeg razreda.

Ovaj prijedlog zamišljen je da, u cilju poboljšanja kvalitete i učinkovitosti programa, bude otvoren i podložen promjenama u smislu sadržajne i vremenske zastupljenosti i rasporeda pojedinih tema. To je potrebno iz dva razloga:

Sva područja programa zdravstvenog odgoja i obrazovanja obiluju izrazito aktualnim životnim temama i sadržajima te je nužno da se program kontinuirano preispituje i prilagođava najnovijim stručnim spoznajama i preporučenim odgojnim smjernicama.

Osim toga, budući da se i inače u ovom programu vodi posebna briga o pitanjima i potrebama samih učenika te o mišljenjima njihovih roditelja, nastojat će se uvažavati njihove želje u pogledu zastupljenosti pojedinih tema i sadržaja, načina izvođenja nastave i sl. i prema njima kontinuirano modificirati program.

Stoga će se, osim što je u sadašnjim zadanim okvirima ostavljena fleksibilnost vremenske i sadržajne zastupljenosti pojedinih tema i sadržaja (na način kao što je već opisano, dakle rasporedom tema ne po nastavnim satima već po tzv. modulima), pratiti i istraživati mogućnosti da se i ti zadani okviri vremenom mijenjaju (vjerovano prošire), ovisno o rezultatima evaluacije programa i razvoju situacije.

5.2. Ostale mogućnosti ostvarivanja programa i suradnje

Predlaže se otvaranje i drugih mogućnosti ostvarivanja nekih modula ili dijelova modula, primjerice njihovim proširenjem u izvannastavnim ili izvanškolskim aktivnostima.

U izvedbi programa predlaže se i mogućnost povezivanja škole, obitelji i društva putem suradnje s lokalnom zajednicom, kroz postojeće programe, pokrete i udruge mladih, razne športske aktivnosti, volonterske programe i sl. Takve otvorene mogućnosti otvorile bi nova vrata suradnji i učvrstile povezanost između obitelji, škole i lokalne zajednice.

5.3. Suradnja s roditeljima

Roditelji su prvi i najvažniji odgojitelji svoje djece. Stoga je u ovom programu stavljen poseban naglasak na povezivanje obiteljskog i školskog odgoja, kao što to predviđa i HNOS. Iskustvo u radu s učenicima pokazuje da su rezultati značajno bolji ako se paralelno radi i s roditeljima.

Roditelji, iako svoju djecu upravo oni sami najviše vole, često ne znaju kako im prići, pogotovo u pubertetu, a vrlo često niti ne znaju što bi im rekli. Neophodno je, stoga, roditelje uputiti u problematiku, potaknuti ih na razmišljanje i pomoći im u poboljšanju komunikacije između njih i njihove djece.

U tom smislu, paralelno s prijedlogom provođenja ovog programa s učenicima dat je i prijedlog rada s roditeljima putem roditeljskih sastanaka. Predložen je ciklus od tri do pet roditeljskih sastanaka godišnje. *Program za roditeljske sastanke s predloženim temama za svaki razred (1., 2. i 3.) priložen je razradi programa za svaki razred.*

Iako je činjenica da neki roditelji nevoljko dolaze na roditeljske sastanke, iskustvo pokazuje da ovakvi atraktivni i sadržajni roditeljski sastanci mijenjaju tu praksu. Svi roditelji, naime, imaju brige oko odgoja svoje djece, pogotovo u osjetljivom razdoblju kad njihova djeca prolaze kroz pubertet i adolescenciju, pa kad vide da im nešto ili netko stvarno može pomoći u tom odgoju, rado dolaze i sljedeći put. Stoga se ovaj ambiciozni plan može smatrati ne samo potrebnim, već i realno ostvarivim, bilo kroz posebne ili redovne roditeljske sastanke.

U rasporedu i razradi tema za roditeljske sastanke vodilo se računa o dobnospecifičnim pitanjima i nastavnim sadržajima programa predviđenim za učenike za taj razred. Roditelji se na roditeljskom sastanku upoznaju sa sadržajima i svim aspektima programa koji će se ponuditi njihovoj djeci, nastavnicima i načinima rada s djecom. Predviđena nastavna sredstva i pomagala za učenike mogu se predočiti i roditeljima te im treba pružiti dovoljno prilika za raspravu.

Roditeljima se može preporučiti i/ili podijeliti i prikladna literatura koja će im pružiti dodatnu podršku i smjernice u ostvarivanju njihova odgojnog zadatka. Također ih treba uputiti kome se mogu obratiti ukoliko uoče neki problem kod svoje djece. Općenito ih treba poticati da stvore autoritativan, topao i podržavajući stil odgoja.

Obzirom da roditelji prema Ustavu Republike Hrvatske imaju "pravo i slobodu samostalno odlučivati o odgoju svoje djece" (čl. 63), smatramo da im se u nekim područjima zdravstvenog odgoja i obrazovanja treba omogućiti ostvarivanje tog prava. To se odnosi na ona područja u kojima je odgoj naglašeniji od obrazovanja, odnosno u onima u kojima ne postoji društveni konsenzus za koje se to konkretne vrijednosti djeca trebaju odgajati. Roditelji daju svoju pismenu suglasnost za područja gdje je to potrebno, i to nakon roditeljskog sastanka na kojem se upoznaju sa sadržajima i zadacima, nastavnicima i načinima provođenja programa.

6. USKLAĐENOST PROGRAMA SA ZAKONIMA I NACIONALNIM STRATEGIJAMA

6.1. Usklađenost programa s postojećim zakonima i propisima

Ovaj prijedlog eksperimentalnog programa zdravstvenog odgoja i obrazovanja usklađen je s:

1. Godišnjim nastavnim planom i programom za učenike od 1. do 3. razreda trogodišnje srednje škole Ministarstva obrazovanja, znanosti i športa,
2. Planom i programom mjera zdravstvene zaštite iz osnovnog zdravstvenog osiguranja Ministarstva zdravstva (Narodne novine, broj 30/02),
3. Pravilnikom o uvjetima i načinu ostvarivanja eksperimentalnih programa u osnovnim školama (Narodne novine, broj 40/91 i 125/05),
4. Zakonom o osnovnom školstvu (Narodne novine, broj 59/90, 27/93, 7/96, 59/01, 114/01, 69/03 - pročišćeni tekst i 76/05),
5. Zakonom o srednjem školstvu (Narodne novine, broj 19/92, 27/93, 50/95, 59/01, 114/01, 69/03 - pročišćeni tekst i 81/05),
6. Ustavom Republike Hrvatske,
7. Općom konvencijom o pravima čovjeka i
8. Konvencijom o pravima djeteta.

6.2. Usklađenost programa s nacionalnim programima i strategijama

Pri izradi eksperimentalnog programa zdravstvenog odgoja i obrazovanja za trogodišnju srednju školu uzete su u obzir preporuke i prijedlozi iz sljedećih nacionalnih programa:

1. Hrvatski nacionalni obrazovni standard
2. Hrvatski nacionalni program za prevenciju HIV/AIDS-a 2005. – 2010.
3. Nacionalni program demografskog razvitka (Sabor Republike Hrvatske, 1996)
4. Nacionalna strategija suzbijanja zlorabe opojnih droga u Republici Hrvatskoj za 2006. – 2012. godinu (Zagreb: Sabor Republike Hrvatske, 2005)
5. Nacionalna strategija suzbijanja zlorabe opojnih droga u Republici Hrvatskoj (Zagreb: Sabor Republike Hrvatske, 1996)
6. Nacionalni program Republike Hrvatske za pridruživanje Europskoj uniji
7. Nacionalni program športa Republike Hrvatske.

7. RAZRADA PROGRAMA ZA TROGODIŠNJU SREDNJU ŠKOLU

7.1. Popis modula (tema) po razredima

1.razred

	Naziv modula/teme	Područje/područja
1.	Uvodni modul	Kultura društvene komunikacije
2.	Nasilje zbog razlike u stavovima	Prevenција nasilničkog ponašanja Kultura društvene komunikacije
3.	Nasilje zbog razlike izboru	Prevenција nasilničkog ponašanja Kultura društvene komunikacije
4.	Adolescencija – put k zrelosti	Ljudska spolnost
5.	Spolni sustav, hormoni i procesi	Ljudska spolnost
6.	Odabir vršnjačke skupine	Prevenција ovisnosti Kultura društvene komunikacije
7.	Posljedice identifikacije s vršnjacima koji imaju afirmativan stav prema drogama	Prevenција ovisnosti Kultura društvene komunikacije
8.	Odnosi između mladića i djevojaka	Ljudska spolnost Kultura društvene komunikacije
9.	Odnos medija i društva prema spolnosti	Ljudska spolnost Kultura društvene komunikacije
10.	Poremećaji prehrane i civilizacijske bolesti	Očuvanje zdravlja i kvalitete života

2.razred

	Naziv modula/teme	Područje/područja
1.	Uvodni modul	Kultura društvene komunikacije
2.	Nasilje zbog razlike u pripadnosti	Prevenција nasilničkog ponašanja Kultura društvene komunikacije
3.	Nasilje zbog razlike u pripadnosti	Prevenција nasilničkog ponašanja Kultura društvene komunikacije
4.	Sportska aktivnost za svakoga – prevenција pretilosti	Očuvanje zdravlja i kvalitete života
5.	Psihoseksualni razvoj	Ljudska spolnost
6.	Spolni odnos i oplodnja	Ljudska spolnost
7.	Kontracepcija i spolno prenosive bolesti	Ljudska spolnost
8.	Smisao i značenje spolne aktivnosti	Ljudska spolnost Kultura društvene komunikacije
9.	Solidarnost u rizičnom ponašanju	Prevenција ovisnosti Kultura društvene komunikacije
10.	Kome se obratiti za pomoć?	Prevenција ovisnosti Kultura društvene komunikacije

3.razred

	Naziv modula/teme	Područje/područja
1.	Uvodni modul	Kultura društvene komunikacije
2.	U kakvoj sam formi? Moj plan za zdraviji život	Očuvanje zdravlja i kvalitete života
3.	Odgovornost za vlastito zdravlje	Prevenција ovisnosti
4.	(Pre)poznavanje svog načina zabave, zadovoljavanja svojih potreba	Prevenција ovisnosti Kultura društvene komunikacije
5.	Znakovi prepoznavanja plodnosti	Ljudska spolnost
6.	Hodanje, veza, brak	Ljudska spolnost Kultura društvene komunikacije
7.	Teme za raspravu prema izboru učenika (I)	Ljudska spolnost Kultura društvene komunikacije
8.	Teme za raspravu prema izboru učenika (II)	Ljudska spolnost Kultura društvene komunikacije
9.	Socijalna odgovornost	Prevenција nasilničkog ponašanja Kultura društvene komunikacije
10.	Za društvo mira i protiv nasilja	Prevenција nasilničkog ponašanja Kultura društvene komunikacije

7.2. Razrada programa za prvi razred trogodišnje srednje škole

7.2.1. Polazišta programa za 1. razred

Početak srednje škole (s navršenih 14 odnosno 15 godina) karakterizira ulazak u novu sredinu, a obzirom na psihoseksualni razvoj ulazak u srednju adolescenciju.

Za ovaj period tipične su oscilacije i brza promjena ponašanja u svim područjima, npr. neurednost ili pak urednost, sadističko ponašanje ili ekstremna nježnost... Sklonost "produciranju" izmjenjuje se s fazama čednosti i stidljivosti. Zato je u ovoj dobi poželjno naglašavati vrijednost umjerenosti odnosno sposobnosti procjene i određivanja "zlatne" sredine između dviju krajnosti (previše – premalo).

Srednju adolescenciju karakterizira pojačano zanimanje za osobe suprotnog spola. Odnosi mladića i djevojaka, zaljubljenost i ljubav teme su koje mlade ljude te dobi najviše zaokupljaju. Razumijevanje znakova vlastitog tijela o spolnim procesima i njihove povezanosti s vlastitim osjećajima i raspoloženjima te razgovor o njima može učenicima značajno pomoći u upoznavanju samog sebe, razumijevanju suprotnog spola i uspostavljanju komunikacije te sve većem poštivanju i prihvatanju sebe i drugih.

Vršnjaci su i dalje najvažnije osobe za odluke i identifikaciju, za razliku od roditelja, i igraju odlučujuću ulogu. Prihvatanje od vršnjaka ima najviši prioritet; ono zahtijeva isti način oblačenja, isti ukus, misli i ponašanje: Stoga kod utjecaja na tinejdžere pritisak vršnjaka može biti jači od svakog racionalnog razmišljanja.

Prvi razred srednje škole predstavlja novu veliku promjenu za mlade. Osim što mijenjaju dosadašnju okolinu, mijenjaju se i vršnjaci s kojima su do tada provodili svoje vrijeme. Posebno je važno da mladi shvate važnost utjecaja grupe vršnjaka na svoje ponašanje te kako izabrati vršnjake s kojima će moći provoditi vrijeme bez rizičnih štetnih ponašanja kao što je, primjerice, eksperimentiranje sa sredstvima ovisnosti.

Zbog nove sredine i nove grupe vršnjaka s kojima provode vrijeme, potrebno je obnoviti već ranije obrađene sadržaje programa zdravstvenog odgoja i obrazovanja te ponoviti vježbe asertivnog ponašanja.

U cilju prevencije nasilničkog ponašanja važno je da mladi uvide da nasilničko ponašanje često potječe od neprihvatanja razlika među ljudima, primjerice razlika u stavovima ili izboru. Stoga ih treba poticati da na te razlike gledaju kao na izvor međusobnog obogaćivanja i da razvijaju sposobnost uvažavanja prava drugih na njihov slobodan izbor i na drugačije stavove i ciljeve dok ne ugrožavaju ista prava drugih osoba. To počinje već sada, uvažavanjem vršnjaka i njihovog izbora, primjerice, glazbe, načina odijevanja, grupe vršnjaka s kojima se drže i sl.

Ulaskom u pubertet povećava se opasnost od pojave poremećaja prehrane, osobito kod djevojaka. Djevojke te dobi pokazuju sklonost provođenju različitih dijeta i pritom ne razmišljaju o posljedicama koje takvo ponašanje može ostaviti na njihovo zdravlje. Ovim programom potrebno je kod učenika stvoriti svijest o opasnostima poremećaja prehrane u svrhu dugoročnog očuvanja zdravlja.

Poremećaji u prehrani (anoreksija, bulimija i sl.) vrlo često su povezani s nametnutim standardima i stereotipima kojima su mladi ljudi izloženi, i to najviše putem medija. Ovaj program pomoći će im da si posvijeste i uspostave svoj vlastiti odnos prema, primjerice, stereotipu ljepote koji ih često čini robovima modnih trendova i nameće im komplekse i osjećaj manje vrijednosti.

U toj dobi vrlo je važno steći osnovna znanja o uzročno – posljedičnoj vezi nepravilne prehrane, tjelesne neaktivnosti i pojave civilizacijskih bolesti te uvidjeti mogućnosti i dobrobit svakodnevnog kretanja i bavljenja nekom tjelesnom aktivnosti.

U provođenju programa zdravstvenog odgoja i obrazovanja u srednjoj školi još se više nego u osnovnoj školi može računati na samostalnost i kreativnost učenika u ispunjavanju dogovorenih zadataka. Sve je veća i sposobnost izgrađivanja vlastitog mišljenja i argumentiranog iznošenja pred grupom, u čemu veliku ulogu imaju komunikacijske vještine koje se kontinuirano primjenjuju ali i razvijaju u ovom programu. Treba ponovno obratiti pažnju na igre grupne povezanosti budući da se mijenja radna okolina ulaskom u srednju školu.

7.2.2. Cilj programa za 1. razred

Razgovarati s učenicima o adolescentskom razvoju i promjenama i potaknuti ih da analiziraju vlastite osjećaje, stavove, ponašanje i utjecaj vršnjaka i medija, da razvijaju moć rasuđivanja te da počnu prihvaćati sve ljude i razlike među njima kao izvor međusobnog obogaćivanja.

7.2.3. Razrada modula (tema) za 1. razred

1. modul (uvodni)

Program	Zdravstveni odgoj i obrazovanje
Područje/područja	KULTURA DRUŠTVENE KOMUNIKACIJE
Razred	1. razred trogodišnje srednje škole
Naziv teme	UVOD U PROGRAM
Ključni pojmovi	bolje upoznavanje, moduli, izražavanje mišljenja i interesa, projektne skupine
Nastavni sadržaji	<ul style="list-style-type: none"> ○ igre upoznavanja ○ donošenje pravila grupe i načina rada ○ predstavljanje tema/modula predviđenih za prvi razred ○ bodovanje interesa učenika za pojedine teme/module uz mogućnost davanja dodatnih primjedaba i prijedloga ○ uvodna evaluacija: početna znanja, vještine i stavovi ○ podjela učenika u projektne skupine ○ dogovori o vremenskim okvirima, načinu rada i načinu prezentacije
Zadaci na području a) znanja (materijalni)	<ul style="list-style-type: none"> - upoznati neke osobine svojih prijatelja koje do sad nisu poznavali - odrediti pravila grupe i način rada - upoznati teme/module predviđene za prvi razred - odrediti svoj interes za pojedine teme i nastavne sadržaje
b) vještina (funkcionalni)	<ul style="list-style-type: none"> - razvijati sposobnost slušanja tuđeg mišljenja bez upadica i ismijavanja - razvijati sposobnost jasnog izražavanja vlastitih misli, ideja i osjećaja
c) stavova (odgojni)	<ul style="list-style-type: none"> - razvijati poštovanje prema svakoj osobi bez obzira na neslaganje u mišljenjima - obvezati se na diskreciju – ono što je rečeno u grupi ne iznosi se izvan grupe - razvijati stav da su svi u grupi jednako važni i da imaju jednako dostojanstvo
Preporuke za metodičku obradu	<p>Igre upoznavanja, npr. samoprezentacija (učenici se opisuju kroz ono što vole ili se na prethodnom satu SRZ-a može učenicima dati zadatak da izrade naslovnu stranicu o sebi i sl.) ili jedan učenik predstavlja drugog...</p> <p>Rasprava o pravilima grupe i načinu rada obzirom na iskustvo iz osnovne škole – zaključci.</p> <p>Kratko predstavljanje tema/modula predviđenih za prvi razred.</p> <p>Uvodna anketa sa svrhom bodovanja interesa učenika za pojedine teme/module uz mogućnost davanja dodatnih primjedaba i prijedloga te ispitivanje početnih znanja, vještina i stavova. Ispitivanje početnih znanja nekih modula moguće je provesti kvizom.</p> <p>Podjela učenika u projektne skupine prema usmeno iskazanom interesu te dogovori o vremenskim okvirima, načinu rada i načinu prezentacije svake skupine.</p>
Preporuke za rad s učenicima s posebnim odgojno – obrazovnim potrebama	<p>Uključiti učenika s posebnim potrebama u sve etape nastavne teme i ostvariti zadatke u skladu s njegovim individualnim mogućnostima i potrebama.</p> <p>Poštivati metodičke preporuke pod točkom 4.5.</p> <p>U izvedbenom programu predvidjeti aktivnosti za učenika s posebnim potrebama – individualizirati pristup.</p>
Korelacijske veze s drugim nastavnim programima	<p>Sat razredne zajednice</p> <p>Hrvatski jezik</p>
Unutarnje korelacijske veze	Svi ostali moduli

2. modul

Program	Zdravstveni odgoj i obrazovanje
Područje/područja	PREVENCIJA NASILNIČKOG PONAŠANJA KULTURA DRUŠTVENE KOMUNIKACIJE
Razred	1. razred trogodišnje srednje škole
Naziv teme	NASILJE ZBOG RAZLIKE U STAVOVIMA
Ključni pojmovi	Umijeće slušanja, različitost mišljenja, dijalog, mirotvornost, uvažavanje
Nastavni sadržaji	<ul style="list-style-type: none"> • Zašto se svađamo? • Znamo li slušati jedni druge? • Umijeće kvalitetnog dijaloga • Kako uvažavati osobu koja govori nešto s čime se ne slažemo? • Kako izreći svoje drukčije mišljenje ne napadajući osobu s kojom se ne slažemo • Kako pronaći načela oko kojih se slažemo • Kako pohvaliti osobu zbog iskrenosti i otvorenosti
Zadaci na području a) znanja (materijalni)	<ul style="list-style-type: none"> - naučiti da osoba uvijek zaslužuje uvažavanje, a ono što ona govori može biti predmetom kritike - uočiti da jednako kako želim da se meni da pravo da kažem što mislim, tako i ja moram dati pravo drugome da kaže u miru svoje mišljenje, bez obzira na to što se ja s tim mišljenjem ne slažem
b) vještina (funkcionalni)	<ul style="list-style-type: none"> - razvijati umijeće slušanja drugog - razvijati sposobnost da šutim dok drugi govori - razvijati umijeće strpljivosti - razvijati sposobnost izražavanja svojeg drukčijeg mišljenja ne napadajući sugovornika s kojim se ne slažemo - razvijati sposobnost traženja zajedničkih načela
c) stavova (odgojni)	<ul style="list-style-type: none"> - poticati uvažavanje prava drugoga da govori i onda kad mislimo da nije u pravu - poticati uvažavanje prava na različitost mišljenja - razvijati težnju za pronalaženjem zajedničkih načela - razvijati uvažavanje iskrenosti i otvorenosti sugovornika
Preporuke za metodičku obradu	<p>Učenici iz projektne skupine, podijeljeni u dvije grupe, glume slučaj verbalnog nasilja zbog različitih stavova iz stvarnog života ili pričaju svoju verziju događaja. Npr. reakcija na mah: čuli su nešto što im se nije svidjelo – «čuo sam da si rekao kako sam ja štreber, kako sam glup, kako nikada neću imati curu!» i sl.</p> <p>Ostali učenici u razredu igraju ulogu nepristranog promatrača, a nakon odigranih uloga postavljaju pitanja jednoj i drugoj grupi s ciljem utvrđivanja činjenica o događaju. Nastavnik igra ulogu suca odnosno moderatora.</p> <p>Nakon rasprave sudac (nastavnik) postavlja pitanje žele li učenici iz jedne skupine prijeći u drugu. Potom učenici iznose razloge zbog kojih su nakon rasprave odlučili prijeći u drugu skupinu ili su ostali u postojećoj.</p> <p>Cijeli postupak prezentacije uloga se ponavlja ali tako da skupina koja je u prvom scenariju igrala ulogu nasilnika u drugom scenariju igra ulogu žrtve a skupina koja je igrala ulogu žrtve igra ulogu nasilnika. U drugom se scenariju uzimaju drukčiji primjeri. Na primjer: diskusija koja se pretvorila u konflikt zbog različitih stavova o nogometu, politici, glazbi, profesoru i sl.</p>
Preporuke za rad s učenicima s posebnim odgojno – obrazovnim potrebama	<p>Uključiti učenika s posebnim potrebama u sve etape nastavne teme i ostvariti zadatke u skladu s njegovim individualnim mogućnostima i potrebama.</p> <p>Poštivati metodičke preporuke pod točkom 4.5.</p> <p>U izvedbenom programu predvidjeti aktivnosti za učenika s posebnim potrebama – individualizirati pristup.</p>
Korelacijske veze s drugim nastavnim programima	Etika - Različite perspektive samospoznaje, Moj lik u odnosu na druge, Angažman za sebe i za druge, Logika srca iznad logike uma, Moralni razvoj kroz konfliktne situacije i Moral kao uzajamnost odnosa s drugima
Unutarnje korelacijske veze	<p>Uvodni modul</p> <p>Prevenција ovisnosti 1.r.TSŠ: Odabir vršnjačke skupine; Posljedice identifikacije s vršnjacima koji imaju afirmativni stav prema drogama</p> <p>Ljudska spolnost 1.r.TSŠ: Odnos društva i medija prema spolnosti</p>

3. modul

Program	Zdravstveni odgoj i obrazovanje
Područje/područja	PREVENCIJA NASILNIČKOG PONAŠANJA KULTURA DRUŠTVENE KOMUNIKACIJE
Razred	1. razred trogodišnje srednje škole
Naziv teme	NASILJE ZBOG RAZLIKA U IZBORU
Ključni pojmovi	Identitet – osobni i kulturni, izbor grupe vršnjaka, stil odijevanja, različitost, uvažavanje, oplemenjivanje
Nastavni sadržaji	<ul style="list-style-type: none"> • Izgradnja identiteta • Izbor grupe vršnjaka • Tražim li sebe u očekivanjima drugih? • Aktivna uloga u izgradnji vlastite osobnosti • Svaka je osoba originalna, jedinstvena i neponovljiva? • Jedni drugima nismo konkurenti već pomoć do uspjeha i cilja
Zadaci na području a) znanja (materijalni)	<ul style="list-style-type: none"> - uočiti da kod svakog čovjeka postoji želja da se sviđa drugima ili čak da bude poput njih - uvidjeti da postojanje različitih skupina i pripadnost tim skupinama nije razlog za nasilje - otkriti pravo svakoga da postigne zacrtani cilj ako to nije na štetu drugih
b) vještina (funkcionalni)	<ul style="list-style-type: none"> - početi kreirati svoj model razlikovanja nametnutih od izvorno osobnih želja - razvijati sposobnost uvažavanja slobodnog izbora svakog čovjeka - razvijati sposobnost kritičke procjene tog izbora - razvijati sposobnost prihvaćanja odgovornosti za posljedice izbora
c) stavova (odgojni)	<ul style="list-style-type: none"> - procijeniti vlastitu autonomnost u izgradnji vrijednosnih orijentacija - razvijati stav da je svaka osoba sama po sebi vrijedna, bez obzira što u životu izabire - početi prihvaćati načelo slobode u izboru vlastitog identiteta i vrijednosnog opredjeljenja - razvijati stav da sloboda i pravo na izbor ne znače da je svaki izbor jednako vrijedan
Preporuke za metodičku obradu	<p>Učenici iz projektne skupine glume ili prepričavaju slučaj nasilja zbog izgradnje različitog identiteta (supkulturnog, svjetonazorskog, vjerskog i sl.), jednako kao u prošlom modulu, s tim da se uzimaju drukčiji primjeri. Na primjer: izbor mjesta izlaska, izbor kruga prijatelja i sl.</p> <p>Rasprava, ponovno igranje uloga ali s izmijenjenim ulogama. U drugom se scenariju uzimaju drukčiji primjeri. Na primjer: izbor navijačkih skupina, izbor glazbe i odjeće.</p> <p>Nastavnik moderator s nizom pripremljenih pitanja potiče slobodno iznošenje mišljenja.</p>
Preporuke za rad s učenicima s posebnim odgojno – obrazovnim potrebama	<p>Uključiti učenika s posebnim potrebama u sve etape nastavne teme i ostvariti zadatak u skladu s njegovim individualnim mogućnostima i potrebama.</p> <p>Poštivati metodičke preporuke pod točkom 4.5.</p> <p>U izvedbenom programu predvidjeti aktivnosti za učenika s posebnim potrebama – individualizirati pristup.</p>
Korelacijske veze s drugim nastavnim programima	Etika - Različite perspektive samospoznaje, Moj lik u odnosu na druge, Angažman za sebe i za druge, Logika srca iznad logike uma, Moralni razvoj kroz konfliktne situacije i Moral kao uzajamnost odnosa s drugima
Unutarnje korelacijske veze	<p>Uvodni modul</p> <p>Prevenција ovisnosti I.r.TSS: Odabir vršnjačke skupine; Posljedice identifikacije s vršnjacima koji imaju afirmativni stav prema drogama</p> <p>Ljudska spolnost I.r.TSS: Odnos društva i medija prema spolnosti</p>

4. modul

Program	Zdravstveni odgoj i obrazovanje
Područje	LJUDSKA SPOLNOST
Razred	1. razred trogodišnje srednje škole
Naziv teme	ADOLESCENCIJA – PUT K ZRELOSTI
Ključni pojmovi	spol, spolnost, cjelovitost, zrelost, adolescencija
Nastavni sadržaji	<ul style="list-style-type: none"> ○ Ženski i muški spol; Spolnost kao obilježje osobe; Sastavnice osobe/spolnosti: fizička, emocionalna, intelektualna, društvena, duhovna ○ Cjelovitost/zrelost osobe: sve sastavnice osobe/spolnosti razvijene ○ Fizičko spolno sazrijevanje: samo dio cjelovitog sazrijevanja osobe ○ Adolescencija (rana, srednja, kasna) – put k zrelosti ○ Fiziologija tjelesnih i spolnih promjena u pubertetu i adolescenciji: (nagli) rast i promjena oblika tijela, dlakavost, prištići, pojačana aktivnost znojnih i lojnih žlijezda, rast i razvoj spolnih organa, rast grudi, zašto se i u pojedinim mladića povećavaju grudi, menstruacija/noćna polucija
Zadaci na području:	Učenice/učenici će:
a) znanja (materijalni)	<ul style="list-style-type: none"> - odrediti pojmove spola, spolnosti i sastavnica spolnosti/osobe - definirati i upoznati se s pojmom adolescencije - ponoviti i proširiti znanje o fizičkim i spolnim promjenama u adolescenciji
b) vještina (funkcionalni)	
c) stavova (odgojni)	<ul style="list-style-type: none"> - razvijati pozitivan stav prema sebi i drugima i prihvaćati i poštivati različitosti - razvijati svijest o tome da za preuzimanje određenih zadaća i uloga nije dovoljna samo fizička zrelost, već je potrebna cjelovita zrelost osobe (npr. za preuzimanje uloge majke/oca)
Preporuke za metodičku obradu	<p>Vođena nastava, grupna rasprava.</p> <p>Asocijacije učenika o sastavnicama osobe grupirati i povezati u simbolični prikaz osobe.</p> <p>Prezentacija i kratko izlaganje učeničke projektne skupine uz pomoć nastavnika o promjenama u adolescenciji.</p>
Preporuke za rad s učenicima s posebnim odgojno – obrazovnim potrebama	<p>Uključiti učenika s posebnim potrebama u sve etape nastavne teme i ostvariti zadatke u skladu s njegovim individualnim mogućnostima i potrebama.</p> <p>Poštivati metodičke preporuke pod točkom 4.5.</p> <p>U izvedbenom programu predvidjeti aktivnosti za učenika s posebnim potrebama – individualizirati pristup.</p>
Korelacijske veze s drugim nastavnim programima	Biologija 8. razred OŠ: "Razmnožavanje i razvitak u čovjeka"
Unutarnje korelacijske veze	Uvodni modul

5. modul

Program	Zdravstveni odgoj i obrazovanje
Područje	LJUDSKA SPOLNOST
Razred	1. razred trogodišnje srednje škole
Naziv teme	SPOLNI SUSTAV, HORMONI I PROCESI
Ključni pojmovi	hormoni, spolni sustav, menstruacijski ciklus, spermiji
Nastavni sadržaji	<ol style="list-style-type: none"> 1. Uloga i utjecaj spolnih hormona: na rast i razvoj tijela i spolnih organa, na spolne procese te na osjećaje i raspoloženja 2. O vlastitom (opširnije) i suprotnom spolu (kraće): Djevojke: ženski spolni sustav, uloge estrogena i progesterona, cervikalna sluz, ovulacija, menstruacijski ciklus, ovulacijski/anovulacijski ciklus, utjecaj stresa na ciklus; prepoznavanje znakova tijela i osjećaja i raspoloženja tijekom ciklusa, masturbacija, spolno uzbuđenje Mladići: muški spolni sustav, uloga testosterona, stvaranje spermija i načini izbacivanja iz organizma, seksualne reakcije muškarca, faktori koji povećavaju/ smanjuju spolno uzbuđenje, masturbacija, kontrola reakcije na osjećaje i raspoloženja 3. Vlastito svakodnevno praćenje i bilježenje u tablicu znakova tijela o procesima tijekom ciklusa (djevojke) i osjećaja i raspoloženja pomoću simbola (svi)
Zadaci na području:	Učenice/učenici će:
a) znanja (materijalni)	<ul style="list-style-type: none"> - moći objasniti pojmove i procese vezane uz spolni sustav i hormone kod vlastitog i suprotnog spola
b) vještina (funkcionalni)	<ul style="list-style-type: none"> - moći pratiti, prepoznavati i povezivati znakove vlastitog tijela tijekom ciklusa (djevojke), osjećaje i raspoloženja - razvijati sposobnost kontroliranja vlastitog spolnog uzbuđenja i sposobnost nadvladavanja eventualne navike samozadovoljavanja
c) stavova (odgojni)	<ul style="list-style-type: none"> - razvijati svijest o tome da masturbacija predstavlja okretanje prema unutra, prema sebi, onog dijela spolnosti i osobnosti koji je očito namijenjen da bude u odnosu s drugom osobom - upoznavanjem samog sebe razvijati svijest o vrijednosti vlastitog tijela i poštovanje sebe i drugih
Preporuke za metodičku obradu	<p>Prikazivanje filmova "Tvoji posebni znakovi" i "Reproduktivni sustav muškarca" o muškom i ženskom spolnom sustavu i procesima.</p> <p>Prezentacija i kratko izlaganje učeničke projektne skupine uz pomoć i nadopune nastavnika.</p> <p>Na ovom satu postoji mogućnost da se djevojke i mladići odvoje u posebne grupe.</p>
Preporuke za rad s učenicima s posebnim odgojno – obrazovnim potrebama	<p>Uključiti učenika s posebnim potrebama u sve etape nastavne teme i ostvariti zadatke u skladu s njegovim individualnim mogućnostima i potrebama.</p> <p>Poštivati metodičke preporuke pod točkom 4.5.</p> <p>U izvedbenom programu predvidjeti aktivnosti za učenika s posebnim potrebama – individualizirati pristup.</p>
Korelacijske veze s drugim nastavnim programima	Biologija 8. razred OŠ: "Razmnožavanje i razvitak u čovjeka"
Unutarnje korelacijske veze	Uvodni modul

6. modul

Program	Zdravstveni odgoj i obrazovanje
Područje/područja	PREVENCIJA OVISNOSTI KULTURA DRUŠTVENE KOMUNIKACIJE
Razred	1. razred trogodišnje srednje škole
Naziv teme	ODABIR VRŠNJAČKE SKUPINE
Ključni pojmovi	vršnjačka skupina, identitet, utjecaj vršnjaka, sredstva ovisnosti
Nastavni sadržaji	<ul style="list-style-type: none"> • značaj utjecaja vršnjačke skupine, posebno kod dolaska u novu sredinu • odabir vršnjačke skupine koja ne podržava uzimanje sredstava ovisnosti • podizanje samopouzdanja • izgradnja identiteta • jasni stavovi, određivanje granica
Zadaci na području a) znanja (materijalni)	<ul style="list-style-type: none"> - prepoznati značaj vršnjačke skupine za socijalizaciju - definirati potrebe koje zadovoljavaju u vršnjačkoj skupini, u tom kontekstu naučiti što je za njih prijateljstvo - otkriti da u svakoj situaciji postoji nekoliko mogućih izbora - prepoznati koja je važnost samopouzdanja i izgradnje svog identiteta za ispravan izbor vršnjačke skupine
b) vještina (funkcionalni)	<ul style="list-style-type: none"> - razvijati sposobnost prepoznavanja utjecaja vršnjaka na vlastito ponašanje - razvijati sposobnost jasnog iznošenja svog (kritičnog) stava prema konzumiranju sredstava ovisnosti - moći obraniti svoj stav - moći prihvatiti stručno tumačenje određenog ponašanja, temeljeno na znanstvenim dokazima - razvijati sposobnost aktivnog slušanja - razvijati samopoštovanje, sposobnost da se dobro osjeća zbog donesene odluke
c) stavova (odgojni)	<ul style="list-style-type: none"> - prihvaćati kritičnost, bez predrasuda, prema konzumiranju droga - poštivati stav da se ne moraju svi u grupi ponašati jednako u svim situacijama - donositi odluku da se kao vođa prihvati osoba koja ne konzumira sredstva ovisnosti - prihvaćati kritičnost prema negativnom utjecaju vršnjaka
Preporuke za metodičku obradu	kratko uvodno izlaganje razgovor, rasprava interakcija među učenicima potaknuti učenike da, govoreći o svojim iskustvima, definiraju s kojom se vršnjačkom skupinom identificiraju
Preporuke za rad s učenicima s posebnim odgojno – obrazovnim potrebama	Uključiti učenika s posebnim potrebama u sve etape nastavne teme i ostvariti zadatke u skladu s njegovim individualnim mogućnostima i potrebama. Poštivati metodičke preporuke pod točkom 4.5. U izvedbenom programu predvidjeti aktivnosti za učenika s posebnim potrebama – individualizirati pristup.
Korelacijske veze s drugim nastavnim programima	ETIKA (osvještavanje identiteta, važnost slobode, samokritičnost i kritičnost) VJERONAUK za 2. razred (utjecaj grupe vršnjaka)- vertikalna korelacija
Unutarnje korelacijske veze	Uvodni modul Prevencija nasilničkog ponašanja 1.r.SŠ: Nasilje zbog razlike u stavovima; Nasilje zbog razlike u izboru Ljudska spolnosti 1.r.SŠ: Odnosi između mladića i djevojaka

7. modul

Program	Zdravstveni odgoj i obrazovanje
Područje/područja	PREVENCIJA OVISNOSTI KULTURA DRUŠTVENE KOMUNIKACIJE
Razred	1. razred trogodišnje srednje škole
Naziv teme	POSljedice IDENTIFIKACIJE S VRŠNJACIMA KOJI IMAJU AFIRMATIVNI STAV PREMA DROGAMA
Ključni pojmovi	rizično ponašanje, sredstva ovisnosti, zakonska regulative, posljedice
Nastavni sadržaji	<ul style="list-style-type: none"> • kritičan stav prema sredstvima ovisnosti na temelju dobre informiranosti određene razine znanja u tom području • mogućnosti izbora u rizičnoj situaciji • emocionalne, financijske i socijalne posljedice uzimanja sredstava ovisnosti • kritičnost i samokritičnost • zakonska regulativa u području zloporabe droga
Zadaci na području	<ul style="list-style-type: none"> - opisati štetnost eksperimentiranja sa sredstvima ovisnosti, s naglaskom na duhan, alkohol i kanabinoide (ovdje je potrebno ponoviti znanje iz područja zloporabe droga stečeno u osnovnoj školi) - opisati socijalne, emocionalne i financijske posljedice konzumiranja droga, vezano uz to definirati kako obitelj i društvo gledaju na to - definirati zakonsku regulativu vezanu uz sredstva ovisnosti
a) znanja (materijalni)	
b) vještina (funkcionalni)	
c) stavova (odgojni)	<ul style="list-style-type: none"> - razvijati sposobnost uočavanja rizičnog ponašanja, prepoznavanje negativnog i nepoželjnog utjecaja vršnjačke skupine - moći odbiti ponudenu drogu i pri tome se dobro osjećati - moći prepoznati kvalitetne izvore informacija o utjecaju svih sredstava ovisnosti
Preporuke za metodičku obradu	<ul style="list-style-type: none"> - zaključiti da je zabluda kako se problemi s drogom događaju samo nekome drugom - prihvaćati stav da se droga treba odbiti, da nema nikakvih razloga za uzimanje sredstava ovisnosti - prihvaćati stav da uzimanje sredstava ovisnosti nije razlog za prijateljstvo
Preporuke za rad s učenicima s posebnim odgojno – obrazovnim potrebama	kratko uvodno izlaganje razgovor, rasprava interakcija među učenicima potaknuti učenike da govore o svom odnosu prema ljudima koji uzimaju sredstva ovisnosti
Korelacijske veze s drugim nastavnim programima	Uključiti učenika s posebnim potrebama u sve etape nastavne teme i ostvariti zadatke u skladu s njegovim individualnim mogućnostima i potrebama. Poštivati metodičke preporuke pod točkom 4.5. U izvedbenom programu predvidjeti aktivnosti za učenika s posebnim potrebama – individualizirati pristup.
Unutarnje korelacijske veze	BIOLOGIJA za 2. razred (djelovanje alkohola i droga) - vertikalna korelacija ETIKA (osvještavanje identiteta, važnost slobode, samokritičnost i kritičnost)

8. modul

Program	Zdravstveni odgoj i obrazovanje
Područje	LJUDSKA SPOLNOST
Razred	KULTURA DRUŠTVENE KOMUNIKACIJE
Naziv teme	1. razred trogodišnje srednje škole
Ključni pojmovi	ODNOSI IZMEĐU MLADIĆA I DJEVOJAKA
Nastavni sadržaji	zaljubljenost, ljubav, hodanje
Zadaci na području:	1. Razlike između zaljubljenosti i ljubavi
a) znanja (materijalni)	2. Hodanje
	3. Izlasci, kreativno hodanje, kako ostvariti intimnost bez ulaska u seks
	4. Odlučnost, odgovorno ponašanje i suzdržavanje
	5. <i>Što je prava ljubav</i>
b) vještina (funkcionalni)	Učenice/učenici će:
	- ispitivati razlike između zaljubljenosti i ljubavi
	- istraživati razloge i smisao hodanja i veze
	- razvijati sposobnost analiziranja i kritičkog razmišljanja o vlastitim osjećajima, željama, stavovima i ponašanju
	- razvijati sposobnost prepoznavanja razlika između zaljubljenosti i ljubavi u konkretnim životnim situacijama
	- razmišljati o pravom smislu hodanja i razvijati sposobnost da odaberu trenutak za ulazak u vezu u kojoj će moći ostvariti taj smisao
	- razvijati sposobnost ostvarivanja kvalitetne veze
	- razvijati sposobnost zadržavanja vlastitog mišljenja unatoč pritisku okoline
	- razvijati vlastitu odlučnost i sigurnost u sebe
c) stavova (odgojni)	razjašnjavati osobne stavove o spolnosti, hodanju, izlascima i sl.
	- razvijati svijest da se stjecanjem navike ulaska u veze s površnim i krivim motivima gubi sposobnost ostvarivanja veze s dubljim i pravim motivima
	- početi uviđati značenje odgovornog ponašanja i suzdržavanja
Preporuke za metodičku obradu	Postavljanje pitanja i poticaj na razgovor/raspravu o navedenim temama. Kao dodatni poticaj iskoristiti situacije iz filmova, serija i sl.
Preporuke za rad s učenicima s posebnim odgojno – obrazovnim potrebama	Uključiti učenika s posebnim potrebama u sve etape nastavne teme i ostvariti zadatke u skladu s njegovim individualnim mogućnostima i potrebama. Poštivati metodičke preporuke pod točkom 4.5. U izvedbenom programu predvidjeti aktivnosti za učenika s posebnim potrebama – individualizirati pristup.
Korelacijske veze s drugim nastavnim programima	Etika 1.r.: cjeline "U potrazi za identitetom – dimenzioniranje slike o sebi", "Odgovornost za sebe i druge – moralna dimenzija života"
Unutarnje korelacijske veze	Uvodni modul Prevenција ovisnosti 1.r.: Odabir vršnjačke skupine

9. modul

Program	Zdravstveni odgoj i obrazovanje
Područje	LJUDSKA SPOLNOST KULTURA DRUŠTVENE KOMUNIKACIJE
Razred	1. razred trogodišnje srednje škole
Naziv teme	ODNOS MEDIJA I DRUŠTVA PREMA SPOLNOSTI
Ključni pojmovi	medijski utjecaji, stereotipi
Nastavni sadržaji	<ol style="list-style-type: none"> 1. Odnos prema spolnosti u: emisijama, filmovima, serijama, reklamama, časopisima, pjesmama... 2. Pozitivni i negativni utjecaji medija; manipulacija i eksploatacija spolnosti, iskrivljavanje i idealiziranje stvarnosti 3. Stereotipi koje nameću društvo i mediji: bogatstvo, uspjeh, ljepota (izgled), odijevanje, moda, trendovi, <i>kompleksi, dijeta, anoreksija, bulimija</i>... 4. Financijski interesi proizvođača: reklame, gomilanje umjetno stvorenih i nametnutih "potreba"...
Zadaci na području:	Učenice/učenici će:
a) znanja (materijalni)	- ispitivati i analizirati pozitivne i negativne utjecaje društva i medija na stavove o spolnosti i životne vrijednosti
b) vještina (funkcionalni)	- razvijati sposobnost prepoznavanja i kritičkog prosuđivanja društvenih stereotipa, osobito porukama koje otvoreno ili prikriveno prenose mediji
c) stavova (odgojni)	- izgrađivati vlastiti odnos i stavove prema porukama i stereotipima iz okoline
Preporuke za metodičku obradu	Rad u manjim grupama i prezentacija zaključaka o: emisijama, filmovima, serijama, reklamama, internetu, časopisima za mlade, pjesmama...
Preporuke za rad s učenicima s posebnim odgojno – obrazovnim potrebama	Uključiti učenika s posebnim potrebama u sve etape nastavne teme i ostvariti zadatke u skladu s njegovim individualnim mogućnostima i potrebama. Poštivati metodičke preporuke pod točkom 4.5. U izvedbenom programu predvidjeti aktivnosti za učenika s posebnim potrebama – individualizirati pristup.
Korelacijske veze s drugim nastavnim programima	Etika 1.r.: cjeline "Prepreke u potrazi – izazovi odrastanja i sazrijevanja", "Ciljevi: lažni, prividni, istinski; oprjeka idealnog i realnog"
Unutarnje korelacijske veze	<p>Uvodni modul</p> <p>Očuvanje zdravlja i kvalitete života 1.r.: Poremećaji prehrane i civilizacijske bolesti</p> <p>Prevenција nasilničkog ponašanja 1.r.: Nasilje zbog razlike u stavovima; Nasilje zbog razlike u izboru</p>

10. modul

Predmet	Zdravstveni odgoj i obrazovanje
Područje/područja	OČUVANJE ZDRAVLJA I KVALITETE ŽIVOTA
Razred	1. razred trogodišnje srednje škole
Naziv teme	POREMEĆAJI PREHRANE I CIVILIZACIJSKE BOLESTI
Ključni pojmovi	anoreksija, bulimija, kompulzivno prejedanje, civilizacijske bolesti, tjelesna aktivnost i zdravlje, kondicija, samopouzdanje
Nastavni sadržaji	<ul style="list-style-type: none"> • Anoreksija – znakovi koji ukazuju na anoreksiju; opasnosti po zdravlje • Bulimija - znakovi koji ukazuju na anoreksiju; opasnosti po zdravlje • Načini prevencije i liječenja poremećaja prehrane • Bolesti izazvane nepravilnom prehranom i tjelesnom pasivnosti • Prekomjerna tjelesna masa, pretilost i dijabetes • Bolesti srca i krvnih žila i maligne bolesti • Započnimo živjeti zdravije – dobrobiti kretanja
Zadaci na području: a) znanja (materijalni)	<ul style="list-style-type: none"> - usvojiti pojmove anoreksija, bulimija, kompulzivno prejedanje, debljina, pretilost, bolesti srca i krvnih žila, maligne bolesti, dijabetes - uočiti opasnost koju predstavljaju poremećaji prehrane za zdravlje mladog organizma i posljedice koje ostavljaju kasnije u životu - osvijestiti utjecaj društva i medija u formiranju naših predodžbi i stavova o hrani, prehrani i prihvaćanju vlastitog tijela - otkriti da je većina bolesti izravno povezana s nedostatkom vježbanja i nepravilnom prehranom - otkriti da moderan život, prijevozna sredstva i strojevi smanjuju čovjekovu tjelesnu aktivnost - otkriti da svakodnevne i istovrsne kretnje nisu dovoljne za potrebe našeg tijela jer opterećuju iste grupe mišića - otkriti da aktivniji ljudi vode potpuniji život, ustrajniji su, otporniji na bolesti, duševno su i tjelesno uravnoteženi te imaju više samopouzdanja
b) vještina (funkcionalni)	<ul style="list-style-type: none"> - razvijanje sposobnosti pravilnog odnosa prema hrani i pravilnog odabira namirnica - razvijanje sposobnosti samostalnog donošenja zaključaka o odnosu prema vlastitom tijelu - razvijanje navike svakodnevne tjelesne aktivnosti koja ciljano potiče na rad sve mišićne skupine
c) stavova (odgojni)	<ul style="list-style-type: none"> - razvijati stav o prihvaćanju oblika vlastitog tijela - razvijati stav o potrebi usklađivanja prehrambenih želja sa spoznajama o pravilnoj prehrani - razvijati samokontrolu i brigu o očuvanju zdravstvenog stanja
Preporuke za rad s učenicima s posebnim odgojno – obrazovnim potrebama	<p>Uključiti učenika s posebnim potrebama u sve etape nastavne teme i ostvariti zadatke u skladu s njegovim individualnim mogućnostima i potrebama.</p> <p>Poštivati metodičke preporuke pod točkom 4.5.</p> <p>U izvedbenom programu predvidjeti aktivnosti za učenika s posebnim potrebama – individualizirati pristup.</p>
Preporuke za metodičku obradu	<p>Učenička projektna skupina će:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Prirediti prikaze slučajeva oboljelih od poremećaja prehrane. - Potaknuti raspravu o utjecaju medija na stvaranje ideje o savršenom tijelu - Prirediti grafičke prikaze skupina hrane i piramidu pravilne prehrane - Ukratko objasniti patofiziologiju i čimbenike rizika najrasprostranjenijih civilizacijskih bolesti. - Prirediti prikaz ogleđenog dnevnog jelovnika - Potaknuti raspravu među skupinama učenika - Potaknuti učenike da razgovaraju sa svojim roditeljima o problemu sve veće raširenosti poremećaja prehrane te o problemu sve veće raširenosti nepravilne prehrane i bolesti izazvanih nepravilnom prehranom.
Korelacijske veze s drugim predmetima	<p>Biologija: Čovjek i zdravlje: Zdrava prehrana; Zdrave životne navike</p> <p>Tjelesna i zdravstvena kultura 1. razred SŠ</p>
Unutarnje korelacijske veze	<p>Uvodni modul</p> <p>Ljudska spolnost 1.r.TSŠ: Odnos društva i medija prema spolnosti</p>

7.2.4. Očekivani rezultati za 1. razred (znanje, sposobnosti, stajališta, vještine, vrijednosti...)

- razvijati sposobnost aktivnog uključivanja u nastavu
- razvijati sposobnost slušanja tuđeg mišljenja bez upadica i ismijavanja
- razvijati sposobnost jasnog izražavanja vlastitih misli, ideja i osjećaja
- razvijati poštovanje prema svakoj osobi bez obzira na neslaganje u mišljenjima
- razvijati stav da su svi u grupi jednako važni i da imaju jednako dostojanstvo
- razvijati sposobnost držanja diskrecije
- izgrađivati stav o razlikama kao izvoru međusobnog obogaćivanja
- uvidjeti potrebu slobodnog izbora protunasilnih i mirotvornih stavova
- napredovati u izgradnji osjetljivosti za tuđe mišljenje i stavove
- napredovati u sposobnosti uvažavanja slobodnog izbora svakog čovjeka i prava drugih da imaju drukčije stavove i ciljeve dok ne ugrožavaju ista prava drugih osoba
- napredovati u sposobnosti prepoznavanja i odupiranja negativnom utjecaju vršnjaka
- napredovati u prepoznavanju ispravnog izbora vršnjaka i posljedica neadekvatnog odabira vršnjaka
- prepoznati mogućnost definiranja kakvim vršnjacima žele biti okruženi
- unaprijediti sposobnost kritičnog stava prema sredstvima ovisnosti na temelju stečenih znanja o njima
- prepoznavati rizično ponašanje vršnjaka vezano uz zlouporabu sredstava ovisnosti
- usvojiti značenje pojmova anoreksija, bulimija, kompulzivno prejedanje, pretilost te uočiti vezu između nepravilne prehrane i razvoja bolesti
- otkriti da je većina bolesti izravno povezana s nedostatkom vježbanja i nepravilnom prehranom
- otkriti da moderan život, prijevozna sredstva i strojevi smanjuju čovjekovu tjelesnu aktivnost
- temeljem usvojenih znanja razvijati sposobnost pravilnog odabira namirnica i pravilnog odnosa prema vlastitom tijelu
- uvidjeti potrebu za kontrolom i unapređenjem stanja zdravlja putem tjelesnih aktivnosti i kvalitetnim korištenjem slobodnog vremena
- usvojiti pojmove spola, spolnosti, cjelovitosti/zrelosti osobe, adolescencije
- naučiti prepoznavati i pratiti znakove vlastitog tijela (djevojke), osjećaje i raspoloženja (svi) i povezivati ih sa znanjem o spolnim hormonima i procesima
- početi razumijevati zašto masturbacija predstavlja okretanje prema samom sebi onog dijela osobnosti koji je prirodno usmjeren prema drugoj osobi
- uvidjeti razlike između zaljubljenosti i ljubavi
- moći analizirati razloge i pravi smisao hodanja i veza te kako sadašnje ponašanje utječe na ostvarivanje kvalitetne veze
- razviti sposobnost analiziranja vlastitih stavova i ponašanja, odlučnost i sigurnost u sebe
- razviti sposobnost prepoznavanja i kritičkog prosuđivanja poruka i stereotipnih pogleda društva i medija na spolnost

7.2.5. Popis tema za rad s roditeljima na roditeljskim sastancima u 1. razredu

Program	Zdravstveni odgoj i obrazovanje
Razred	1. razred trogodišnje srednje škole
Naziv teme	RODITELJSKI SASTANCI
Nastavni sadržaji	<ol style="list-style-type: none"> 1. Anketa za roditelje na početku programa: O čemu bi voljeli da njihova djeca ove godine uče i razgovaraju u sklopu programa 2. Upoznavanje roditelja s temama, sadržajima, nastavnicima i načinom provođenja programa 3. Predložene teme: <ul style="list-style-type: none"> ○ Promjene u adolescenciji i faze psihoseksualnog razvoja ○ Mitovi o adolescentima, smjernice roditeljima kako održati komunikaciju ○ Utjecaj medija (časopisa, televizije i sl.) na formiranje stavova o spolnosti ○ Uloga vršnjaka u životu adolescenata ○ Postavljanje granica (preširoke, preuske, nejasne granice) ○ Nasilje na osnovi nerazumijevanja i neprihvatanja razlika u stavovima i izboru (na roditeljskom sastanku na kojem će se obrađivati teme iz područja prevencije nasilničkog ponašanja obavezno je prisustvo učenika. Tako će se uz općenito obrađivanje teme s roditeljima poseban naglasak staviti na odnos između učenika i njihovih roditelja u smislu prepoznavanja i prevencije nasilja u obitelji i to nasilja na osnovi nerazumijevanja i neprihvatanja razlika u stavovima i izboru) ○ Nasilje kao sredstvo da se postignu životni ciljevi ○ Umijeće slušanja, različitost mišljenja, razumijevanje drugog, uvažavanje, dijalog ○ Kako prevenirati i prepoznati poremećaje prehrane? ○ Dobrobiti redovitog kretanja 4. Anketa za roditelje na kraju programa: Kako su zadovoljni utjecajem programa na njihovu djecu

7.3.2. Razrada programa za drugi razred trogodišnje srednje škole

7.3.1. Polazišta programa za 2. razred

Učenici 2. razreda srednje škole (to je dob između 15. i 16. odnosno 16. i 17. godine života) nalaze se u razdoblju srednje adolescencije. Tijekom srednje adolescencije ispod površine suprotstavljanja svemu institucionalnom i tradicionalnom, između ostalog i roditeljskom autoritetu, krije se duboka težnja za formiranjem vlastite osobnosti.

Svoju individualnost tinejdžeri ponekad izražavaju frizurom i načinom odijevanja ili pak otvorenijim prkošenjem i sukobljavanjem s očekivanim normama ponašanja. Iako se neprestano bune protiv njih, njima su ipak potrebne granice. Kako pokazuju da mogu preuzeti više odgovornosti, granice se smiju širiti. Konačno, većina tinejdžera će običi puni krug i vratiti se roditeljskim vrijednostima, no ne zato što su bili prisiljeni pokoriti se, nego zato što su otkrili te unutrašnje vrijednosti za sebe.

Izgradnja vlastite osobnosti uključuje i izgradnju spolnog identiteta. U pubertetu djevojka ili mladić postaje biološki sposobna/sposoban postati majka ili otac. Iako vjerojatno ne žele postati roditelji baš sada, posjedovanje te sposobnosti za njih je iznimno važno. Prepoznavanje i razumijevanje znakova vlastitog tijela o toj sposobnosti vodit će ka boljem poznavanju samog sebe i većem poštivanju sebe i svoga tijela. Poštivanje vlastitog tijela povezano je s većom sposobnošću i neovisnošću donošenja vlastitih odluka i preuzimanja odgovornosti za njih, što može u velikoj mjeri utjecati na odgađanje početka spolne aktivnosti.

Ovo je i inače pravo vrijeme da se s učenicima razgovara o pitanjima spolnog odnosa, kod čega oni mogu otkrivati različite razloge, aspekte i posljedice upuštanja u njih te postupno dolaziti do njegovog stvarnog značenja.

Učenici u ovoj dobi sposobni su prepoznati na kojim se vrlinama trebaju temeljiti odnosi u društvu, kao što su, primjerice, pravednost i socijalna osjetljivost. Važno je da mladi uvide da nasilničko ponašanje često potječe od neprihvatanja razlika na koje ljudi ne mogu utjecati odnosno razlika u pripadnosti primjerice, određenom spolu, rasi, etničkoj skupini, socijalnoj skupini i sl. Mlade treba poticati da na te razlike gledaju kao na izvor međusobnog obogaćivanja a ne razdvajanja. Također ih treba poticati da razvijaju sposobnost razotkrivanja "argumenata" koji legitimiraju i opravdavaju nasilje u ime nekog višeg cilja.

Unatoč preventivnim naporima, dio djece će ipak eksperimentirati sa sredstvima ovisnosti bar jednom. Stoga je važno naučiti ih, prije nego što dođu u više razrede srednje škole kada je rizik od zlorabe sredstava ovisnosti veći, gdje mogu potražiti stručnu pomoć imaju li kakvih problema koji ih mogu dovesti do zlorabe sredstava ovisnosti, kao i ukoliko su već započeli s eksperimentiranjem kome se mogu obratiti kako bi se pravovremeno spriječilo širenje problema. Također ih je važno naučiti da je važno pomoći i drugima ukoliko primijete da oni imaju problem zlorabe sredstava ovisnosti, i sagledati posljedice čuvanja takve tajne.

Obzirom da se još uvijek nalaze u razdoblju intenzivnog tjelesnog rasta i razvoja, redovita tjelesna aktivnost je od velike važnosti. Za učenike će biti veoma korisno da im se iznesu mogućnosti uključivanja u sportske aktivnosti pri školi ili sportskim klubovima u blizini. Potrebno je učenicima ukazati i na stvaranje zdravih navika u svrhu prevencije pretilosti kao bolesti modernog doba.

Obzirom na mogućnosti učenika 2. razreda srednje škole, treba naglasiti da se do 16. godine života razvije sposobnost apstraktnog mišljenja odnosno mogućnost sagledavanja svih posljedica i mogućnost hipotetičnog zaključivanja ("što bi bilo kad bi bilo"). Učenici su dovoljno zreli da mogu o svim navedenim temama cjelovito razmišljati i ravnopravno raspravljati, iznoseći svoje i uvažavajući tuđe argumente.

7.3.2. Cilj eksperimentalnog programa za 2. razred

Pomoći učenicima da uvide pravi smisao, značenje i posljedice svojih postupaka i razumiju pojam cjelovite odgovornosti prema sebi i drugima, da napreduju u izgradnji vlastite osobnosti i razvijaju osjećaj poštovanja i pravednosti prema svakoj osobi i njenoj slobodi te prema ljepoti i vrijednosti ljudskog života općenito.

7.3.3. Razrada modula (tema) za 2. razred

1. modul (uvodni)

Program	Zdravstveni odgoj i obrazovanje
Područje/područja	KULTURA DRUŠTVENE KOMUNIKACIJE
Razred	2. razred trogodišnje srednje škole
Naziv teme	UVOD U PROGRAM
Ključni pojmovi	bolje upoznavanje, moduli, izražavanje mišljenja i interesa, projektne skupine
Nastavni sadržaji	<ul style="list-style-type: none"> o igre (boljeg) upoznavanja o primjedbe i novi prijedlozi u svezi s pravilima grupe i načinom rada o predstavljanje tema/modula predviđenih za drugi razred o bodovanje interesa učenika za pojedine teme/module uz mogućnost davanja dodatnih primjedaba i prijedloga o uvodna evaluacija: početna znanja, vještine i stavovi o podjela učenika u projektne skupine o dogovori o vremenskim okvirima, načinu rada i načinu prezentacije
Zadaci na području a) znanja (materijalni)	<ul style="list-style-type: none"> - upoznati neke osobine svojih prijatelja koje do sad nisu poznavali - doraditi pravila grupe i način rada - upoznati teme/module predviđene za drugi razred - odrediti svoj interes za pojedine teme i nastavne sadržaje
b) vještina (funkcionalni)	<ul style="list-style-type: none"> - razvijati sposobnost slušanja tuđeg mišljenja bez upadica i ismijavanja - razvijati sposobnost jasnog izražavanja vlastitih misli, ideja i osjećaja
c) stavova (odgojni)	<ul style="list-style-type: none"> - razvijati poštovanje prema svakoj osobi bez obzira na neslaganje u mišljenjima - obvezati se na diskreciju – ono što je rečeno u grupi ne iznosi se izvan grupe - razvijati stav da su svi u grupi jednako važni i da imaju jednako dostojanstvo
Preporuke za metodičku obradu	<p>Igre upoznavanja, npr. samoprezentacija (učenici se opisuju kroz ono što vole ili se na prethodnom satu SRZ-a može učenicima dati zadatak da izrade naslovnu stranicu o sebi i sl.) ili jedan učenik predstavlja drugog...</p> <p>Rasprava o pravilima grupe i načinu rada obzirom na prošlogodišnje iskustvo – zaključci.</p> <p>Kratko predstavljanje tema/modula predviđenih za drugi razred.</p> <p>Uvodna anketa sa svrhom bodovanja interesa učenika za pojedine teme/module uz mogućnost davanja dodatnih primjedaba i prijedloga te ispitivanje početnih znanja, vještina i stavova. Ispitivanje početnih znanja nekih modula moguće je provesti kvizom.</p> <p>Podjela učenika u projektne skupine prema usmeno iskazanom interesu te dogovori o vremenskim okvirima, načinu rada i načinu prezentacije svake skupine.</p>
Preporuke za rad s učenicima s posebnim odgojno – obrazovnim potrebama	<p>Uključiti učenika s posebnim potrebama u sve etape nastavne teme i ostvariti zadatke u skladu s njegovim individualnim mogućnostima i potrebama.</p> <p>Poštivati metodičke preporuke pod točkom 4.5.</p> <p>U izvedbenom programu predvidjeti aktivnosti za učenika s posebnim potrebama – individualizirati pristup.</p>
Korelacijske veze s drugim nastavnim programima	<p>Sat razredne zajednice</p> <p>Hrvatski jezik</p>
Unutarnje korelacijske veze	Svi ostali moduli

2. modul

Program	Zdravstveni odgoj i obrazovanje
Područje/područja	PREVENCIJA NASILNIČKOG PONAŠANJA KULTURA DRUŠTVENE KOMUNIKACIJE
Razred	2. razred trogodišnje srednje škole
Naziv teme	NASILJE ZBOG RAZLIKE U PRIPADNOSTI (I)
Ključni pojmovi	Prihvatanje spolnih razlika, stereotipi, predrasude, diskriminacija
Nastavni sadržaji	<ul style="list-style-type: none"> • Nasilje na temelju spolnih razlika • Spolno iskorištavanje • Prevladavanje predrasuda i diskriminacije na temelju spolnih razlika • Žene i muškarci različiti, ali jednaki u dostojanstvu • Spolno nasilje u medijima
Zadaci na području	<ul style="list-style-type: none"> - uvidjeti da su žene i muškarci različiti, ali jednaki u dostojanstvu - prepoznavanje uzroka spolnog nasilja - prepoznati spolno nasilje u medijima - razvijanje sposobnosti komunikacije i upoznavanja suprotnog spola - razvijanje sposobnosti izbjegavanja nekritičkog povodenja za medijskom slikom spolnosti - razvijanje sposobnosti izbjegavanja situacija u kojima je moguće spolno nasilje - razvijanje stava da se kvalitetnom komunikacijom izbjegava nasilje - procijeniti vlastitu ulogu u razotkrivanju diskriminacije - osuda svakog spolnog iskorištavanja i nasilja - razvijanje stava da je svaka osoba prevrijedna da bi se ikad dala spolno iskorištavati
a) znanja (materijalni)	
b) vještina (funkcionalni)	
c) stavova (odgojni)	
Preporuke za metodičku obradu	<p>Učenici iz projektne skupine glume ili prepričavaju slučaj nasilja zbog različite spolne pripadnosti, jednako kao u prošlogodišnjem modulu prevencije nasilničkog ponašanja, s tim da se uzimaju drukčiji primjeri. Na primjer: nasilje na «spoju», uzrokovano različitim doživljavanjem fizičkih kontakata, iskorištavanje druge osobe radi zadovoljavanja spolne želje i sl. Rasprava, ponovno igranje uloga ali s izmijenjenim ulogama. Nastavnik moderator s nizom pripremljenih pitanja potiče slobodno iznošenje mišljenja. Na kraju nastavnik poziva učenike da do idućeg sata napišu eseje o vlastitim iskustvima i razmišljanjima.</p>
Preporuke za rad s učenicima s posebnim odgojno – obrazovnim potrebama	<p>Uključiti učenika s posebnim potrebama u sve etape nastavne teme i ostvariti zadatke u skladu s njegovim individualnim mogućnostima i potrebama. Poštivati metodičke preporuke pod točkom 4.5. U izvedbenom programu predvidjeti aktivnosti za učenika s posebnim potrebama – individualizirati pristup.</p>
Korelacijske veze s drugim nastavnim programima	<p>Etika - Susret s drugim, Egoizam i njegove granice, Sukob i suradnja, Sloboda i granice slobode; Vjeronauk – Mladi u traganju za životnim i religioznim identitetom, Sloboda i savjest</p>
Unutarnje korelacijske veze	<p>Uvodni modul Prevenција ovisnosti 2.r.TSŠ: Solidarnost u rizičnom ponašanju Ljudska spolnost 2.r.TSŠ: Psihoseksualni razvoj</p>

3. modul

Program	Zdravstveni odgoj i obrazovanje
Područje/područja	PREVENCIJA NASILNIČKOG PONAŠANJA KULTURA DRUŠTVENE KOMUNIKACIJE
Razred	2. razred trogodišnje srednje škole
Naziv teme	NASILJE ZBOG RAZLIKE U PRIPADNOSTI (II)
Ključni pojmovi	Prepoznavanje nasilja, razlike na temelju invalidnosti i različitih ograničenja, klasne razlike, etničke razlike, rasne razlike, solidarnost, odgovornost za sebe i druge
Nastavni sadržaji	<ul style="list-style-type: none"> Kako gradimo stereotipe i predrasude? Nasilje na temelju invalidnosti i različitih ograničenja Nasilje na temelju klasnih razlika Nasilje na temelju etničkih i rasnih razlika Kada počinje i kamo seže diskriminacija drugih jer su različiti od nas? Prevenција nasilja u svom socijalnom okruženju Kako prepoznati poziv za pomoć
Zadaci na području	
a) znanja (materijalni)	<ul style="list-style-type: none"> - spoznati da svaki čovjek ima jednako i nepovredivo dostojanstvo - prepoznati predrasude kao početak diskriminacije - uvidjeti da nas nedostatak suosjećanja dehumanizira i ponižava dostojanstvo svake osobe
b) vještina (funkcionalni)	<ul style="list-style-type: none"> - razvijati spremnost za suosjećanje s drugima - razvijati solidarnost prema onima kojima je potrebna pomoć - razvijati sposobnost prepoznavanja nasilja u svakom pojavnom obliku «nametnutog trpljenja» - razvijati sposobnost razotkrivanja «argumenata» koji legitimiraju i opravdavaju nasilje u ime nekog višeg cilja
c) stavova (odgojni)	<ul style="list-style-type: none"> - razvijati konačno vrijednosno opredjeljenje protiv nasilja; ne želimo da bilo tko trpi nasilje zato što je drukčiji - procijeniti vlastitu odlučnost u zaštiti drugih - razvijati stav da smo za druge jednako odgovorni kao i sebe - razvijati stav da ne cijenimo osobu prema njenim predispozicijama već prema tome što s tim predispozicijama čini
Preporuke za metodičku obradu	<p>Učenici iz projektne skupine glume ili prepričavaju slučaj nasilja zbog različite pripadnosti (klasne, etničke, rasne i sl.), jednako kao u prošlom modulu, s tim da se uzimaju drukčiji primjeri. Na primjer: ruganje naglasku, izgledu, socijalno isključivanje iz skupine zbog siromaštva i sl.</p> <p>Rasprava, ponovno igranje uloga ali s izmijenjenim ulogama.</p> <p>Nastavnik moderator s nizom pripremljenih pitanja potiče slobodno iznošenje mišljenja.</p> <p>Nastavnik organizira kreiranje parova za jačanje osjećaja odgovornosti za druge (svaki učenik dobije svog para od kojeg se znatno razlikuje po izgledu, statusu, uvjerenjima, ocjenama). Zadatak para bio bi da se jedan za drugog brinu u smislu preuzimanja odgovornosti za osjećaj zadovoljstva socijalnom prihvaćenošću onog drugog i da o iskustvima svjedoče u 3. razredu.</p> <p>Nastavnik upoznaje učenike s idejom da oni kao razred snime film kao doprinos prevenciji nasilja, u kojemu će svaka učenica i svaki učenik, zajedno s roditeljima, pripremiti minutu do dvije minute sadržaja (može to biti izjava, pjesma, pronalazak već snimljenog materijala koji će pobuditi protunasilne stavove i sl.). Dogovor o pojedinačnom doprinosu (učenici koji imaju potrebnu opremu, potrebno znanje i sl.)</p>
Preporuke za rad s učenicima s posebnim odgojno – obrazovnim potrebama	<p>Uključiti učenika s posebnim potrebama u sve etape nastavne teme i ostvariti zadatke u skladu s njegovim individualnim mogućnostima i potrebama.</p> <p>Poštivati metodičke preporuke pod točkom 4.5.</p> <p>U izvedbenom programu predvidjeti aktivnosti za učenika s posebnim potrebama – individualizirati pristup.</p>
Korelacijske veze s drugim nastavnim programima	<p>Etika - Susret s drugim, Egoizam i njegove granice, Sukob i suradnja, Sloboda i granice slobode</p> <p>Vjeronauk – Mladi u traganju za životnim i religioznim identitetom, Sloboda i savjest</p>
Unutarnje korelacijske veze	<p>Uvodni modul</p> <p>Prevenција ovisnosti 2.r.TSS: Solidarnost u rizičnom ponašanju</p> <p>Ljudska spolnost 2.r.TSS: Psihoseksualni razvoj</p>

4. modul

Predmet	Zdravstveni odgoj i obrazovanje
Područje/područja	OČUVANJE ZDRAVLJA I KVALITETE ŽIVOTA
Razred	2. razred trogodišnje srednje škole
Naziv teme	SPORTSKA AKTIVNOST ZA SVAKOGA – PREVENCIJA PRETILOSTI
Ključni pojmovi	živjeti aktivno, sport za svakoga, epidemija pretilosti
Nastavni sadržaji	<ul style="list-style-type: none"> • Pretilost, epidemija modernog doba • Pregled mogućnosti uključivanja u sportske aktivnosti u školi • Pregled mogućnosti uključivanja u sportske aktivnosti u sportskim klubovima • Pregled mogućnosti uključivanja u sportske aktivnosti za učenike s posebnim potrebama
Zadaci na području a) znanja (materijalni)	<ul style="list-style-type: none"> - otkriti opasnosti pretilosti za zdravlje - upoznati sve sportsko-rekreativne sadržaje u školi i u klubovima koji se nalaze u njihovom mjestu i okolini - upoznati sve sportsko-rekreativne sadržaje u školi i u klubovima koji se nalaze u njihovom mjestu i okolini za učenike s posebnim potrebama - otkriti povezanost redovite tjelesne aktivnosti s poboljšanjem općeg stanja i kondicije organizma a samim time i unapređenjem i stabilnosti zdravstvenih, psihičkih i mentalnih sposobnosti-
b) vještina (funkcionalni)	<ul style="list-style-type: none"> - razvijati sposobnost odabira tjelesne aktivnosti prema vlastitim sposobnostima i mogućnostima - razvijati sposobnost pravilnog odnosa prema hrani i piću
c) stavova (odgojni)	<ul style="list-style-type: none"> - prihvatiti da je važno sudjelovati u svakodnevnim sportsko-rekreativnim aktivnostima - usvojiti navike i potrebe za tjelesnom aktivnošću za cijeli život - prihvatiti mjere prevencije pretilosti - razvijanje osjećaja za potrebe učenika s posebnim potrebama
Preporuke za metodičku obradu	<p>Učenička projektna skupina će:</p> <ul style="list-style-type: none"> - prirediti prikaz uzročno – posljedične veze pretilosti i pojedinih bolesti - iznijeti pregled mogućnosti organiziranog uključivanja učenika u sportske aktivnosti pri školi ili sportskim klubovima u blizini (sportska aktivnost, mjesto treninga, osoba za kontakt-trener, termini treninga, potrebna oprema za trening, članarina) - potaknuti učenike koji su uključeni u neke od tih aktivnosti da iznesu svoja iskustva - potaknuti učenike da razgovaraju sa svojim roditeljima o mogućnosti uključivanja u sportske aktivnosti - potaknuti raspravu o potrebi uključenosti učenika u sportsko-rekreativne aktivnosti
Preporuke za rad s učenicima s posebnim odgojno – obrazovnim potrebama	<p>Uključiti učenika s posebnim potrebama u sve etape nastavne teme i ostvariti zadatke u skladu s njegovim individualnim mogućnostima i potrebama. Poštivati metodičke preporuke pod točkom 4.5. U izvedbenom programu predvidjeti aktivnosti za učenika s posebnim potrebama – individualizirati pristup.</p>
Korelacijske veze s drugim predmetima	<p>Biologija: Čovjek i zdravlje: Zdrava prehrana; Zdrave životne navike Tjelesna i zdravstvena kultura 2. razred SŠ</p>
Unutarnje korelacijske veze	<p>Uvodni modul Prevencija nasilničkog ponašanja 2.r.TSS: Nasilje zbog razlika u pripadnosti</p>

5. modul

Program	Zdravstveni odgoj i obrazovanje
Područje	LJUDSKA SPOLNOST
Razred	2. razred trogodišnje srednje škole
Naziv teme	PSIHOSEKSUALNI RAZVOJ
Ključni pojmovi	anatomija, fiziologija, plodnost
Nastavni sadržaji	<ol style="list-style-type: none"> 1. Faze psihoseksualnog razvoja u djetinjstvu i adolescenciji 2. Spolni identitet: važnost uzora, utjecaj nasljeđa, obiteljskog odgoja, okoline, želja i očekivanja 3. Homoseksualnost: privlačnost prema vlastitom spolu kao (normalna) faza razvoja, privremena ili trajna orijentacija, ponašanje, trend, imidž 4. Vlastito svakodnevno praćenje i bilježenje u tablicu znakova tijela o procesima tijekom ciklusa (djevojke) i osjećaja i raspoloženja pomoću simbola (svi)
Zadaci na području:	Učenice/učenici će:
a) znanja (materijalni)	<ul style="list-style-type: none"> - definirati faze i zadaće pojedinih faza psihoseksualnog razvoja - analizirati što sve utječe na razvoj (spolnog) identiteta - istražiti i odrediti razliku između homoseksualnosti kao (normalne) faze razvoja/ privremene ili trajne orijentacije/ ponašanja/ trenda, imidža
b) vještina (funkcionalni)	<ul style="list-style-type: none"> - moći pratiti, prepoznavati i povezivati znakove vlastitog tijela tijekom ciklusa (djevojke), osjećaje i raspoloženja
c) stavova (odgojni)	<ul style="list-style-type: none"> - upoznavanjem samog sebe razvijati svijest o vrijednosti vlastitog tijela i poštovanje sebe i drugih - razvijati svijest o tome da se homoseksualni čin protivi samoj prirodi spolnog čina - razvijati stav o prihvaćanju svake osobe bez obzira na njena mišljenja, orijentaciju ili ponašanje - izgrađivati vlastitu osobnost i identitet
Preporuke za metodičku obradu	Prezentacija i izlaganje učeničke projektne skupine uz pomoć i nadopune nastavnika o psihoseksualnom razvoju. Slijedi razgovor/rasprava o navedenim pitanjima.
Preporuke za rad s učenicima s posebnim odgojno – obrazovnim potrebama	Uključiti učenika s posebnim potrebama u sve etape nastavne teme i ostvariti zadatke u skladu s njegovim individualnim mogućnostima i potrebama. Poštivati metodičke preporuke pod točkom 4.5. U izvedbenom programu predvidjeti aktivnosti za učenika s posebnim potrebama – individualizirati pristup.
Korelacijske veze s drugim nastavnim programima	Psihologija 2.r.: teme "Biološke osnove ponašanja", "Emocije i motivacija", "Teme iz razvojne psihologije"
Unutarnje korelacijske veze	Uvodni modul Prevenција nasilničkog ponašanja 2.r.: Nasilje zbog razlike u pripadnosti

6. modul

Program	Zdravstveni odgoj i obrazovanje
Područje	LJUDSKA SPOLNOST
Razred	2. razred trogodišnje srednje škole
Naziv teme	SPOLNI ODNOS I OPLODNJA
Ključni pojmovi	spolni odnos, faze spolnog odnosa, oplodnja/začeće
Nastavni sadržaji	<ul style="list-style-type: none"> ○ Spolni odnos ○ Seksualne reakcije kod žena i muškaraca; faze spolnog odnosa ○ Prirodne komponente spolnog odnosa: komponenta sjedinjenja i komponenta prokreacije (stvaranja novog života) ○ Oplodnja/začeće: kako i kada nastaje dijete/novi ljudski život? ○ Trudnoća, razvoj i rođenje djeteta ○ <i>Prednosti i prirodnost dojenja</i>
Zadaci na području:	Učenice/učenici će:
a) znanja (materijalni)	<ul style="list-style-type: none"> - proširiti znanje o spolnom odnosu i oplodnji - analizirati različite seksualne reakcije kod žena i muškaraca i faze spolnog odnosa - upoznati bitne faze razvoja djeteta od začeća do rođenja
b) vještina (funkcionalni)	
c) stavova (odgojni)	<ul style="list-style-type: none"> - razvijati svijest o tome da se spolni odnos u samoj svojoj prirodi sastoji od komponente sjedinjenja (međusobne ljubavi žene i muškarca) i komponente prokreacije (stvaranja novog života) - razvijati poštovanje prema ljudskoj spolnosti i prema ljepoti i vrijednosti ljudskog života
Preporuke za metodičku obradu	<p>Izlaganje nastavnika o spolnom odnosu.</p> <p>Prikazivanje filma "Prvi dani života" o začeću, razvoju i rođenju djeteta.</p> <p>Prezentacija i izlaganje učeničke projektne skupine uz pomoć nastavnika o oplodnji te razvoju i rođenju djeteta.</p>
Preporuke za rad s učenicima s posebnim odgojno – obrazovnim potrebama	<p>Uključiti učenika s posebnim potrebama u sve etape nastavne teme i ostvariti zadatke u skladu s njegovim individualnim mogućnostima i potrebama.</p> <p>Poštivati metodičke preporuke pod točkom 4.5.</p> <p>U izvedbenom programu predvidjeti aktivnosti za učenika s posebnim potrebama – individualizirati pristup.</p>
Korelacijske veze s drugim nastavnim programima	Biologija 8. razred OŠ: "Razmnožavanje i razvitak u čovjeka"
Unutarnje korelacijske veze	Uvodni modul

7. modul

Program	Zdravstveni odgoj i obrazovanje
Područje	LJUDSKA SPOLNOST
Razred	2. razred trogodišnje srednje škole
Naziv teme	KONTRACEPCIJA I SPOLNO PRENOSIVE BOLESTI
Ključni pojmovi	metode planiranja začeca, kontracepcija, spolno prenosive bolesti, "safe sex"
Nastavni sadržaji	<ul style="list-style-type: none"> Metode planiranja začeca: prirodne (poznavanje plodnosti žene i muškarca) i umjetne (kemijska i mehanička sredstva) Sve aktualne metode kontracepcije: prednosti/nedostaci, načini uporabe, pouzdanost, razlika između kontraceptivnog i abortivnog djelovanja. Sve aktualne spolno prenosive bolesti: načini prijenosa, simptomi, liječenje, posljedice. Pitanja za raspravu: Postoji li "safe sex"? Mogućnost trudnoće u svakom spolnom odnosu
Zadaci na području: a) znanja (materijalni)	<p>Učenice/učenici će:</p> <ul style="list-style-type: none"> usvojiti sve bitne činjenice o aktualnim metodama kontracepcije i aktualnim spolno prenosivim bolestima razlikovati kontraceptivno i abortivno djelovanje nekih sredstava reguliranja trudnoće otkriti da postoje različiti podaci o sigurnosti pojedinih kontraceptivnih sredstava spoznati da ne postoji seks uz sigurnu zaštitu od trudnoće i spolno prenosivih bolesti (ograničena sigurnost) uvidjeti mogućnost primjene znanja o plodnosti u svrhu planiranja začeca
b) vještina (funkcionalni)	
c) stavova (odgojni)	<ul style="list-style-type: none"> razvijati svijest o mogućim neželjenim fizičkim posljedicama spolnih odnosa (neželjena trudnoća, spolno prenosive bolesti, mogući problemi s kasnijom neplodnošću)
Preporuke za metodičku obradu	Prezentacija učeničke projektne skupine: donošenje i iznošenje podataka o spolno prenosivim bolestima i kontracepciji, nastavnik ispravi i nadopuni. Slijedi poticaj na razgovor/raspravu.
Preporuke za rad s učenicima s posebnim odgojno – obrazovnim potrebama	Uključiti učenika s posebnim potrebama u sve etape nastavne teme i ostvariti zadatke u skladu s njegovim individualnim mogućnostima i potrebama. Poštivati metodičke preporuke pod točkom 4.5. U izvedbenom programu predvidjeti aktivnosti za učenika s posebnim potrebama – individualizirati pristup.
Korelacijske veze s drugim nastavnim programima	
Unutarnje korelacijske veze	Uvodni modul

8. modul

Program	Zdravstveni odgoj i obrazovanje
Područje	LJUDSKA SPOLNOST KULTURA DRUŠTVENE KOMUNIKACIJE
Razred	2. razred trogodišnje srednje škole
Naziv teme	SMISAO I ZNAČENJE SPOLNE AKTIVNOSTI
Ključni pojmovi	prvi spolni odnos, seks za jednu noć, trudnoća, pobačaj
Nastavni sadržaji	<ul style="list-style-type: none"> ○ Preduvjeti za (prvi) spolni odnos: kada? s kime? zašto? što znači "biti spreman"? ○ Gubitak nevinosti: dokazivanje odraslosti? znatiželja? nešto što se mora "obaviti"? ○ "Seks za jednu noć"; seks pod utjecajem droge i alkohola ○ Stalno mijenjanje partnera: zabava? želja za dokazivanjem? traganje za ljubavlju? ○ Značenje/poruka svakog čina: koje je značenje spolnog odnosa/spolne aktivnosti? Kada spolni odnos dobiva svoje stvarno značenje? ○ Spolni odnos: izraz potpunog predanja drugoj osobi u ljubavi ○ Što znači "odgovorno spolno ponašanje": samo briga o kontracepciji (tj. zaštiti od eventualnih fizičkih posljedica) ili cjeloviti "odgovor" koji uključuje smisao, značenje i sve aspekte i posljedice vlastitih postupaka
Zadaci na području:	Učenice/učenici će:
a) znanja (materijalni)	<ul style="list-style-type: none"> - istraživati i analizirati preduvjete, razloge i okolnosti ulaska u spolne odnose - analizirati značenje spolnog čina - početi razumijevati što znači "odgovorno spolno ponašanje"
b) vještina (funkcionalni)	<ul style="list-style-type: none"> - razvijati sposobnost prepoznavanja značenja i vrijednosti spolnog odnosa prema tome koliko su u cjelokupnom odnosu to dvoje ljudi zastupljeni različiti aspekti ljudske spolnosti (fizički, emocionalni, intelektualni, društveni i duhovni) - razvijati sposobnost prepoznavanja pozitivnih i negativnih posljedica seksualnog ponašanja
c) stavova (odgojni)	<ul style="list-style-type: none"> - izgrađivati osobne stavove o spolnom odnosu pri čemu će im vrijednost i značenje spolnog odnosa biti sve značajniji kriterij - razvijati svijest o tome da se stjecanjem navike ulaska u spolne odnose s površnim i krivim motivima gubi sposobnost življenja pravih vrijednosti spolnog odnosa - razvijati želju za ostvarivanjem seksualne intimnosti tek kada bude ta intimnost mogla izražavati svoj stvarni smisao i značenje - razvijati svijest o tome da je spolni odnos fizička oznaka predanja jedne osobe drugoj i da on dobiva svoj stvarni smisao samo u cjelovitom odnosu utemeljenom na ljubavi između muškarca i žene u trajnoj i vjernoj zajednici (braku) - razvijati osjećaj odgovornosti za sve aspekte i posljedice vlastitih postupaka - razvijati osjećaj poštovanja, odgovornosti i brige za sebe i drugoga
Preporuke za metodičku obradu	Rad u manjim grupama i prezentacija zaključaka o navedenim pitanjima. Slijedi grupna rasprava.
Preporuke za rad s učenicima s posebnim odgojno – obrazovnim potrebama	Uključiti učenika s posebnim potrebama u sve etape nastavne teme i ostvariti zadatke u skladu s njegovim individualnim mogućnostima i potrebama. Poštivati metodičke preporuke pod točkom 4.5. U izvedbenom programu predvidjeti aktivnosti za učenika s posebnim potrebama – individualizirati pristup.
Korelacijske veze s drugim nastavnim programima	Vjeronauk 2.r.: teme "Čovjek u hodu prema zrelosti", "Priateljstvo, ljubav i obitelj" Etika 2.r.: cjeline "Čovjek u odnosima", "Sloboda i moral: reguliranje odnosa"
Unutarnje korelacijske veze	Uvodni modul Prevenција ovisnosti 2.r.: Solidarnost u rizičnom ponašanju

9. modul

Program	Zdravstveni odgoj i obrazovanje
Područje/područja	PREVENCIJA OVISNOSTI KULTURA DRUŠTVENE KOMUNIKACIJE
Razred	2. razred trogodišnje srednje škole
Naziv teme	SOLIDARNOST U RIZIČNOM PONAŠANJU
Ključni pojmovi	lažna solidarnost, tajna, empatija, sredstva ovisnosti
Nastavni sadržaji	<ul style="list-style-type: none"> • solidarnost kao dokaz prijateljstva, prepoznavanje lažne solidarnosti • empatija, suosjećajnost • komunikacija sa stručnjacima i/ili odraslim osobama • strah od stigmatizacije zbog neprihvatljivog ponašanja
Zadaci na području a) znanja (materijalni)	<ul style="list-style-type: none"> - prepoznati načine komunikacije među ljudima (verbalna i neverbalna) - otkriti koliko postoji tajni u svakodnevnoj komunikaciji - istraživati koji oblici ponašanja se osuđuju, što je jedan od razlog za postojanje tajni - analizirati u kontekstu tajni kako obitelji reagiraju na ovisnost jednog člana - otkriti koje su emocionalne i socijalne posljedice čuvanja tajni vezano uz konzumiranje sredstava ovisnosti
b) vještina (funkcionalni)	<ul style="list-style-type: none"> - moći prepoznati granice za čuvanje tajni, koje su tajne opasne a koje su poželjne - razvijati sposobnost sagledavanja dugoročnih posljedica čuvanja tajne, utječe li čuvanje tajne o uzimanju sredstava ovisnosti i na druge, na koji način - moći prepoznati rizike koje nosi solidarnost u rizičnom ponašanju - razvijati sposobnost empatije - razvijati sposobnost aktivnog slušanja, rasprave uz argumente - moći prepoznati neverbalnu komunikaciju, posebno emocionalne reakcije
c) stavova (odgojni)	<ul style="list-style-type: none"> - prihvaćati ispravan stav o otkrivanju tajni (tzv. „cinkanju“) - izgraditi stav o vlastitoj odgovornosti za druge - prosuđivati o zabludi da danas svi uzimaju neku drogu - prosuđivati afirmativan stav prema konzumiranju sredstava ovisnosti
Preporuke za metodičku obradu	rad u manjim grupama, podijeliti razred na najmanje dvije grupe i potaknuti ih da donesu zajednički zaključak diskusija, rasprava interakcija među učenicima
Preporuke za rad s učenicima s posebnim odgojno – obrazovnim potrebama	Uključiti učenika s posebnim potrebama u sve etape nastavne teme i ostvariti zadatke u skladu s njegovim individualnim mogućnostima i potrebama. Poštivati metodičke preporuke pod točkom 4.5. U izvedbenom programu predvidjeti aktivnosti za učenika s posebnim potrebama – individualizirati pristup.
Korelacijske veze s drugim nastavnim programima	ETIKA (odgovornost za sebe i druge, odnosi s drugima) VJERONAUK (osjećaj solidarnosti i pravednosti)
Unutarnje korelacijske veze	Uvodni modul Prevenција nasilničkog ponašanja 2.r.SŠ: Nasilje zbog razlika u pripadnosti Ljudska spolnost 2.r.SŠ: Smisao i značenje spolne aktivnosti

10. modul

Program	Zdravstveni odgoj i obrazovanje
Područje/područja	PREVENCIJA OVISNOSTI KULTURA DRUŠTVENE KOMUNIKACIJE
Razred	2. razred trogodišnje srednje škole
Naziv teme	KOME SE OBRATITI ZA POMOĆ?
Ključni pojmovi	stručna pomoć, institucije, sredstva ovisnosti, pomoć
Nastavni sadržaji	<ul style="list-style-type: none"> • situacije u kojima je potrebno reagirati, uključiti druge osobe • koje institucije i osobe mogu preuzeti odgovornost za pružanje pomoći • na koji način se može potražiti pomoć • osobni rizici ukoliko se pomoć ne potraži
Zadaci na području a) znanja (materijalni)	<ul style="list-style-type: none"> - nabrojati osobe i institucije koje mogu pružiti stručnu pomoć - analizirati koji problemi ne mogu biti riješeni tako da se uključi samo prijatelj - opisivati situacije u kojima se nužno treba obratiti za pomoć - otkrivati vrste pomoći koje se mogu očekivati u određenoj instituciji
b) vještina (funkcionalni)	<ul style="list-style-type: none"> - razvijati sposobnost komuniciranja o problemu ovisnosti s roditeljima, školskim psiholozima i pedagogima te drugim stručnjacima - razvijati sposobnost argumentiranog objašnjavanja vlastite odluke - razvijati vještinu rješavanja problema na kvalitetan način - razvijati sposobnost diskretnog reagiranja - razvijati empatiju - moći uvažiti različita mišljenja i stavove - moći prepoznati emocionalne zapreke kod donošenja nekih odluka
c) stavova (odgojni)	<ul style="list-style-type: none"> - prihvatiti stav da u nekim situacijama nije loše potražiti pomoć - prihvatiti afirmativan stav prema stručnjacima u području prevencije i liječenja ovisnosti - odlučiti da ne prihvaćaju zablude kako roditelji ne razumiju svoju djecu - ponašati se tako da izbjegavaju stigmatizaciju osoba s problemom konzumiranja sredstava ovisnosti
Preporuke za metodičku obradu	rad u manjim grupama, podijeliti razred na najmanje dvije grupe diskusija, rasprava interakcija među učenicima na kraju sata predstavnici svake grupe navode ustanove i osobe koje mogu pomoći
Preporuke za rad s učenicima s posebnim odgojno – obrazovnim potrebama	Uključiti učenika s posebnim potrebama u sve etape nastavne teme i ostvariti zadatke u skladu s njegovim individualnim mogućnostima i potrebama. Poštivati metodičke preporuke pod točkom 4.5. U izvedbenom programu predvidjeti aktivnosti za učenika s posebnim potrebama – individualizirati pristup.
Korelacijske veze s drugim nastavnim programima	ETIKA (odgovornost za sebe i druge, odnosi s drugima)
Unutarnje korelacijske veze	Uvodni modul

7.3.4. Očekivani rezultati za 2. razred (znanje, sposobnosti, stajališta, vještine, vrijednosti...)

- razvijati sposobnost aktivnog uključivanja u nastavu
- razvijati sposobnost slušanja tuđeg mišljenja bez upadica i ismijavanja
- razvijati sposobnost jasnog izražavanja vlastitih misli, ideja i osjećaja
- razvijati poštovanje prema svakoj osobi bez obzira na neslaganje u mišljenjima
- razvijati stav da su svi u grupi jednako važni i da imaju jednako dostojanstvo
- razvijati sposobnost držanja diskrecije
- razviti osjećaj odgovornosti za sebe i suosjećanje s drugima
- razviti sposobnost osude svakog spolnog iskorištavanja i nasilja
- razviti konačno vrijednosno opredjeljenje protiv nasilja: «Ne želimo da bilo tko trpi nasilje, a posebno je nedopustivo nasilje koje se događa jer je netko različit, drukčiji»
- razviti sposobnost razotkrivanja «argumenata» koji legitimiraju i opravdavaju nasilje u ime nekog višeg cilja
- uočavati posljedice čuvanja vlastitih tajni ili tajni svojih vršnjaka vezanih uz zlouporabu sredstava ovisnosti
- napredovati u shvaćanju odgovornosti za vlastito zdravlje i mogućnosti donošenja najkvalitetnije odluke u rizičnoj situaciji
- razviti senzibiliziranost za komunikaciju s odraslim osobama i stručnjacima u svezi s rizičnim ponašanjem
- steći informacije o institucijama i osobama kojima se mogu obratiti i razumijevanje rizika ukoliko se ne potraži pomoć
- otkriti opasnosti pretilosti za zdravlje i upoznati mjere prevencije pretilosti
- upoznati sve sportsko-rekreativne sadržaje u školi i u klubovima koji se nalaze u njihovom mjestu i okolini
- otkriti povezanost redovite tjelesne aktivnosti s poboljšanjem općeg stanja i kondicije organizma a samim time i unapređenjem i stabilnosti zdravstvenih, psihičkih i mentalnih sposobnosti
- razviti sposobnost odabira tjelesne aktivnosti prema vlastitim sposobnostima i mogućnostima
- razviti osjećaj za potrebe učenika s posebnim potrebama
- upoznati faze psihoseksualnog razvoja
- razviti sposobnost prepoznavanja raznih utjecaja na izgradnju spolnog identiteta te analiziranja svih aspekata pojave homoseksualnosti
- napredovati u izgradnji vlastite osobnosti i identiteta te osjećaju poštovanja prema svakoj osobi
- proširiti znanje o spolnom odnosu, fazama spolnog odnosa, oplodnji te razvoju i rođenju djeteta
- prepoznati i razumjeti koje su prirodne komponente spolnog odnosa
- razviti sposobnost prepoznavanja pravog značenja i vrijednosti spolnog odnosa u kontekstu cjelovitosti odnosa muškarca i žene
- razviti osjećaj divljenja i poštovanja prema ljepoti i vrijednosti ljudskog života
- usvojiti sve bitne činjenice o aktualnim metodama kontracepcije i aktualnim spolno prenosivim bolestima
- razviti sposobnost prepoznavanja svih aspekata i posljedica spolnog odnosa te razumijevanje pojma cjelovite odgovornosti

7.3.5. Popis tema za rad s roditeljima na roditeljskim sastancima u 2. razredu

Program	Zdravstveni odgoj i obrazovanje
Razred	2. razred trogodišnje srednje škole
Naziv teme	RODITELJSKI SASTANCI
Nastavni sadržaji	<ol style="list-style-type: none"> 1. Anketa za roditelje na početku programa: O čemu bi voljeli da njihova djeca ove godine uče i razgovaraju u sklopu programa 2. Upoznavanje roditelja s temama, sadržajima, nastavnicima i načinom provođenja programa 3. Predložene teme: <ul style="list-style-type: none"> ○ Znanje o plodnosti žene i muškarca i mogućnost primjene na planiranje začeća ○ Aktualne činjenice o kontracepciji, spolno prenosivim bolestima i "safe sex"-u ○ Kako mladima približiti stvarno značenje hodanja, veze i spolnog odnosa te pojam cjelovite odgovornosti ○ Kome se obratiti za pomoć u školi, gradu ○ Kada tražiti pomoć (zvati) policije ○ Nasilje na osnovi nerazumijevanja i neprihvatanja razlika u pripadnosti (spolnih, rasnih, etničkih, razlika u bogatstvu i moći; razlika u tjelesnim i mentalnim ograničenjima) (na roditeljskom sastanku na kojem će se obrađivati teme iz područja prevencije nasilničkog ponašanja obavezno je prisustvo učenika. Tako će se uz općenito obrađivanje teme s roditeljima poseban naglasak staviti na prepoznavanje i prevenciju seksualnog nasilja u obitelji) ○ Nasilje kao sredstvo da se postignu životni ciljevi ○ Uloga pravilne prehrane i redovite tjelesne aktivnosti u prevenciji civilizacijskih bolesti 4. Anketa za roditelje na kraju programa: Kako su zadovoljni utjecajem programa na njihovu djecu

7.4. Razrada programa za treći razred trogodišnje srednje škole

7.4.1. Polazišta programa za 3. razred

Unatoč tome što se učenici 3. razreda srednje škole (dob od 16. do 17. i od 17. do 18. godine života) još uvijek nalaze u razdoblju srednje adolescencije, u ovom se razdoblju već naziru neke karakteristike kasne adolescencije: pragmatičniji stav prema okolini, konkretniji ciljevi o budućem pozivu, skladniji odnosi s drugima i realnije procjenjivanje roditelja tj. njihovih vrlina i mana. Da bi na pravi način odgovorili životnim izazovima koji ih očekuju, mladima treba pomoći da razviju osobnu jakost koja podrazumijeva hrabro i smjelo suočavanje s tim izazovima, ali i poštivost.

Obzirom na činjenicu da nakon burnog razdoblja postupno dolazi do unutarnjeg smirivanja u razvojnom procesu, mlada osoba usmjerava se na životna pitanja povezana s moralnošću jer odnos prema drugome postaje osobniji. Iako je ova dob, statistički gledano, uobičajena za početak seksualnih aktivnosti, razgovor o aspektima i vrijednostima vezanim uz hodaње, vezu i brak može još uvijek značajno utjecati na formiranje njihovih stavova i odgoditi stupanje u nezrele i rizične seksualne veze i odnose, a onima koji već imaju vezu i spolne odnose može pomoći da sagledaju i preispitaju sve aspekte tih odnosa.

Bez obzira na njihovu trenutnu situaciju, za očekivati je da će većina učenika jednog dana ući u brak i imati djecu. Stoga se za ovu dob u okviru programa pruža mogućnost rasprave o vrijednosti braka, ulogama u braku/obitelji, odgovornom roditeljstvu i svim ostalim aktualnim temama vezanima uz spolnost i brak.

U 3. razredu srednje škole mladi počinju više izlaziti što je normalan oblik zabave u životu mladih ljudi, no istovremeno se povećava i rizik za uzimanje sredstava ovisnosti. Stoga je važno analizirati razloge za zlouporabu sredstava ovisnosti, upoznati učenike s alternativama za zabavljanje bez sredstava ovisnosti te ih naučiti kako reagirati u rizičnim situacijama. Važno je da spoznaju važnost vlastitog zdravlja te odgovornost za vlastita ponašanja i odluke koja mogu ugroziti zdravlje, posebno u vezi sa zlouporabom sredstava ovisnosti.

Učenici završnog razreda srednje škole sposobni su za usvajanje protunasilnog i mirotvornog djelovanja i za osobno opredjeljenje za izgradnju društva mira i spremnost za pomoć drugima. Bit će im pružena mogućnost da sve što su naučili i usvojili ilustriraju i prezentiraju u obliku filma koji će sami osmisliti i snimiti.

Ovim programom potrebno je kod učenika stvoriti svijest o potrebi analize i osvrta na tjelesnu aktivnost tijekom proteklog četverogodišnjeg razdoblja, kao i kreiranja individualnog plana za budućnost.

Nastavne metode su, kao i sadržaji i zadaci programa zdravstvenog odgoja i obrazovanja za 3. razred srednje škole, usmjerene prema zaokruživanju znanja, vještina i stavova te se među njima ističe metoda razgovora i grupne rasprave u kombinaciji s metodama prezentacije i demonstracije.

7.4.2. Cilj eksperimentalnog programa za 3. razred

Pomoći učenicima da preispitaju faktore uspješnog ostvarivanja vrijednosti vezanih uz zdravlje i kvalitetu života te ih potaknuti da samokontrolom i poštivnošću razvijaju karakter koji će stvoriti pretpostavku za mudro i zrelo promišljanje vlastitih životnih stavova i odluka, a što će im u konačnici omogućiti da ostvare sebe kao zadovoljne i sretne osobe, spremne za kvalitetni suživot s drugim ljudima.

7.2.3.3. Razrada modula (tema) za 3. razred

1. modul (uvodni)

Program	Zdravstveni odgoj i obrazovanje
Područje/područja	KULTURA DRUŠTVENE KOMUNIKACIJE
Razred	3. razred trogodišnje srednje škole
Naziv teme	UVOD U PROGRAM
Ključni pojmovi	bolje upoznavanje, moduli, izražavanje mišljenja i interesa, projektne skupine
Nastavni sadržaji	<ul style="list-style-type: none"> o igre (boljeg) upoznavanja o primjedbe i novi prijedlozi u svezi s pravilima grupe i načinom rada o predstavljanje tema/modula predviđenih za treći razred o bodovanje interesa učenika za pojedine teme/module uz mogućnost davanja dodatnih primjedaba i prijedloga o uvodna evaluacija: početna znanja, vještine i stavovi o podjela učenika u projektne skupine o dogovori o vremenskim okvirima, načinu rada i načinu prezentacije
Zadaci na području a) znanja (materijalni)	<ul style="list-style-type: none"> - upoznati neke osobine svojih prijatelja koje do sad nisu poznavali - doraditi pravila grupe i način rada - upoznati teme/module predviđene za treći razred - odrediti svoj interes za pojedine teme i nastavne sadržaje
b) vještina (funkcionalni)	<ul style="list-style-type: none"> - razvijati sposobnost slušanja tuđeg mišljenja bez upadica i ismijavanja - razvijati sposobnost jasnog izražavanja vlastitih misli, ideja i osjećaja
c) stavova (odgojni)	<ul style="list-style-type: none"> - razvijati poštovanje prema svakoj osobi bez obzira na neslaganje u mišljenjima - obvezati se na diskreciju – ono što je rečeno u grupi ne iznosi se izvan grupe - razvijati stav da su svi u grupi jednako važni i da imaju jednako dostojanstvo
Preporuke za metodičku obradu	<p>Igre upoznavanja, npr. samoprezentacija (učenici se opisuju kroz ono što vole ili se na prethodnom satu SRZ-a može učenicima dati zadatak da izrade naslovnu stranicu o sebi i sl.) ili jedan učenik predstavlja drugog...</p> <p>Rasprava o pravilima grupe i načinu rada obzirom na prošlogodišnje iskustvo – zaključci.</p> <p>Kratko predstavljanje tema/modula predviđenih za treći razred.</p> <p>Uvodna anketa sa svrhom bodovanja interesa učenika za pojedine teme/module uz mogućnost davanja dodatnih primjedaba i prijedloga te ispitivanje početnih znanja, vještina i stavova. Ispitivanje početnih znanja nekih modula moguće je provesti kvizom.</p> <p>Podjela učenika u projektne skupine prema usmeno iskazanom interesu te dogovori o vremenskim okvirima, načinu rada i načinu prezentacije svake skupine.</p>
Preporuke za rad s učenicima s posebnim odgojno – obrazovnim potrebama	<p>Uključiti učenika s posebnim potrebama u sve etape nastavne teme i ostvariti zadatke u skladu s njegovim individualnim mogućnostima i potrebama.</p> <p>Poštivati metodičke preporuke pod točkom 4.5.</p> <p>U izvedbenom programu predvidjeti aktivnosti za učenika s posebnim potrebama – individualizirati pristup.</p>
Korelacijske veze s drugim nastavnim programima	<p>Sat razredne zajednice</p> <p>Hrvatski jezik</p>
Unutarnje korelacijske veze	Svi ostali moduli

2. modul

Predmet	Zdravstveni odgoj i obrazovanje
Područje/područja	OČUVANJE ZDRAVLJA I KVALITETE ŽIVOTA
Razred	3. razred trogodišnje srednje škole
Naziv teme	U KAKVOJ SAM FORMI? MOJ PLAN ZA ZDRAVIJI ŽIVOT
Ključni pojmovi	Testiranje, ITM-indeks tjelesne mase, bazalni puls, krvni tlak
Nastavni sadržaji	<ul style="list-style-type: none"> • Analiza rezultata testiranja provedenih na satu TZK-e • Analiza vrijednosti dobivenih mjerenjem tjelesne mase, bazalnog pulsa i krvnog tlaka • Izračun vlastitog ITM (indeksa tjelesne mase) • Kritički osvrt i opisna ocjena vlastitog stanja forme • Moj individualni plan za zdraviji život
Zadaci na području: a) znanja (materijalni)	<ul style="list-style-type: none"> - istražiti individualno stanje vlastitih tjelesnih sposobnosti i organizacije slobodnog vremena - istražiti stanje tjelesne forme na osnovu rezultata testiranja provedenih na satu TZK - odrediti tjelesnu masu, bazalni puls (puls u mirovanju), krvni tlak i ITM
b) vještina (funkcionalni)	- razvijanje individualnog pristupa prema vlastitim sposobnostima i zdravstvenom stanju
c) stavova (odgojni)	<ul style="list-style-type: none"> - razvijati samokontrolu i brigu za očuvanje zdravstvenog stanja i razine funkcionalno-motoričkih sposobnosti - prihvatiti potrebu za svakodnevnim tjelesnim vježbanjem tijekom cijelog života - usvojiti potrebe i težnje svakog pojedinca za optimalnim razvojem funkcionalno-motoričkih sposobnosti sa ciljem očuvanja zdravlja i kvalitete života
Preporuke za metodičku obradu	<p>Rad u skupinama:</p> <p>Učenička projektna skupina će na sat donijeti rezultate testiranja svih učenika s nastave TZK-e. Kritički osvrt i vrednovanje istih.</p> <p>Projektna skupina će zamoliti sve učenike da na sat dođu s izmjerenom tjelesnom masom, bazalnim pulsem i krvnim tlakom.</p> <p>Izračunavanje ITM-a (indeks tjelesne mase)</p> <p>Na osnovu dobivenih rezultata procijeniti i ocijeniti vlastito stanje forme</p> <p>Svaki će učenik opisno ocijeniti vlastito raspoloženje, tjelesnu kondiciju, radnu energiju, osjećaje...</p> <p>Svaki će učenik iznijeti svoj individualni plan za zdraviji život</p> <p>Rasprava</p>
Preporuke za rad s učenicima s posebnim odgojno – obrazovnim potrebama	<p>Uključiti učenika s posebnim potrebama u sve etape nastavne teme i ostvariti zadatke u skladu s njegovim individualnim mogućnostima i potrebama.</p> <p>Poštivati metodičke preporuke pod točkom 4.5.</p> <p>U izvedbenom programu predvidjeti aktivnosti za učenika s posebnim potrebama – individualizirati pristup.</p>
Korelacijske veze s drugim predmetima	<p>Biologija: Čovjek i zdravlje</p> <p>Tjelesna i zdravstvena kultura 3. razred SŠ</p>
Unutarnje korelacijske veze	<p>Uvodni modul</p> <p>Prevenција ovisnosti 3.r. TSS: Odgovornost za vlastito zdravlje</p>

3. modul

Program	Zdravstveni odgoj i obrazovanje
Područje/područja	PREVENCIJA OVISNOSTI
Razred	3. razred trogodišnje srednje škole
Naziv teme	ODGOVORNOST ZA VLASTITO ZDRAVLJE
Ključni pojmovi	ljusko tijelo, zdravlje, djelovanje sredstava ovisnosti
Nastavni sadržaji	<ul style="list-style-type: none"> • zdravlje kao prioritet u sistemu vrijednosti svakog pojedinca • funkcije pojedinih organa i kako sredstva ovisnosti djeluju na te funkcije • odgovornost svakog čovjeka za vlastito zdravlje • zarazne bolesti vezane uz zlouporabu sredstava ovisnosti
Zadaci na području a) znanja (materijalni)	<ul style="list-style-type: none"> - opisivati vrste sredstava ovisnosti koje se najčešće konzumiraju, te njihovog štetnog utjecaja na pojedine organe - nabrojiti zarazne bolesti, rizične skupine i najčešće načine prenošenja zaraznih bolesti vezanih uz zlouporabu sredstava ovisnosti - nabrojati mjesta i situacije u kojima se najčešće konzumiraju sredstva ovisnosti, vezano uz to i dob u kojoj se najčešće konzumira
b) vještina (funkcionalni)	<ul style="list-style-type: none"> - razvijati sposobnost da se prepozna osoba koja uzima sredstva ovisnosti - razvijati sposobnost da se preventivno djeluje na očuvanju svog zdravlja - razvijati sposobnost da se prihvate znanstvene činjenice o štetnom utjecaju sredstava ovisnosti, kritičnost u prikupljanju relevantnih činjenica - razvijati sposobnost prepoznavanja odluka koje mogu ugroziti zdravlje - razvijati sposobnost da se promijene loše navike
c) stavova (odgojni)	<ul style="list-style-type: none"> - prihvatiti odgovornosti za vlastito zdravlje - prihvatiti stav da mladi trebaju brinuti o vlastitom zdravlju - prihvatiti pozitivni stav prema stručnjacima i institucijama koji brinu za čovjekovo zdravlje - prihvatiti realan rizik, odnosno stav da se zlouporaba sredstava ovisnosti događa oko nas i u naše vrijeme
Preporuke za metodičku obradu	uvodno izlaganje uz demonstraciju slika/fotografija, koje će pripremiti grupa učenika rasprava interakcija među učenicima
Preporuke za rad s učenicima s posebnim odgojno – obrazovnim potrebama	Uključiti učenika s posebnim potrebama u sve etape nastavne teme i ostvariti zadatke u skladu s njegovim individualnim mogućnostima i potrebama. Poštivati metodičke preporuke pod točkom 4.5. U izvedbenom programu predvidjeti aktivnosti za učenika s posebnim potrebama – individualizirati pristup.
Korelacijske veze s drugim nastavnim programima	BIOLOGIJA (čovjekovo zdravlje, modul B) - vertikalna korelacija
Unutarnje korelacijske veze	Uvodni modul Prevencija nasilničkog ponašanja 3.r.TSŠ: Socijalna odgovornost Ljudska spolnost 3.r.TSŠ: Teme za raspravu prema izboru učenika Očuvanje zdravlja i kvaliteta života 3.r.TSŠ: U kakvoj sam formi? Moj plan za zdraviji život

4. modul

Program	Zdravstveni odgoj i obrazovanje
Područje/područja	PREVENCIJA OVISNOSTI KULTURA DRUŠTVENE KOMUNIKACIJE
Razred	3. razred trogodišnje srednje škole
Naziv teme	(PRE)POZNAVANJE NAČINA ZADOVOLJAVANJA SVOJIH POTREBA
Ključni pojmovi	zabava, zdrave aktivnosti, slobodno vrijeme
Nastavni sadržaji	<ul style="list-style-type: none"> • važnost zabave u životu mladih ljudi • načini zabave, afirmacija zdravih oblika zabave • reagiranje u rizičnim situacijama • izgradnja kritičnog stava prema zabavi bez granica • odgovornost za vlastito ponašanje
Zadaci na području a) znanja (materijalni)	<ul style="list-style-type: none"> - definirati razloge koje mladi najčešće navode za uzimanje sredstava ovisnosti - nabrojati kratkoročne i dugoročne štetne posljedice koje mogu nastati ukoliko je uzimanje sredstava ovisnosti vezano uz zabavu - definirati rizične situacije, te moguće načine reagiranja - nabrojati alternative za zabavljanje bez sredstava ovisnosti – strukturirane slobodne aktivnosti
b) vještina (funkcionalni)	<ul style="list-style-type: none"> - razvijati odgovornost za vlastito ponašanje u svakoj situaciji - moći prepoznati svoje emocionalne potrebe - moći prepoznati nepoželjno ponašanje kod drugih, učiti na tuđim greškama - moći prepoznati svoj način zabave, svoje viđenje zabavljanja - razvijati samopoštovanje, sposobnost da o sebi razmišljaju kao o zabavnoj, društvenoj osobi - razvijati motiviranost za uključivanje u strukturirane slobodne aktivnosti
c) stavova (odgojni)	<ul style="list-style-type: none"> - prihvatiti odluku da ne uzimanje sredstava ovisnosti postane životni stil („predobar sam da bih uzimao drogu“) - prihvatiti stav da se uzimanje droga ne može kontrolirati - pokazati spremnost neprihvatanja ili napuštanja zablude da su osobe koje uzimaju sredstva ovisnosti aktivnije i zanimljivije, te da se više zabavljaju
Preporuke za metodičku obradu	uvodno izlaganje uz demonstraciju slika/fotografija, koje će pripremiti grupa učenika rasprava interakcija među učenicima
Preporuke za rad s učenicima s posebnim odgojno – obrazovnim potrebama	Uključiti učenika s posebnim potrebama u sve etape nastavne teme i ostvariti zadatke u skladu s njegovim individualnim mogućnostima i potrebama. Poštivati metodičke preporuke pod točkom 4.5. U izvedbenom programu predvidjeti aktivnosti za učenika s posebnim potrebama – individualizirati pristup.
Korelacijske veze s drugim nastavnim programima	nema
Unutarnje korelacijske veze	Uvodni modul

5. modul

Program	Zdravstveni odgoj i obrazovanje
Područje	LJUDSKA SPOLNOST
Razred	3. razred trogodišnje srednje škole
Naziv teme	ZNAKOVI PREPOZNAVANJA PLODNOSTI
Ključni pojmovi	znanje o plodnosti, menstruacijski ciklus, cervikalna sluz, oplodnja/začeće
Nastavni sadržaji	<ul style="list-style-type: none"> ○ Muška stalna i ženska periodična plodnost ○ Tipovi menstruacijskih ciklusa, duljina ciklusa, varijacije ciklusa ○ Zapažanje promjena cervikalne sluzi; kada i uz koje uvjete je moguća trudnoća ○ Znanje o plodnosti žene i muškarca kao temelj aktualnih prirodnih metoda planiranja začeća: ovulacijska (Billingsova) metoda i simptotermalna metoda ○ Razlike između prirodnog planiranja začeća i umjetnog (kontracepcije) u kontekstu cjelovitosti odnosa muškarca i žene ○ Vlastito svakodnevno praćenje i bilježenje u tablicu znakova tijela o procesima tijekom ciklusa (djevojke) i osjećaja i raspoloženja pomoću simbola (svi)
Zadaci na području:	Učenice/učenici će:
a) znanja (materijalni)	<ul style="list-style-type: none"> - nadopuniti/proširiti znanje o muškoj i ženskoj anatomiji i fiziologiji - (re)definirati pojam plodnosti - prepoznati prednost znanja o plodnosti u svrhu planiranja začeća/trudnoće - definirati činjenice i otkriti predrasude vezane uz aktualne prirodne metode planiranja začeća - analizirati kako kontracepcija pospješuje odvajanje spolnog odnosa od cjelovitog odnosa i ljubavi žene i muškarca
b) vještina (funkcionalni)	- moći pratiti, prepoznavati i povezivati vlastite znakove plodnosti (djevojke), osjećaje i raspoloženja
c) stavova (odgojni)	<ul style="list-style-type: none"> - upoznavanjem samog sebe razvijati svijest o vrijednosti vlastitog tijela i poštovanje sebe i drugih - razvijati svijest o tome kako kontraceptivna sredstva mijenjaju bit spolnog čina jer ne respektiraju cjelovitu prirodu odnosa žene i muškarca, koja je u svojoj biti složena, ali i fascinantno skladna - razvijati poštovanje prema ljudskoj spolnosti i prema ljepoti i vrijednosti ljudskog života
Preporuke za metodičku obradu	Prezentacija učeničke projektne skupine o plodnosti žene i muškarca uz pomoć slika i shematskih prikaza. Slijede nadopune i pojašnjenja nastavnika.
Preporuke za rad s učenicima s posebnim odgojno – obrazovnim potrebama	Uključiti učenika s posebnim potrebama u sve etape nastavne teme i ostvariti zadatke u skladu s njegovim individualnim mogućnostima i potrebama. Poštivati metodičke preporuke pod točkom 4.5. U izvedbenom programu predvidjeti aktivnosti za učenika s posebnim potrebama – individualizirati pristup.
Korelacijske veze s drugim nastavnim programima	Biologija 3.r.: cjelina "Spolni i reproduktivni sustav"
Unutarnje korelacijske veze	Uvodni modul Prevenција ovisnosti 3.r.: Odgovornost za vlastito zdravlje

6. modul

Program	Zdravstveni odgoj i obrazovanje
Područje	LJUDSKA SPOLNOST KULTURA DRUŠTVENE KOMUNIKACIJE
Razred	3. razred trogodišnje srednje škole
Naziv teme	HODANJE, VEZA, BRAK
Ključni pojmovi	hodanje, veza
Nastavni sadržaji	<ul style="list-style-type: none"> ○ Kako prepoznati "pravu/pravog" i ostvariti "pravu" ljubav ○ Smisao, sadržaj i očekivanja od hodanja i veze ○ Brak: privremena ili trajna odluka/obećanje? ○ Ljepota opredjeljenja, prijateljstva, ljubavi i povjerenja u braku kao zajednici muškarca i žene iza koje stoji zrela, slobodna, trajna i ekskluzivna odluka baš za TU osobu ○ Smisao i značenje seksualne intimnosti u braku
Zadaci na području:	Učenice/učenici će:
a) znanja (materijalni)	<ul style="list-style-type: none"> - istraživati smisao, sadržaj i očekivanja od veze i razloge uspjeha/neuspjeha veze - otkrivati značenje i vrijednost braka kao trajne i vjerne zajednice utemeljene na ljubavi, slobodnoj odluci, prijateljstvu i povjerenju
b) vještina (funkcionalni)	<ul style="list-style-type: none"> - razmišljati o pravom smislu hodanja / veze i razvijati sposobnost odabrati trenutak za ulazak u vezu u kojoj će moći ostvariti taj smisao - razvijati sposobnost analiziranja kako njihovo sadašnje ponašanje utječe na kasnije uspješno ostvarivanje trajnog i vjernog zajedništva s drugom osobom u ljubavi i povjerenju odnosno sretnog braka - razvijati sposobnost da svoju spolnost žive u optimizmu i slobodi da je intimno izraze tek kad ona bude mogla odražavati svoj stvarni smisao i značenje
c) stavova (odgojni)	<ul style="list-style-type: none"> - razvijati svijest da se stjecanjem navike ulaska u veze s površnim i krivim motivima gubi sposobnost ostvarivanja veze s dubljim i pravim motivima - razvijati svijest o ostvarenju kvalitetne veze, temeljene na ljubavi, poštovanju, uvažavanju osobitosti i posebnosti partnera, odgovornosti i drugim preduvjetima za uspješnu i kvalitetnu vezu - razvijati svijest o tome da je spolni odnos fizička oznaka predanja jedne osobe drugoj i da on dobiva svoj stvarni smisao <u>samo u cjelovitom odnosu utemeljenom na ljubavi između muškarca i žene u trajnoj i vjernoj zajednici (braku)</u>
Preporuke za metodičku obradu	Rad u manjim grupama i prezentacija zaključaka o hodanju i vezi. Slijedi razredna rasprava.
Preporuke za rad s učenicima s posebnim odgojno – obrazovnim potrebama	Uključiti učenika s posebnim potrebama u sve etape nastavne teme i ostvariti zadatke u skladu s njegovim individualnim mogućnostima i potrebama. Poštivati metodičke preporuke pod točkom 4.5. U izvedbenom programu predvidjeti aktivnosti za učenika s posebnim potrebama – individualizirati pristup.
Korelacijske veze s drugim nastavnim programima	Vjeronauk:3.r.: cjelina "Čovjek kao moralno biće"
Unutarnje korelacijske veze	Uvodni modul

7. modul

Program	Zdravstveni odgoj i obrazovanje
Područje	LJUDSKA SPOLNOST KULTURA DRUŠTVENE KOMUNIKACIJE
Razred	3. razred trogodišnje srednje škole
Naziv teme	TEME ZA RASPRAVU PREMA IZBORU UČENIKA (1)
Ključni pojmovi	djeca, brak na probu, pobačaj, preljub, rastava
Nastavni sadržaji	<ul style="list-style-type: none"> ○ Djeca: smetnja ili radost? teret ili privilegija? radamo li ih za sebe ili za njih? zašto ih mnogi danas ne žele? što znači odgovorno roditeljstvo?* ○ Život zajedno (kohabitacija), brak "na probu" ○ (Neplanirana) trudnoća u tinejdžerskoj dobi – problemi i kako ih riješiti ○ Dijete na putu: odgovornost i majke i oca ○ Sklapanje braka zbog/povodom djeteta na putu ○ Pobačaj: pravo majke na izbor ili pravo djeteta na život? Posljedice pobačaja ○ Preljub (nevjera) ○ Nasilje u obitelji ○ Rastava braka
Zadaci na području: a) znanja (materijalni)	<p>Učenice/učenici će:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ispitivati i analizirati kriterije odgovornog roditeljstva - definirati pojmove kao što su brak na probu, preljub i sl. - istraživati i izražavati mišljenja o svim aktualnim temama vezanim uz spolnost i brak
b) vještina (funkcionalni)	- razvijati kritički odnos prema stavovima društva i medija o tim temama
c) stavova (odgojni)	<ul style="list-style-type: none"> - razvijati spoznaju o tome da se brak odnosno potpuno predani odnos već po samoj svojoj definiciji ne može "isprobati" - razvijati svijest o tome da je dijete mogući rezultat svakog spolnog odnosa i da je to dijete odgovornost i njegove majke i njegova oca - razvijati spoznaju da, kada se razmišlja o pobačaju, rješenje koje ide protiv života nikada i ni za koga nije "jedino" niti dobro - razvijati spoznaju da razlozi rastave braka često leže u krivim motivima ulaska u brak i u lošim predispozicijama osoba koje ulaze u brak odnosno njihovoj nesposobnosti za pravu ljubav - razvijati svijest da već njihovo sadašnje ponašanje i stavovi utječu na predispozicije za uspješan brak odnosno sposobnost za pravu ljubav - razvijati svijest o tome da su odluke o roditeljstvu prvenstveno povezane s ljestvicom životnih vrijednosti roditelja i njihovom spremnošću za ljubav, a manje s materijalnim okolnostima, iako se one često stavljaju u prvi plan kao opravdanje za mali broj djece - težiti razvitku zdravih vlastitih seksualnih ideja, stavova i vrijednosti - postati sposobni uklopiti te ideje, stavove i vrijednosti u vlastiti život
Preporuke za metodičku obradu	Postavljanje pitanja i poticaj na razgovor/raspravu o navedenim temama.
Preporuke za rad s učenicima s posebnim odgojno – obrazovnim potrebama	<p>Uključiti učenika s posebnim potrebama u sve etape nastavne teme i ostvariti zadatke u skladu s njegovim individualnim mogućnostima i potrebama.</p> <p>Poštivati metodičke preporuke pod točkom 4.5.</p> <p>U izvedbenom programu predvidjeti aktivnosti za učenika s posebnim potrebama – individualizirati pristup.</p>
Korelacijske veze s drugim nastavnim programima	<p>Etika 3.r.: cjelina "Medicinska bioetika"</p> <p>Vjeronauk 3.r.: cjelina "Čovjek kao moralno biće"</p>
Unutarnje korelacijske veze	<p>Uvodni modul</p> <p>Prevenција nasilničkog ponašanja 3.r.: Socijalna odgovornost</p>

8. modul

Program	Zdravstveni odgoj i obrazovanje
Područje	LJUDSKA SPOLNOST KULTURA DRUŠTVENE KOMUNIKACIJE
Razred	3. razred trogodišnje srednje škole
Naziv teme	TEME ZA RASPRAVU PREMA IZBORU UČENIKA (2)
Ključni pojmovi	promiskuitet, reproduksijske tehnologije, pornografija, prostitucija
Nastavni sadržaji	<ul style="list-style-type: none"> ○ Seks prije/izvan braka ○ Mijenjanje partnera, slobodne veze, seksualne "slobode", promiskuitet ○ Homoseksualnost ○ Sterilizacija ○ Neplodnost ○ Posvajanje djece ○ Reprodukcijske tehnologije (metode potpomognute oplodnje): razlika između onih koje pomažu prirodi i onih koje zamjenjuju prirodu (in vivo i in vitro) ○ Majke – surrogati, transplantacija embrija ○ Kloniranje ○ Nastranosti, pedofilija ○ Seksualno zlostavljanje ○ Prostitucija ○ Pornografija, pornografska industrija
Zadaci na području:	Učenice/učenici će:
a) znanja (materijalni)	- istraživati i izražavati mišljenja o svim aktualnim temama vezanim uz spolnost
b) vještina (funkcionalni)	- razvijati kritički odnos prema stavovima društva i medija o tim temama
c) stavova (odgojni)	- težiti razvitku zdravih vlastitih seksualnih ideja, stavova i vrijednosti - postati sposobni uklopiti te ideje, stavove i vrijednosti u vlastiti život
Preporuke za metodičku obradu	Postavljanje pitanja i poticaj na razgovor/raspravu o navedenim temama.
Preporuke za rad s učenicima s posebnim odgojno – obrazovnim potrebama	Uključiti učenika s posebnim potrebama u sve etape nastavne teme i ostvariti zadatke u skladu s njegovim individualnim mogućnostima i potrebama. Poštivati metodičke preporuke pod točkom 4.5. U izvedbenom programu predvidjeti aktivnosti za učenika s posebnim potrebama – individualizirati pristup.
Korelacijske veze s drugim nastavnim programima	Vjeronauk 4.r.: cjelina "Čovjek kao moralno biće" Etika 3.r.: cjelina "Medicinska bioetika"
Unutarnje korelacijske veze	Uvodni modul Prevenција nasilničkog ponašanja 3.r.: Socijalna odgovornost; Za društvo mira i protiv nasilja Prevenција ovisnosti 3.r.: Odgovornost za vlastito zdravlje

9. modul

Program	Zdravstveni odgoj i obrazovanje
Područje/područja	PREVENCIJA NASILNIČKOG PONAŠANJA KULTURA DRUŠTVENE KOMUNIKACIJE
Razred	3. razred trogodišnje srednje škole
Naziv teme	SOCIJALNA ODGOVORNOST
Ključni pojmovi	Mirotvornost, solidarnost, odgovornost za druge
Nastavni sadržaji	<ul style="list-style-type: none"> • 45 minutni film (uradak samih učenika, kao vlastiti doprinos prevenciji nasilja)
Zadaci na području	- analizirati uzroke nasilja i osobnu odgovornost za prevenciju nasilja
a) znanja (materijalni)	
b) vještina (funkcionalni)	- razvijati sposobnost aktivnog mirotvornog djelovanja
c) stavova (odgojni)	- razvijati stav o potrebi sudjelovanja u izgradnji klime protiv nasilja u društvu
Preporuke za metodičku obradu	Učenici sami vode sat – prikazuju film.
Preporuke za rad s učenicima s posebnim odgojno – obrazovnim potrebama	Uključiti učenika s posebnim potrebama u sve etape nastavne teme i ostvariti zadatke u skladu s njegovim individualnim mogućnostima i potrebama. Poštivati metodičke preporuke pod točkom 4.5. U izvedbenom programu predvidjeti aktivnosti za učenika s posebnim potrebama – individualizirati pristup.
Korelacijske veze s drugim nastavnim programima	Vjeronauk: Čovjek kao moralno biće
Unutarnje korelacijske veze	Uvodni modul Ljudska spolnost 3.r.TSŠ: Teme za raspravu prema izboru učenika Prevencija ovisnosti 3.r.TSŠ: Odgovornost za vlastito zdravlje

10. modul

Program	Zdravstveni odgoj i obrazovanje
Područje/područja	PREVENCIJA NASILNIČKOG PONAŠANJA KULTURA DRUŠTVENE KOMUNIKACIJE
Razred	3. razred trogodišnje srednje škole
Naziv teme	ZA DRUŠTVO MIRA I PROTIV NASILJA
Ključni pojmovi	Prihvatanje razlika, mirotvornost, uvažavanje, solidarnost, posljedice, odgovornost za sebe i druge
Nastavni sadržaji	<ul style="list-style-type: none"> • Svjedočenje učenika o iskustvu prihvaćene odgovornosti za sebe i svoje prijatelje • Kako vidim svoj budući doprinos u izgradnji društva bez nasilja
Zadaci na području	- analizirati očekivane situacije u kojima će moći preuzeti mirotvornu ulogu
a) znanja (materijalni)	
b) vještina (funkcionalni)	- razvijati sposobnost svjedočenja spremnosti za pomoć drugima - razvijati sposobnost planiranja svoje buduće mirotvorne akcije
c) stavova (odgojni)	- obvezati se za mirotvorno djelovanje ubuduće - razvijati osobno opredjeljenje za izgradnju društva mira
Preporuke za metodičku obradu	Počinja razgovor koji se u početku usmjerava na razmišljanja učenika o temama i oblicima nasilja koji po njihovu mišljenju nisu dotaknuti u njihovu zajedničkom trogodišnjem radu. Posebno će se svaki učenik osvrnuti na rezultat djelovanja u paru tj. na procjenu uspjeha preuzimanja odgovornosti za osjećaj zadovoljstva socijalnom prihvaćenošću drugog učenika.
Preporuke za rad s učenicima s posebnim odgojno – obrazovnim potrebama	Uključiti učenika s posebnim potrebama u sve etape nastavne teme i ostvariti zadatke u skladu s njegovim individualnim mogućnostima i potrebama. Poštivati metodičke preporuke pod točkom 4.5. U izvedbenom programu predvidjeti aktivnosti za učenika s posebnim potrebama – individualizirati pristup.
Korelacijske veze s drugim nastavnim programima	Vjeronauk 3.r.TSŠ: Čovjek kao moralno biće
Unutarnje korelacijske veze	Uvodni modul Ljudska spolnost 3.r.TSŠ: Teme za raspravu prema izboru učenika

7.4.4. Očekivani rezultati za 3. razred (znanje, sposobnosti, stajališta, vještine, vrijednosti...)

- razviti sposobnost aktivnog uključivanja u nastavu
- razviti sposobnost slušanja tuđeg mišljenja bez upadica i ismijavanja
- razviti sposobnost jasnog izražavanja vlastitih misli, ideja i osjećaja
- razviti poštovanje prema svakoj osobi bez obzira na neslaganje u mišljenjima
- razviti stav da su svi u grupi jednako važni i da imaju jednako dostojanstvo
- razviti sposobnost držanja diskrecije
- razviti sposobnost za protunasilno i mirotvorno djelovanje i osobno predjeljenje za izgradnju društva mira i svjedočenje spremnosti za pomoć drugima
- razviti spoznaju o važnosti vlastitog zdravlja kao prioritet u sistemu vrijednosti
- razviti sposobnost prepoznavanja različitih situacija koje mogu ugroziti zdravlje i štetnih posljedica koje može uzrokovati konzumiranje sredstava ovisnosti u svrhu zabave
- prepoznati alternative za zabavu bez sredstava ovisnosti
- spoznati koji su načini zdravih oblika zabave i biti spremni afirmirati takve oblike zabave
- razviti svijest o potrebi stalnog unapređivanja stanja zdravlja putem tjelesnih aktivnosti
- usvojiti sposobnosti testiranja i procjene nekih od pokazatelja stanja zdravlja i tjelesne kondicije
- zauzeti stavove koje će moći argumentirano zagovarati u društvu
- proširiti i produbiti znanje o muškoj i ženskoj anatomiji, fiziologiji i plodnosti
- usvojiti bitne činjenice vezane uz aktualne prirodne metode planiranja obitelji
- razviti sposobnost prosuđivanja pravog smisla hodanja i veze i prepoznavanja trenutka u kojem se taj smisao bude mogao ostvariti
- razviti svijest o značenju i vrijednostima braka kao trajne i vjerne zajednice utemeljene na ljubavi, slobodnoj odluci, prijateljstvu i povjerenju
- razviti svijest da spolni odnos dobiva svoj pravi smisao samo u cjelovitom odnosu utemeljenom na ljubavi između muškarca i žene u trajnoj i vjernoj zajednici
- razviti sposobnost prepoznavanja faktora uspješnosti braka i svijest o važnosti komunikacije u braku/obitelji i ljestvice životnih vrijednosti
- usvojiti i razumjeti pojam odgovornog roditeljstva
- razviti kritički odnos prema stavovima društva i medija vezanim uz spolnost
- napredovati u izgradnji vlastitih stavova i vrijednosti vezanim uz sve aktualne teme o spolnosti i razviti sposobnost uklapanja tih stavova i vrijednosti u vlastiti život

7.4.5. Popis tema za rad s roditeljima na roditeljskim sastancima u 3. razredu

Program	Zdravstveni odgoj i obrazovanje
Razred	3. razred trogodišnje srednje škole
Naziv teme	RODITELJSKI SASTANCI
Nastavni sadržaji	<ol style="list-style-type: none"> 1. Anketa za roditelje na početku programa: O čemu bi voljeli da njihova djeca ove godine uče i razgovaraju u sklopu programa 2. Upoznavanje roditelja s temama, sadržajima, nastavnicima i načinom provođenja programa 3. Predložene teme: <ul style="list-style-type: none"> ○ Utjecaj i stavovi društva o braku i obitelji ○ Uloga roditelja u procesu osamostaljivanja njihove djece: do kada dijete treba tretirati kao "dijete"? ○ Odnos roditelja prema životnim odlukama njihove djece: odabiru zanimanja, odabiru životnog partnera i sl. ○ Važnost održavanja obiteljske povezanosti u promijenjenim okolnostima uspostavljanjem novih odnosa i novih oblika komunikacije ○ Razvoj ovisnosti – put od prvog eksperimenta do ovisnosti (eksperiment, rekreativno uzimanje, problematično uzimanje, ovisnost) ○ Posljedice zloporabe /etičke, socijalne, zakonske, ekonomske, zdravstvene/ ○ Prepoznavanje simptoma zloporabe droga prema vrsti sredstva ovisnosti ○ Vrste sredstava ovisnosti-prema djelovanju na mozak ○ Nasilje na osnovi nerazumijevanja i neprihvatanja razlika u pripadnosti (spolnih, rasnih, etničkih, razlika u bogatstvu i moći; razlika u tjelesnim i mentalnim ograničenjima) ○ Socijalna odgovornost za društvo mira i nenasilja ○ Prikazivanje filma kojeg su snimili sami učenici ○ Kako unaprijediti i zadržati navike tjelesne aktivnosti među učenicima? 4. Anketa za roditelje na kraju programa: Kako su zadovoljni utjecajem programa na njihovu djecu

8. VREDOVANJE I SAMOVREDNOVANJE (EVALUACIJA)

Proces evaluacije uključuje mjerenje utjecaja programa kako bi se ispitala njegova učinkovitost, odnosno u kojoj su mjeri ispunjeni postavljeni ciljevi te postoji li potreba za modificiranjem nekih aspekata programa. Zbog toga evaluacija bitno utječe na buduće planiranje programa.

Potrebno je razviti strategiju vrednovanja postignuća za cijeli program. Program treba evaluirati s više aspekata, i na početku i na kraju provedbe programa te obuhvatiti sve čimbenike uključene i povezane ovim programom.

8.1. Evaluacija s pozicije nastavnika

Potrebno je provesti anketu među nastavnicima koji će provoditi program. Na početku programa ispitat će se znanja i stavovi nastavnika, njihove procjene o predznanju i stavovima učenika te očekivanja od provedbe programa. Na kraju programa utvrdit će se promjene u znanju i stavovima nastavnika, procjenama u stavovima i predznanju učenika te pozitivne i negativne strane programa po mišljenju nastavnika kako bi se program u skladu s njima po potrebi modificirao.

8.2. Evaluacija s pozicije učenika

Potrebno je provesti anketu među učenicima uključenima u program. Na početku programa ispitat će se znanja, vještine i stavovi učenika te njihov interes za pojedine teme i sadržaje koji su predviđeni u programu. Na kraju će se ponoviti isto ispitivanje kako bi se utvrdilo je li provođenje programa dovelo do pozitivnih promjena u znanjima i stavovima učenika, koje vještine su učenici usvojili te u kojoj mjeri je zastupljenost pojedinih tema i sadržaja programa bila u skladu s njihovim interesima za te teme i sadržaje. Učenike će se potaknuti da daju svoje prijedloge za dodatne teme i sadržaje te svoje primjedbe i prijedloge o načinu izvođenja programa, nastavnicima i sl. kako bi se program tome prilagodio.

Vrednovanje s pozicije učenika treba pružiti učenicima intelektualna oruđa ("intellectual tools") za spoznavanje i vrednovanje vlastitog procesa učenja kroz:

- bilježenje osobnog napretka
- postavljanje vlastitih ciljeva
- pregovaranje i utvrđivanje vlastitih putova
- bilježenje vlastitih postignuća
- identificiranje vlastitih potreba.

8.3. Evaluacija s pozicije roditelja

Potrebno je provesti anketu među roditeljima čija su djeca uključena u program te koji su i sami uključeni u program putem sudjelovanja na roditeljskim sastancima. Na početku programa trebalo bi ispitati znanja i stavove roditelja te njihove želje u pogledu tema, sadržaja i načina izvođenja programa s njihovom djecom, a na kraju ponoviti isto ispitivanje. Time bi se utvrdilo je li kod roditelja došlo do promjene u znanjima i stavovima, jesu li kod djece uočili pozitivne promjene koje se mogu pripisati utjecaju provedenog programa te u kojoj mjeri je zastupljenost pojedinih tema i sadržaja programa bila u skladu s njihovim željama. Roditelje će se potaknuti da daju svoje primjedbe i prijedloge o dodatnim temama i sadržajima, načinu izvođenja programa, nastavnicima i sl. U skladu s interesima i željama roditelja program se može modificirati.

Osim provedbe evaluacije na početku i na kraju programa, ona se po potrebi može provoditi i tijekom provedbe programa. U toj fazi utvrđuje se provodi li se program po planu i dovodi li do očekivanih rezultata.

Podatke dobivene evaluacijom nastavnika, učenika i roditelja potrebno je obraditi adekvatnim statističkim metodama. U skladu s rezultatima evaluacije, u slučaju potrebe, program se može modificirati.

9. MATERIJALNI, FINACIJSKI I KADROVSKI UVJETI

9.1. Materijalni uvjeti

9.1.1. Učionica

Kao što je navedeno u poglavlju o metodičkoj usmjerenosti programa, za njegovo provođenje potrebno je osigurati primjereni prostor u kojem će se moći postići pozitivna i ugodna radna atmosfera. Bilo bi poželjno da mjesto izvođenja programa bude uvijek isto odnosno da se ne mijenja iz sata u sat, kako bi se izbjeglo "traženje" učionice na početku sata, a i zbog toga što je uvijek potrebno neko vrijeme da se učenici priviknu na novi prostor.

Za module iz područja spolnosti u kojima je predviđeno odvojiti djevojčice i dječake vjerojatno će biti potrebno osigurati dvije učionice.

9.1.2. Nastavna sredstva i pomagala

Djeca i mladi ljudi danas izloženi su stalnom i intenzivnom utjecaju audiovizualnih poruka koje snažno utječu na formiranje njihove svijesti. Kako bi i ovaj program mogao tome "konkurirati" i postigao jačinu svoje odgojne poruke kod učenika, potrebno je voditi računa da se njegovo izvođenje, koliko je god moguće, učini atraktivnim i zanimljivim te potakne učenike na aktivno sudjelovanje.

Stoga se uz klasična nastavna pomagala (kreda i ploča) predlaže pojačana uporaba audiovizualnih nastavnih sredstava (filmovi na VHS-u i DVD-u, projekcije na LCD-u, projekcije na grafoskopu i sl.), zatim crteži, poster, knjižice, brošure, izresci iz tinejdžerskih časopisa i novina, eventualno snimljeni inserti iz filmova, emisija i sl.

Od elektroničke opreme škola bi trebala osigurati barem grafoskop, televizor, video i DVD uređaj, a po mogućnosti i opremu za LCD projekcije.

Osim toga, potrebno je osigurati potrošni materijal kao što su papiri, plakati, diskete, kazete, CD-ovi i DVD-ovi za snimanje i sl. Trebala bi postojati i mogućnost fotokopiranja ili printanja pisanih materijala za podjelu.

9.2. Finacijski uvjeti

9.2.1. Troškovi za nastavna sredstva i pomagala

Materijalni troškovi za izvođenje nastave bit će:

- audiovizualna nastavna sredstva: grafoskop, televizor, video i DVD uređaj, eventualno kompjutor (laptop) i LCD projektor
- knjižice, brošure, letci, VHS kazete, DVD-ovi, CD-ovi
- potrošni materijal: papir i sl.
- troškovi fotokopiranja.

9.2.2. Financiranje rada nastavnika

U ovom prijedlogu eksperimentalnog programa zdravstvenog odgoja i obrazovanja predviđeno je da nastavnici koji provode program budu školski nastavnici zaposleni u školi. Obzirom da će izvođenje ovog programa biti dio godišnjeg plana i programa rada škole, provođenje programa bit će dio neposrednog rada s učenicima u razredu i ući će u normu rada i redovna zaduženja nastavnika koji ga provode. U tom smislu potrebno je osigurati sredstva za rad nastavnika za taj dio izvođenja nastave, jednako kao i za svaki drugi redovni predmet ili izvannastavnu aktivnost.

U slučaju da nastavnik koji provodi program nije zaposlenik škole, njegov rad treba financirati na način kao što se i inače financiraju vanjski suradnici škole.

Osim troškova financiranja nastavnika koji provode program, treba predvidjeti i eventualne troškove za goste predavače (honorar, putne troškove i dr.)

9.2.3. Troškovi edukacije i stručnog usavršavanja nastavnika

Za nastavnike koji će provoditi program predviđen je proces stručne edukacije u vidu stručnih seminara, radionica, literature i sl. Uz temeljno stručno osposobljavanje na temelju kojeg nastavnik može početi provoditi program, predviđeno je trajno stručno usavršavanje nastavnika u vidu dodatnih stručnih seminara, radionica, literature i sl.

Troškovi edukacije i stručnog usavršavanja nastavnika bit će:

- kotizacije za stručne seminare i radionice
- literatura: knjige, brošure, pisani materijali i sl.
- potrošni materijal: papir i sl.
- putni troškovi
- troškovi boravka.

9.2.4. Ostali troškovi

Među ostale troškove, primjerice, spadaju:

- troškovi organiziranja mogućih susreta, prezentacija i natjecanja učenika u školi i izvan škole
- putni troškovi i troškovi boravka učenika i nastavnika u slučaju putovanja u druga mjesta na susrete, natjecanja i sl.
- nagrade za učenike i nastavnike.

9.2.5. Procjena broja sati rada nastavnika tjedno u provođenju programa

Pretpostavke:

- škola ima po šest razrednih odjeljenja u 1, 2. i 3. razredu (ukupno 18)
- nastava se odvija 35 tjedana godišnje
- program zdravstvenog odgoja i obrazovanja traje 12 sati godišnje po razredu (ukupno 216 sata)
- tome treba dodati satove za roditeljske sastanke (5 po razredu, ukupno 90 sati) i sat za uvodne dogovore (1 sat po razredu, ukupno 18 sati)
- to je ukupno 324 sata neposrednog odgojno obrazovnog rada godišnje (po školi).

U slučaju 3 nastavnika programa po školi:

324 sati godišnje podijeljeno na 3 nastavnika je 108 sati godišnje po nastavniku odnosno cca. 3 sata tjedno neposrednog rada po nastavniku (ili 6 sata tjedno u zaduženjima).

9.3. Kadrovski uvjeti

9.3.1. Sustav stalnog voditelja

Iskustvo u radu s učenicima u područjima predviđenima u programu zdravstvenog odgoja i obrazovanja pokazuje da sustav u kojem se izmjenjuju gosti predavači donosi daleko slabije rezultate od sustava stalnog voditelja. Naime, kao što je rečeno u poglavlju o metodičkoj usmjerenosti programa, potrebno je određeno vrijeme da bi se razvila kvalitetna podegoška komunikacija, atmosfera povjerenja i otvoreni odnos između učenika i nastavnika.

S druge pak strane, kada bi se sve razrednike, a to je većina nastavnika u školi, prisililo da idu na dodatnu edukaciju i vode program sa svojim razredom, vjerojatno bi dobar dio njih to shvatio kao nametnuti teret.

Stoga se u ovom prijedlogu programa zdravstvenog odgoja i obrazovanja predlaže sustav u kojem će u svakoj školi postojati po nekoliko (ovisno o veličini škole) voditelja programa koji zadovoljavaju potrebne preduvjete (prije svega afinitet i osobnu želju) i koji bi se dodatno educirali. Budući da bi oni provodili program s više grupa, više bi se tome posvetili i dublje ušli u problematiku nego da taj posao rade svi razrednici u školi sa po samo jednom grupom. Preporuča se da među stalnim voditeljima programa, uz učitelje i nastavnike, budu i školski stručni suradnici: socijalni pedagozi, psiholozi, defektolozi, socijalni radnici, knjižničari i sl.

9.3.2. Nastavnici /voditelji programa i vrsta stručne spreme

Stalni voditelji programa su nastavnici viših razreda osnovne škole i srednje škole, koji za rad u školi po Zakonu o osnovnom školstvu (N.N.br.59/90, br.26/93, br.27/93, br.7/96, br.59/01, br.114/01) i Zakonu o srednjem školstvu (N.N.br.19/92, br.26/93, br.50/95, br.59/01, br.114/01) moraju imati propisanu stručnu spremu (VSS) i pedagoško, psihološko i metodičko obrazovanje.

Uz stalne voditelje programa mogu se, povremeno, kao gosti predavači pozivati stručnjaci za pojedina područja (npr. školski liječnici, školske medicinske sestre i drugi stručnjaci).

9.3.3. Stručne kompetencije nastavnika za izvođenje programa (profesionalni razvoj)

Da bi mogli postati voditelji programa u školama, nastavnici viših razreda osnovne škole i srednje škole trebaju se dodatno stručno osposobiti odnosno:

1. završiti temeljnu stručnu edukaciju prije početka provođenja programa
Za buduće nastavnike programa zdravstvenog odgoja i obrazovanja organizirat će se stručni seminari i radionice i osigurati stručna literatura. U sklopu temeljne stručne edukacije nastavnici će se osposobiti za sadržajni, metodički i komunikološki aspekt provođenja programa u svim područjima programa zdravstvenog odgoja i obrazovanja. Nastavnici će se upoznati sa specifičnim tehnikama koje će im pomoći u radu s učenicima kako bi oni, u skladu s ciljevima programa, povećali svoje znanje, razvili vještine i usvojili stavove.

2. uključiti se u proces trajnog stručnog usavršavanja tijekom provođenja programa
Za nastavnike koji su počeli provoditi program organizirat će se proces trajnog stručnog usavršavanja u vidu dodatnih stručnih seminara, radionica i stručne literature. Obzirom da sva područja programa zdravstvenog odgoja i obrazovanja obiluju izrazito aktualnim životnim temama i sadržajima, od ključne je važnosti da, ne samo program kao takav, već i nastavnici koji ga provode, budu u tijeku s najnovijim stručnim spoznajama i preporučenim odgojnim smjernicama. Drugim riječima, potrebno je redovito ažuriranje i unošenje promjena u stručne kompetencije nastavnika, napose kod znanja, kao i pristupa nastavi i učenicima.

9.3.4. Ostale kompetencije nastavnika (osobni razvoj)

Stručna osposobljenost i kvalificiranost nastavnika ovog programa sama po sebi nije dovoljna za njegovo kvalitetno provođenje. Od velike su važnosti i ljudske kompetencije nastavnika i njegov osobni razvoj. Zapravo osoba nastavnika je presudna za uspjeh ovog programa.

Osnovni preduvjeti da neki nastavnik uopće bude kandidat za nastavnika ovog programa i pristupi stručnoj edukaciji jesu:

- osobni afinitet i duboko razumijevanje potreba za provođenjem programa zdravstvenog odgoja
- dobrovoljna i slobodna odluka da se bude nastavnik ovog programa
- prethodno pozitivno stručno i odgojno iskustvo i uspjeh u radu i odnosu s učenicima i ostalim nastavnicima
- uravnoteženost, samokritičnost i otvorenost za samopromišljanje, unapređivanje i izvlačenje pouka iz iskustva i prakse.

O ovim potrebnim preduvjetima trebali bi voditi računa ne samo potencijalni nastavnici ovog programa, već i ravnatelji škola i ostali koji će izabirati kandidate za njegovo provođenje.

Nastavnici koji provode program trebali bi imati i daljnje ljudske karakteristike i sposobnosti:

- biti sposoban provoditi nastavu koju će prvenstveno karakterizirati interaktivni oblici uključenosti učenika
- u svom odnosu prema učenicima biti iskren, taktičan, dobronamjeran, topao, otvoren, opušten, spontan, vedar, zanimljiv, po mogućnosti sa smislom za šalu
- ulijevati učenicima stručno i ljudsko povjerenje, voljeti ih i biti spreman učiti od njih
- pronaći ravnotežu između autoriteta i prijateljskog odnosa prema učenicima
- znati slušati, a ne samo govoriti i držati predavanja
- biti otvoren i sposoban za otvorenu i stručnu argumentaciju i promišljanje
- biti otvoren za sva pitanja koja zaokupljaju mlade u periodu puberteta (ako učenici vide da nastavnik ne može otvoreno saslušati sva njihova pitanja i probleme, oni mu neće reći ništa)
- osobno prihvaćati odgojne vrijednosti iz programa kako bi ih mogao što uvjerljivije prenositi učenicima i za njih ih motivirati i oduševiti
- imati jasne i izgrađene osobne stavove i vrijednosti, ali biti nenametljiv i mudar u njihovom izražavanju, osobito kad je riječ o kontroverznim pitanjima
- biti mudar u procjeni situacije i u rješavanju konfliktnih i neugodnih situacija
- moći uspješno surađivati i razmjenjivati iskustva s ostalim nastavnicima i stručnjacima na stručnom i ljudskom nivou.

9.3.5. Supervizija i suradnja nastavnika

Nastavnicima bi trebala biti omogućena supervizija putem koje će im biti osiguran nadzor i pomoć u implementiranju programa.

Osobnom i profesionalnom razvoju nastavnika i usavršavanju njihovog rada u praksi pomoći će i uključivanje u kooperativne aktivnosti, npr. djelovanje i učenje s ili od drugih, posebno kolega nastavnika i drugih praktičara. Kontaktima s drugim nastavnicima koji se susreću sa sličnim problemima mogu te probleme zajednički pokušati riješiti, kao i učiti iz iskustava drugih.

Preporučaju se: timski rad unutar škole, članstvo u nekom stručnom udruženju te osnivanje mreža i organizacija projekata i razmjena na lokalnoj, nacionalnoj i međunarodnoj razini.

10. LITERATURA KORIŠTENNA U IZRADI PROGRAMA

- Agnew, R. (1992.) Foundation for a General Strain Theory of Crime and Delinquency, *Criminology*, 30, str. 47 - 87.
- Agnew, R. A. (1985.) Revised Strain Theory of delinquency // *Social Forces*, 64, str. 151 - 167.
- Ajduković, M. (1989.) Vrijednosne orijentacije i očekivanja maloljetnih delinkvenata, *Narodne novine*, Zagreb
- Alpers DH, Stenson WF, Bier DM. Manual of Nutritional Therapeutics. 4. Izd. Philadelphia, Lippincott WW. 2002.
- Amos, J. (2001.) Bully, good and bad, cherrytree books
- Aračić P., Baloban J., Baloban S., Bišćan Ž., Črpić G., Milas G., Nikodem K., Rimac I., Štengl I., Zrinščak S. (2005) U potrazi za identitetom, Zagreb, Golden marketing-Tehnička knjiga
- Arnold, W.R. & Brungardt, T.M. (1983.) *Juvenile Misconduct and Delinquency*. Boston: Houghton Mifflin
- Bakić, D. (1995.) Razlike između maloljetnih delinkvenata i nedelinkvenata u odnosu na prihvaćene vrijednosti, *Ljetopis studijskog centra socijalnog rada*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 69 - 78.
- Bašić, J. Hudina, B., Koller-Trbović, N., Žižak, A. (1994). Integralna metoda u radu s djecom i njihovim roditeljima. Zagreb: Allinea.
- Becker, H. S. (1973.) *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. enlarged ed. New York, Free Press
- Bennett N. G., Blanc A. K., Bloom D. E. (1988) Commitment and the modern union: Assessing the link between premarital cohabitation and subsequent marital stability, *American Sociological Review*, 53(1), 127-138
- Bićanić. J. (2001). Vježbanje životnih vještina: Priručnik za razrednike. Zagreb: Allinea.
- Billings E., Westmore A.: Billingsova metoda – upravljanje plodnošću bez kemijskih ili mehaničkih sredstava, Obiteljski centar, Zagreb, 2000.
- Billings, E.L. and J.J. Teaching the Billings Ovulation Method. Variations of the Cycle and Reproductive Health. Ovulation Method Research and Reference Centre of Australia, Melbourne, 1997.
- Bonacci, M. B.: "Prava ljubav", Verbum, Split, 2004.
- Bradarić-Jončić, S. (2005): Djeca s oštećenjem sluha u redovnoj školi. *Školski vjesnik*, 54, 299-312.
- Cabezón C., Vigil P., Rojas I., Leiva E., Riquelme R., Aranda W., García C. (2005) Adolescent pregnancy prevention: an abstinence-centered randomized controlled intervention in a Chilean public high school, *Journal of Adolescent Health*, 36, 64-69 (prijevod na hrvatski: www.teenstar.hr 25. travnja 2006.)
- Canning, U., Millward, L., Raj, T., Warm, D. (2004). Drug use prevention among young people: A review of reviews. London: Health development agency.
- Center for Substance Abuse Prevention. (1994). Prevention primer: An encyclopedia of alcohol, tobacco, and other drug prevention terms. Maryland: Center for Substance Abuse Prevention.
- Center for Substance Abuse Prevention. (1999). Understanding substance abuse prevention - Toward the 21st century: A primer on preventive programs. Maryland: Center for Substance Abuse Prevention.

- Centre for Addiction and Mental Health. (1999). Alcohol and drug prevention for youth: What works? Toronto: Centre for Addiction and Mental Health.
- Clinard, M.B. & Meier, R.F. (1992.) Sociology of Deviant Behavior. 8th ed. New York: Harcourt College Publishers
- Cloward, R.A. & Ohlin, L.E. (1960.) Delinquency and opportunity: A theory of delinquent gangs. Glencoe, Ill., Free Press
- Cohan C., Kleinbaum S.(2002) Toward a greater understanding of the cohabitation effect: Premarital cohabitation and marital communication, Journal of Marriage and the Family, 64, 180-192
- Colvin, M. & Pauly, J. (1983.) A Critique of Criminology: Toward an Integrated Structural -Marxist Theory of Delinquency Production.// American Journal of Sociology, 89, 513 – 551.
- Ćuk M., Pavlović K., Peraica M.(2005) Rethinking sexual education, Book of abstract, 13. congress eusuhm (prijevod na hrvatski: www.teenstar.hr 25. travnja 2006.)
- Čulig, B.; Fanuko, N.; Jerbić, B. (1982.) Vrijednosti i vrijednosne orijentacije. Zagreb, CDD
- Dahrendorf, R. (1959.) Class and Class Conflict in Industrial Society, Stanford, Stanford University Press
- Davis, N. (1980.) Sociological Constructions of Deviance: Perspectives and Issues. Dubuque: William, A. and Brown, C.
- DeMaris A., Rao V.(1992) Premarital cohabitation and subsequent marital stability in the United States: A reassessment, Journal of Marriage and the Family, 54, 178-190
- Department for Education and Employment. (1998). Protecting young people: Good practice in drug education in schools and youth service. London: Department for Education and Employment.
- Dietary Guidelines for Americans: key recommendations for the general population. (2005) Pa Nurse 60: 32-33.
- Durlak, J.A. (1995). School-based prevention programs for children and adolescents. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Ethier K.A., Kershaw T. S., Lewis J.B, Milan S., Niccolai L.M., Ickowics J.R.(2006) Self-esteem, emotional distress and sexual behavior among adolescent females: Inter-relationships and temporal effects, Journal of Adolescent Health, 38, 268-274
- Feren, M., Jewelewicz, R., and Warren, M. *The Menstrual Cycle: Physiology, Reproductive Disorders, and Infertility*. Oxford University Press, New York/Oxford, 1993.
- Fromm, Erich, "Umijeće ljubavi", Naprijed Zagreb i Nolit Beograd, 1989.
- Fulgosi, A. (1985.) Psihologija ličnosti. Zagreb, Školska knjiga
- Galić, J., (2002). Zloraba droga među adolescentima: Rezultati istraživanja. Zagreb: Medicinska naklada Zagreb.
- Gehlen, A. (1994.) Čovjek i institucije. Zagreb, Globus
- Gelo J., Akrap A., Čipin I.(2005) Temeljne značajke demografskog razvoja Hrvatske. Zagreb, MOBMS
- Genuis S. J., Genuis S. K.(2004) Managing the sexually transmitted disease pandemic: A time for reevaluation, American Journal of Obstetrics and Gynecology, 191, 1103-1112 (prijevod na hrvatski: www.teenstar.hr 25. travnja 2006.)
- Gilbert L.K., Alexander L., Grosshans J.F., Jolley L.(2003) Answering frequently asked questions about HPV, Sexually transmitted Diseases, 3, 193-194

- Gilchrist, L.D. (1994). Current knowledge in prevention of alcohol and other drug abuse. Washington: US Department of Education.
- Glavak, R. (2005). Psihosocijalne odrednice razvoja ovisnosti o heroinu. Magistarski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Green E. C.(2005) The one success story is now threatened by U.S. aid bureaucrats, The Weekly Standard, 10 (prijevod na hrvatski: www.teenstar.hr 25. travnja 2006.)
- Greenberg, M.T., Weissberg, R.P., O'Brian, M.U., Zins, J.E., Fredericks, L., Resnik, H., Elias, M.J. (2003). Enhancing school based prevention and youth development through coordinated social, emocional, and academic learning. American Psychologist, 58 (6-7), 466-474.
- Habermas, J. (1989.) The Theory of Communicative Action, Vol. 2, Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason
- Hall D. R., Zhao J. Z.(1995). Cohabitation and divorce in Canada: Testing the selectivity hypothesis, Journal of Marriage and the Family, 57, 421-427
- Hrvatsko katoličko liječničko društvo (2002) Ljubav i brak : radovi simpozija Zdravstveno-etička priprava mladih za odgovornu ljubav i brak (uredile Margarita Peraica ; Željka Znidarčić), Zagreb, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Biblioteka Donum Vitae
- Ivan Pavao II, Testament za treće tisućljeće. Prometej, Zagreb 2000.
- Ivan Pavao II., Temelji etike. Verbum, Split, 1998.
- Ivan Pavao II: Nije dobro da čovjek bude sam : prvi niz govora Ivana Pavla II. o ljubavi i braku, Zagreb, Tomagraf, 1980.
- Johnson R. (2005) An analysis of factors affecting adolescent attitudes toward cohabitation before marriage, Journal of Youth Ministry; 4, 75-84
- Juul, J. (1995). Razgovori s obiteljima: perspektive i procesi. Zagreb: Alinea.
- Katz B. P., Fortenberry J. D., Zimet G. D, Blythe M. J., Orr D. P.(2000) Partner-Specific Relationship Characteristics and Condom Use Among Young People With Sexually Transmitted Diseases, The Journal of Sex Research, 37, 69-75
- Kinney JM. Challenges to rebuilding the US food pyramid. Curr Opin Clin Nutr Metab Care 2005; 8(1):1-7.
- Kiš-Glavaš, L. & Fulgosi-Masnjak, R. (ur.) (2002): *Do prihvaćanja zajedno: integracija djece s posebnim potrebama u redovnoj školi*. Priručnik za učitelje. Zagreb: Hrvatska udruga za stručnu pomoć djeci s posebnim potrebama – IDEM
- Klafki W., Shulz W., von Cube F., Moller Ch., Winkel R., Blankertz H., Didaktičke teorije. Educa, Zagreb, 1994.
- Klaus H., Weed S. E. (1996) Natural Family Planning Ctr. of Washington, D.C., and Inst. of Research and Evaluation, Salt Lake City, UT: Impact of the Teen star program on teen sexual behavior, US 1993-4, Journal of Adolescent Health, Volume 18, Issue 2, 133
- Klaus, H. (2000) Natural Family Planning – Is it Scientific? Is it Effective?, Newman Lecture Series I; www.teenstar.org (April 25, 2006) (prijevod na hrvatski: www.teenstar.hr 30. travnja 2006.)
- Klaus, H., *Natural Family Planning: A Review*, 2nd edition, July 1995. Note: Unless separately designated, all references are drawn from this source.
- Klein, Jonathan D. (2005) Adolescent Pregnancy: Current Trends and Issues, Pediatrics Vol. 116 No. 1, 281-286

- Kline G. H., Stanley S. M., Markman H. J., Olmos-Gallo P. A., St. Peters M., Whitton S. W., Prado L. M. (In Press). Timing in everything: Pre-engagement cohabitation and increased risk for poor marital outcomes. *Journal of Family Psychology*.
- Košiček, Marijan: Spolni odgoj – Priručnik za nastavnike, Školska knjiga, Zagreb, 1973.
- Kovačić, M. (2002): Programi odgoja i osnovnog školovanja učenika s cerebralnom paralizom. U: *Znanjem do izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom* (ur. M. Pospíš). Zagreb: Hrvatski savez udruga cerebralne i dječje paralize; Savez društava distrofičara Hrvatske, 90-95.
- Krause's Food, Nutrition and Diet Therapy (2000) Saunders Company, Philadelphia.
- Ladin L'Engle K., Brown J.D., Keeneavy K.(2006) The mass media are an important context for adolescents' sexual behavior, *Journal of Adolescent Health*, 38, 186-192
- Legrand, Louis, Moralna izobrazba danas. Ima li to smisla? Educa, Zagreb 1991.
- Lemert, E.M. (1972.) *Human Deviance, Social Problems and Social Control*. 2nd ed. Eglewood Cliffs, NJ: Prentice Hall
- Lickona, Thomas, *How Our Schools Can Teach Respect and Responsibility*. New York, 1991.
- Malea, D., Stričević I. (2005.) *Odgoj za demokraciju u ranom djetinjstvu*, Udruga Dječja Prva, Grafocentar
- Mandarić, Valentina Blaženka (2000.) *Religiozni identitet zagrebačkih adolescenata*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Biblioteka STUDIJE, knjiga 3
- Manning W. D., Smock P. J.(2002) First comes cohabitation and then comes marriage? A research note, *Journal of Family Issues*, 23(8), 1065-1087
- Matić, R. (2003.) *Društvena promocija bezakonja – uvod u sociologiju devijantnosti*, Zagreb, Sveučilišna naklada
- Matić, R. (2006.) Legitimacija nasilja u temeljima suvremenog društva. U: *Nasilje nad ženama*, Zbornik radova, Franjevački institut za kulturu mira, Split, str. 227 – 243.
- Matza, D. (1969.) *Becoming Deviant*. Englewood Cliffs: New Prentice – Hall
- Mc Caghy, Ch. H. (1985.) *Deviant Behavior: Crime, Conflict and Interest Group*. 2nd ed. New York, Macmillan
- Mehringer, A. (2003.) *Mala specijalna pedagogija*, Educa
- Meier, R.F. (1982.) Perspectives on the Concept of Social Control.// *Annual Review of Sociology*. 8., str.35 – 55.
- Modern Nutrition in Health and Disease* (1999) Lippincott Williams & Wilkins, Philadelphia.
- Nasilje među djecom*. (2005.) Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba, ITG.d.o.o.
- National Institute on Drug Abuse. (2003). *Preventing drug use among children and adolescents: A research based guide for parents, educators and community leaders*. Maryland: National Institute on Drug Abuse.
- Odeblad, E., Cervical Mucus and their functions. *J Irish Coll Phys Surg* 1997; 26:1:27-32.
- Odgojne smjernice o ljudskoj ljubavi – Obris spalnoga odgoja* (Sveti zbor za katolički odgoj), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1996.
- Office of National Drug Control Policy. (2006). *Evidence based principles for substance abuse prevention*. Washington: Office of National Drug Control Policy.
- Peck, M. Scott, "Put do ljubavi" (naslov izvornika "The Road Less Travelled"), Mladinska knjiga Zagreb, 1992.

- Pinnelli Ala, Di Cesare M.(2005) Human fertility: sociodemographic factors, *Contraception* 72, 303-307
- Plummer, D. (2001.) *Helping children to build self-esteem*, Jessica Kingsley Publishers, London
- Popenoe D., Dafoe Whitehead B.(1999) *Should We Live Together? What Young Adults Need to Know about Cohabitation before Marriage*, A Comprehensive Review of Recent Research, www.smartmarriages.com
- Pribanić, Lj. (2005): Učenik oštećena sluha u redovnoj osnovnoj školi. *Napredak*, 146, 477-487.
- Pusić, E. (1993.) *Rad, Društvena regulacija moralom*, HAZU, Zagreb, knjiga 465. str. 116 - 150.
- Pusić, E. (1988.) *Društvena regulacija*, Zagreb, Globus
- Sakoman, S. (1995). Zloupotreba droga u Hrvatskoj i pristupi njezinu suzbijanju. U: R. Schwebel. *Reći ne nije dovoljno: kako odgajati djecu da razborito odlučuju o drogama i alkoholu*. Zagreb: SysPrint, str. 13-87.
- Sakoman, S. (2005). *Društvo bez droge?* Zagreb: Biblioteka Studije, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Sakoman, S., Brajša-Žganec, A., Glavak, R. (2002). Indicators of early recognition among Croatian youth at high risk of substance abuse. *Društvena istraživanja*, 58-59 (2-3), 291-310.
- Šalomon, S. (2004). Evaluacija individualnog savjetovaništva tretmana mladih konzumenata marihuane. *Ljetopis studijskog centra socijalnog rada*, 11 (2), 249-270.
- Saunders, J.B., Brady, K.T. (2002). The scientific bases for the prevention and treatment of substance misuse. *Current Opinion in Psychiatry*, 15, 231-234.
- Schwebel, R. (1995). *Reći ne nije dovoljno: kako odgajati djecu da razborito odlučuju o drogama i alkoholu*. Zagreb: SysPrint.
- Scott Christopher F., Sprecher S.(2000) *Sexuality in Marriage, Dating and Other Relationships: A Decade Review*, *Journal of Marriage and the Family*, 62, 999-1017
- Sekušak-Galešev, S. (2004): Pristup hiperaktivnom učeniku. *Školski vjesnik*, 53, 251-267.
- Sekušak-Galešev, S. (2005): Hiperaktivnost. *Dijete i društvo*, 7, 40-58.
- Smolin, L.A., Grosvenor, M.B.:ur. *Nutrition: Science and applications*, 3. izd. . Philadelphia:WB Saunders, 2000.
- Stanley S. M., Kline G. H., Markman, H. J. (2005) The inertia hypothesis: Sliding vs. deciding in the development of risk for couples in marriage, *Cohabitation: Advancing Research and Theory*, www.prepinc.com
- Stanley S. M., Whitton S. W., Markman, H. J.(2006) Maybe I do: Interpersonal commitment levels and premarital or non-marital cohabitation, *Journal of Family Issues*
- Substance Abuse and Mental Health Services Administration. (2001). *Principles of Substance Abuse Prevention*. Maryland: Substance Abuse and Mental Health Services Administration.
- Težak, D., Čudina-Obradović, M. (1996). *Priče o dobru, priče o zlu: Priručnik za razvijanje moralnog prosuđivanja u djece*. Zagreb: Školska knjiga.
- The Medical Institute for Sexual Health (www.medinstitute.org, July 7, 2005): American Academy of Pediatrics Teen Pregnancy Policy Update (prijevod na hrvatski: www.teenstar.hr 25. travnja 2006.)
- Thomson E., Colella U.(1992) Cohabitation and marital stability: Quality or commitment?, *Journal of Marriage and the Family*, 54, 259-267
- Topalović, Zlatko, *Glasnik Hrvatskog katoličkog liječničkog društva*, 2003, 13 (1);73-78.

- Traub, S.H., Little, C. B. (1985.) *Theories of Deviance*, Itasca, IL, F.E. Peacock
- Turk, A. (1984.) *Political Crime, Mayor Forms of crime*, (ed. Robert F. Meier), Beverly Hills, CA Sage
- United Nations Office of Drugs and Crime. (2004). *School based education for drug abuse prevention*. New York: United Nations Office of Drugs and Crime.
- Van der Stel, J., Voordewind, D. (Eds.). (1998). *Handbook prevention: Alcohol, drugs and tobacco*. Strassbourg: Pompidou group - Council of Europe & Jellinek Consultancy.
- Vukasović, Ante, *Odgoj za humane odnose i odgovorno roditeljstvo*, Samobor : "Zagreb", 1984.
- Weber, M. (1978.) *Economy and Society*, New York, Los Angeles, London, University of California Press Berkeley
- Weller S., Davis K. (2005) Condom effectiveness in reducing heterosexual HIV transmission, *The Cochrane Database of Systematic Reviews*, Issue 1 (prijevod na hrvatski: www.teenstar.hr 25. travnja 2006.)
- Winer R.L., Lee S.K., Hughes J.P., Adam D.E., Kiviat N.B., Koutsky L.A.(2003) Genital human papillomavirus infection: incidence and risk factors in a cohort of female university students, *American Journal of Epidemiology*, 1,157(9):858
- Winkel, Rainer, *Djeca koju je teško odgajati. Opis slučajeva iz odgojne i školske svakodnevice*. Educa, Zagreb, 1996.
- Wojtyła, Karol (1979) *Liebe und Verantwortung: Eine ethische Studie*, München : Kösel – Verlag
- World Health Organization. (2001). *Skill-based health education including life skills: An important component of child-friendly/health promoting schools*. Geneva: World Health Organization.
- World Health Organization: Task Force on Methods for the Determination of the Fertile Period, Special Programme of Research, Development and Training in Human Reproduction. *Am J ObstetGynecol* 1980; 138:383.
- World Organisation of the Ovulation Method Billings (WOOMB): *Billings Ovulation Method – Knowledge that every woman ought to have* (www.woomb.org April 25, 2006)
- Žižak, A. & Jedud, I. (2005): Agresivnost djece i mladih. *Dijete i društvo*, 7, 60-74.

11. LITERATURA KOJA SE PREPORUČA NASTAVNICIMA

- Bašić, J. Hudina, B., Koller-Trbović, N., Žižak, A. (1994). Integralna metoda u radu s djecom i njihovim roditeljima. Zagreb: Allinea.
- Beane, A. (1999.) Bully free classroom, Free spirit publishing
- Bičanić. J. (2001). Vježbanje životnih vještina: Priručnik za razrednike. Zagreb: Allinea.
- Billings E., Westmore A.: Billingsova metoda – upravljanje plodnošću bez kemijskih ili mehaničkih sredstava, Obiteljski centar, Zagreb, 2000.
- Billings, E.L. and J.J. Teaching the Billings Ovulation Method. Variations of the Cycle and Reproductive Health. Ovulation Method Research and Reference Centre of Australia, Melbourne, 1997.
- Bonacci, M. B.: "Prava ljubav", Verbum, Split, 2004.
- Bradarić-Jončić, S. (2005): Djeca s oštećenjem sluha u redovnoj školi. *Školski vjesnik*, 54, 299-312.
- Cabazon C., Vigil P., Rojas I., Leiva E., Riquelme R., Aranda W., Garcia C. (2005) Adolescent pregnancy prevention: an abstinence-centered randomized controlled intervention in a Chilean public high school, *Journal of Adolescent Health*, 36, 64-69 (prijevod na hrvatski: www.teenstar.hr 25. travnja 2006.)
- Ćuk M., Pavlović K., Peraica M. (2005) Rethinking sexual education, Book of abstract, 13. congress eusuhm (prijevod na hrvatski: www.teenstar.hr 25. travnja 2006.)
- Fromm, Erich, "Umijeće ljubavi", Naprijed Zagreb i Nolit Beograd, 1989.
- Genuis S. J., Genuis S. K. (2004) Managing the sexually transmitted disease pandemic: A time for reevaluation, *American Journal of Obstetrics and Gynecology*, 191, 1103-1112 (prijevod na hrvatski: www.teenstar.hr 25. travnja 2006.)
- Green E. C. (2005) The one success story is now threatened by U.S. aid bureaucrats, *The Weekly Standard*, 10 (prijevod na hrvatski: www.teenstar.hr 25. travnja 2006.)
- Ivan Pavao II., Testament za treće tisućljeće. Prometej, Zagreb 2000.
- Ivan Pavao II., Temelji etike. Verbum, Split, 1998.
- Ivan Pavao II: Nije dobro da čovjek bude sam : prvi niz govora Ivana Pavla II. o ljubavi i braku, Zagreb, Tomagraf, 1980.
- J. Bully: Markova priča, Good and bad, Cherrytree Book, 1994
- Juul, J. (1995). Razgovori s obiteljima: perspektive i procesi. Zagreb: Alinea.
- Kiš-Glavaš, L. & Fulgosi-Masnjak, R. (ur.) (2002): *Do prihvatanja zajedno: integracija djece s posebnim potrebama u redovnoj školi*. Priručnik za učitelje. Zagreb: Hrvatska udruga za stručnu pomoć djeci s posebnim potrebama – IDEM
- Klafki W., Shulz W., von Cube F., Moller Ch., Winkel R., Blankertz H., Didaktičke teorije. Educa, Zagreb, 1994.
- Klaus, H. (2000) Natural Family Planning – Is it Scientific? Is it Effective?, Newman Lecture Series I; www.teenstar.org (April 25, 2006) (prijevod na hrvatski: www.teenstar.hr 30. travnja 2006.)
- Košiček, Marijan: Spolni odgoj – Priručnik za nastavnike, Školska knjiga, Zagreb, 1973.
- Kovačić, M. (2002): Programi odgoja i osnovnog školovanja učenika s cerebralnom paralizom. U: *Znanjem do izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom* (ur. M. Pospiš). Zagreb: Hrvatski savez udruga cerebralne i dječje paralize; Savez društava distrofičara Hrvatske, 90-95.

- Lickona, Thomas, *How Our Schools Can Teach Respect and Responsibility*. New York, 1991.
- Louis Legrand, *Moralna izobrazba danas. Ima li to smisla?* Educa, Zagreb 1991.
- Odeblad, E., *Cervical Mucus and their functions*. *J Irish Coll Phys Surg* 1997; 26:1:27-32.
- Odgojne smjernice o ljudskoj ljubavi – Obris spolnoga odgoja (Sveti zbor za katolički odgoj), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1996.
- Peck, M. Scott, "Put do ljubavi" (naslov izvornika "The Road Less Travelled"), Mladinska knjiga Zagreb, 1992.
- Pribanić, Lj. (2005): Učenik oštećena sluha u redovnoj osnovnoj školi. *Napredak*, 146, 477-487.
- Sakoman, S. (1995). Zlouporaba droga u Hrvatskoj i pristupi njezinu suzbijanju. U: R. Schwebel. Reći ne nije dovoljno: kako odgajati djecu da razborito odlučuju o drogama i alkoholu. Zagreb: SysPrint, str. 13-87.
- Sakoman, S. (2005). Društvo bez droge? Zagreb: Biblioteka Studije, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Schwebel, R. (1995). Reći ne nije dovoljno: kako odgajati djecu da razborito odlučuju o drogama i alkoholu. Zagreb: SysPrint.
- Sekušak-Galešev, S. (2004): Pristup hiperaktivnom učeniku. *Školski vjesnik*, 53, 251-267.
- Sekušak-Galešev, S. (2005): Hiperaktivnost. *Dijete i društvo*, 7, 40-58.
- Težak, D., Čudina-Obradović, M. (1996). Priče o dobru, priče o zlu: Priručnik za razvijanje moralnog prosuđivanja u djece. Zagreb: Školska knjiga.
- The Medical Institute for Sexual Health (www.medinstitute.org, July 7, 2005): American Academy of Pediatrics Teen Pregnancy Policy Update (prijevod na hrvatski: www.teenstar.hr 25. travnja 2006.)
- Topalović, Zlatko, Glasnik Hrvatskog katoličkog liječničkog društva, 2003, 13 (1);73-78.
- Uzelac, M. (2005.) 111 koraka prema demokraciji i ljudskim pravima, Mali korak, Zagreb
- Verbanac, D.: O prehrani - što, kada i zašto jesti (2002) Školska knjiga, Zagreb
- Weller S., Davis K.(2005) Condom effectiveness in reducing heterosexual HIV transmission, The Cochrane Database of Systematic Reviews, Issue 1 (prijevod na hrvatski: www.teenstar.hr 25. travnja 2006.)
- Winkel, Rainer, Djeca koju je teško odgajati. Opis slučajeva iz odgojne i školske svakodnevice. Educa, Zagreb, 1996.
- World Organisation of the Ovulation Method Billings (WOOMB): Billings Ovulation Method – Knowledge that every woman ought to have (www.woomb.org April 25, 2006)
- Živković, R.: Hranom do zdravlja (2000) Medicinska naklada, Zagreb
- Žižak, A. & Jeđud, I. (2005): Agresivnost djece i mladih. *Dijete i društvo*, 7, 60-74.